МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ЕКОНОМІКА І МЕНЕДЖМЕНТ КУЛЬТУРИ

Науковий журнал
№ 1

Київ – 2016

ЕКОНОМІКА І МЕНЕДЖМЕНТ КУЛЬТУРИ

Засновник і видавець – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор –
Ярослав Мартинишин, д.е.н., професор,
академік Міжнародної кадрової академії

Заступники головного редактора:
Євгеній Кирилюк, д.е.н., професор
Ольга Кудріна, д.е.н., професор

Відповідальний редактор –
Єлена Коваленко, к.е.н., доцент

Члени редакційної колегії:
Сісак Азізов, д.е.н., професор
В'ячеслав Бойко, к.філос.н., доцент
Ольга Витвицька, д.е.н., професор
Маргарита Воронцова, д.е.н., професор (Росія)
Олена Драган, д.е.н., професор
Леся Забуранна, д.е.н., професор
Тетяна Кальна-Дубінюк, д.е.н., професор
Валентин Клочко, д.е.н., професор
Олена Коваленко, к.е.н., доцент
Артур Крістов, д. філос., професор (Португалія)
Галина Купалова, д.е.н., професор
Лариса Мармуль, д.е.н., професор
Юрій Мічуда, д.фіз.вих., професор
Маркіяна Осьмова, д.е.н., професор (Росія)
Дмитро Солоха, д.е.н., професор
Йосиф Стадницький, д.е.н., професор (Польща)
Володимир Станкевич, д.е.н., професор (Білорусь)
Олена Тимошенко, д.е.н., доцент
Олег Чечель, д.держ.упр.
Леонід Шморгун, д. філос., професор
Валерій Якубенко, д.е.н., професор

Редактор – Лора Будаш
Комп'ютерне складання та верстка – Тетяна Кравченко

Науковий журнал «Економіка і менеджмент культури» входить
до Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук
/наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 р. № 1279 (додаток 6)/
та індексується в міжнародних каталогах і наукометричних базах

Журнал адресований вченим, експертам, управлінцям-практикам – усім,
в чию сферу наукових, корпоративних і професійних інтересів входять питання
економіки та менеджменту культури

ISSN 2410-020X

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЯ ЇЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ 5

Ярослав Мартинишин, Єлена Коваленко
Цивілізація у точці біфуркації: зародження нового соціального порядку і сучасної моделі управління політичною, економічною та соціокультурною сферами 5

Дмитро Солоха, Оксана Бєлякова
Виокремлення культурологічної складової в інфраструктурі регіону та її вплив на формування культурної політики 33

Ольга Кудріна
Парадигми сучасного розвитку промислових регіонів в умовах світової фінансової кризи 41

МІКРО- ТА МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ МЕНЕДЖМЕНТУ В СФЕРІ КУЛЬТУРИ 58

В'ячеслав Бойко
Децентралізація влади та розвиток соціально-культурної сфери в Україні 58

Леся Малоока
Ключові функції менеджменту в шоу-бізнесі 62

Аліна Грушина
Концептуальні підходи до визначення сутності стратегічного управління фінансовими ресурсами закладів культури 70

ПОТЕНЦІАЛ І ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО СЕРВІСУ 82

Оксана Фейчер
Теоретичні аспекти формування поняття «організаційно-економічний механізм» у контексті управління вищим навчальним закладом 82

РИНКОВІ ВІДНОСИНИ І ПІДПРИЄМНИЦТВО У ГАЛУЗЯХ МИСТЕЦТВА, СПОРТУ, РОЗВАГ ТА ВІДПОЧИНКУ 96

Ігор Охріменко
Концептуальні засади аналізу аграрного ринку 96

Андрій Дубок
Фінансування галузі культури та мистецтва: досвід Японії 103

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ 111

CONTENTS

ECONOMY OF CULTURE AND STRATEGY OF IT INNOVATIVE DEVELOPMENT 5

Yaroslav Martynyshyn, Elena Kovalenko
Civilization in the Point of Bifurcation: origin of New Social Order but modern Model Political, Economic and Sociocultural spheres Management 5

Dmytro Solokha, Oksana Bieliakova
A selection of culturological Constituent in infrastructure of Region and her influence are on forming of cultural Politics 33

Olga Kudrina
Paradigm of modern indastrial Regions under world financial Crisis 41

MIKRO- AND MACROECONOMIC ASPECTS OF MANAGEMENT IN SPHERE OF CULTURE 58

Vyacheslav Boyko
The decentralization of the authority and the development of the social cultural spheres in Ukraine 58

Lesia Malooka
Key Management Function in Show Business 62

Alina Hrushyna
Conceptual approaches to defining the essence Strategic Management of financial resources of cultural institutions 70

POTENTIAL AND ORGANIZATIONALLY ECONOMIC MECHANISM FUNCTIONING OF ENTERPRISES SOCIO-CULTURAL SERVICE 82

Oksana Feicher
Theoretical aspects of formation concept «Organizational and Economic Mechanism» in the context of Management of higher educational institutions 82

MARKET RELATIONS AND ENTERPRISE ARE IN INDUSTRIES OF ART, SPORT, ENTERTAINMENTS AND REST 96

Igor Okhrimenko
Conceptual Framework Agricultural Market Analysis 96

Andrii Dubok
Financing of culture and art: the experience of Japan 103

ЕКОНОМІКА КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЯ ЇЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

ECONOMY OF CULTURE AND STRATEGY OF IT INNOVATIVE DEVELOPMENT

УДК 338.24 (045)

Ярослав МАРТИНИШИН
доктор економічних наук, професор, академік Міжнародної кадрової академії,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, Україна
biguss@meta.ua
Єлена КОВАЛЕНКО
кандидат економічних наук, доцент кафедри публічного управління та гуманітарних наук,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, Україна
kejkm@meta.ua

ЦИВІЛІЗАЦІЯ У ТОЧЦІ БІФУРКАЦІЇ: ЗАРОДЖЕННЯ НОВОГО СОЦІАЛЬНОГО ПОРЯДКУ І СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ПОЛІТИЧНОЮ, ЕКОНОМІЧНОЮ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЮ СФЕРАМИ

У статті розглядаються методологічні проблеми світової цивілізації, пов'язані з її біфуркацією, зародженням нового соціального порядку і сучасної моделі управління політичною, економічною та соціокультурною сферами. На відміну від попередніх досліджень у цьому напрямі, дане дослідження здійснюється із використанням синергетичного підходу, що надає можливість альтернативного бачення означеної проблеми. Дозволяє більш глибоко розкрити сутність процесу біфуркації, проаналізувати основні її точки у життєвому циклі цивілізації, дослідити суспільні протиріччя, ключові чинники та наслідки сьогочасної біфуркації, визначити ймовірні траєкторії розвитку цивілізації і трансформації суспільства, виявити передумови переходу до мережевого соціального порядку та обґрунтувати відповідні моделі управління підсистемами суспільства. Стаття може бути корисною для широкого кола читачів, що цікавляться перспективами розвитку цивілізації.

Ключові слова: цивілізація, біфуркація, соціальний порядок, модель управління, суспільство.

1. Актуальність проблеми

Світ змінюється на наших очах з такою нестримністю і глибиною, що навіть вчені не встигають осмислити зміни та передбачити їх. Ще зовсім недавно світ був абсолютно іншим. За пів століття він пережив конвульсії Другої світової війни, Холодну війну, що поставила людство на грань самознищення, розпад світової колоніальної системи і світових імперій, крах Великого лівого проекту європейського Модерну – на карті більше немає СРСР. США залишилися й проголошені єдиною наддержавою, хоча в 1980–1990-х рр. відбулася явна мутація – це вже не стільки держава, скільки кластер ТНК, неоімперія. Китай сприймається, як друга наддержава XXI ст. На економічному підйомі Індія і Бразилія. Розрив між багатими і бідними країнами, а також між багатими і бідними в самих цих країнах нестримно зростає. Людство все виразніше ділиться на багату верхівку і бідну основну масу – глобалів і локалів, а середній клас поступово розмивається і мабуть скоро відправиться у Тартар історії вслід за селянством і робітничим класом. Відходять у минуле ідеології марксизму і лібералізму з їх надіями на світле майбутнє. На підйомі фундаменталізм – не лише ринковий та ісламський, але християнський та іудаїстський; західне християнство, програє окультним течіям, східне – уражене розколами.

© Мартинишин Я., Коваленко Є., 2016

Взагалі-то світ постійно змінюється – зміни є його незмінною характеристикою, та все ж те, що сталося за останнє пів століття виходить далеко за рамки нормальних змін, а багато в чому носить безпрецедентний характер в історії капіталістичної системи. А зміни останніх десятиліть змінюють не тільки траєкторію розвитку системи, а й саму систему.

Сьогодення іменують, як епоха: глобалізації, кінця історії, переходу від Модерну до Постмодерну і т. п. Проте, якщо подивитися на сучасні зміни не через апологетичні окуляри, а під кутом зору діалектики історичного процесу, то стає очевидним, що світ не просто переживає кризу, а знаходиться на такому переломі, аналогів якому в історії досі не було. Передусім, це системна криза капіталізму, який доживає, мабуть останні десятиліття. Проте, в силу глобалізації, з його кризою виявилися пов'язані кризи геокультури просвітництва, європейської цивілізації, християнства, білої раси і, хтозна, роду *Homo* та біосфери. Перед нами – криза, здійснення якої є великим і небаченим глобальним переломом.

Людство опинилося перед реальною можливістю у XXI ст. загинути від потужності власної наукової думки, потужності пізнання, яке на тлі ринково-капіталістичної форми розлюднення людини, падіння духовно-моральних основ життя, через потужну енергетику природоспоживання вже перетворилося на першу фазу глобальної екологічної катастрофи. Виникли межі усім колишнім механізмам і ціннісним підставам розвитку, що означає: так, як ми, людство, жили досі, жити більше не можна; настав фінал колишньої парадигми історії – історії стихійної, спонтанної, на базі домінування закону конкуренції, інституту приватної капіталістичної власності та ринку.

Стан вивчення проблеми. Загалом можна виділити два напрями дослідження цивілізації: стадійний і локальний. Стадійний – вивчає цивілізацію як єдиний процес розвитку людства, в якому виділяються певні стадії. Локальний – вивчає великі спільноти, що займають певну територію і мають свої специфічні особливості розвитку. Обидва напрями дозволяють порізному побачити історію: у стадійній теорії на перший план виходить загальне – єдині для людства закони розвитку; в теорії локальних цивілізацій – індивідуальне, різноманітність історичного процесу. Таким чином, обидві теорії взаємно доповнюють одна одну.

Засновником теорії цивілізації поправу вважають російського природознавця, філософа і соціолога Миколу Данилевського. Опублікована в 1869 р. його праця «Росія і Європа» відобразила погляд на світ, як на історію 13 відокремлених культурно-історичних типів, що розвиваються подібно до біологічних організмів й обмежені часом існування у 1,5 тис. років. М. Данилевський вважав цивілізації не етнічним, а надетнічним началом, що вони проходять стадії народження, розвитку і вмирання. Зауважував, що жодна не була енциклопедичною, а проявила себе в чомусь: європейська – в розвитку економіки і техніки; китайська – у сфері практичності й організації життя; індійська – в духовності, містиці, уяві; Древня Греція створила культ тіла, відкрила його красу; Древній Рим знаменитий правовою системою і т.д. Данилевський стверджував, що Європа – це романо-германська цивілізація, а не цивілізація взагалі, – тобто це один із культурно-історичних типів. Особливо він виділяв якісно новий – слов'янський тип, який протистоїть Європі. За ним він бачив майбутнє: молодше за Європу на 500 років; єдність на основі Православ'я на відміну від скептицизму, дехристиянізації Західної Європи і т. п. Виступав за об'єднання всіх слов'ян у Всеслов'янську Федерацію зі столицею у Царгороді (Данилевский, 1995).

Великий внесок у теорію цивілізації вніс німецький філософ і культуролог Освальд Шпенглер. У книзі «Занепад Заходу», яка вийшла у 1918 р., він відмічає множинність шляхів розвитку цивілізацій і вважає, що кожна з них проходила у своєму розвитку стадії, аналогічні життєвому циклу людини: народження, дитинство, юність, зрілість, старість і смерть. На базі розгляду 7 основних цивілізацій (єгипетська, китайська, арабська, греко-римська, мексиканська, семітська і західна), він встановлює їх середній життєвий цикл – 1 тисячоліття й робить висновок про неминучість загибелі західноєвропейській цивілізації (Шпенглер, 2006).

До числа найбільш вагомих теорій цивілізації відноситься теорія англійського історика, культуролога та соціолога Арнольда Тойнбі, який є автором 12-томної праці «Дослідження історії» (1934–1961 рр.), яку визнано шедевром наукової думки. Світову історію А. Тойнбі,

розглядає як кругообіг локальних цивілізацій і вводить поняття «виклик» та «відповідь», для пояснення причин народження, розквіту й падіння їх. Народження цивілізацій пов'язує із зовнішніми чинниками, здатністю людей дати відповіді на виклики Природи. Послаблення, розкладання і загибель – пояснює впливом внутрішніх чинників: нездатністю правлячої еліти дати відповіді на проблеми, що постають перед суспільством. Розглядаючи цивілізації як макрокультури, він відмічав, що кожна з них має власну духовну структуру, свої інститути, еліту, кадри; носієм цивілізації є Церква; кожна цивілізація існує самобутньо, ґрунтується на цінностях, що проявляються в стилі, культурі та ін.; якщо стиль втрачено і запанувала еклектика, – це ознака розпаду цивілізації. Якщо еліта править, спираючись на чужі зразки, традиції, – вона не органічна цій цивілізації і приречена. Тойнбі стверджував, що кожна цивілізація розвивається, проходячи через циклічні фази генезису, зростання, дозрівання, в'янення і занепаду-розпаду. Прогрес людства він бачив у духовному вдосконаленні: від вірувань через релігії до єдиної релігії майбутнього. Відносно західної цивілізації він не такий песимістичний, як О. Шпенглер; вихід з протиріч вбачає в духовному оновленні і категорично заперечує погляд на Захід як центр світової цивілізації та концепцію створення єдиної цивілізації на основі західних цінностей (Тойнби, 1991).

Особливий науковий інтерес становлять системні дослідження цивілізації, здійснені американським соціологом та істориком Еммануїлом Валлерстайном. Його головна праця – багатотомник «Сучасна світ-система», у якій розглядається генезис і розвиток європейської світ-економіки з XVI по XIX ст. (Wallerstein, 1974–1989). У інших роботах Е. Валлерстайн аналізує еволюцію капіталістичної світ-економіки в XIX–XX ст. і навіть робить прогнози на XXI ст. (Валлерстайн, 2001, 2003, 2008). Головними поняттями розробленої ним концепції є світ-економіка – система міжнародних зв'язків, що ґрунтуються на торгівлі та світ-імперія, яка засновуються на політичній єдності. Історія розглядається як розвиток різних світ-систем, які довгий час конкурували між собою, допоки європейська (капіталістична) світ-економіка не стала домінуючою. Для цієї світ-економіки характерний поділ світу на ядро і периферію. Країни ядра відіграють роль провідної сили, а країни периферії є економічно й політично залежними. Відсталість країн периферії пояснюється цілеспрямованою політикою країн ядра – вони нав'язують підпорядкованим країнам таку економічну спеціалізацію, яка зберігає лідерство розвинених країн. Валлерстайн вважає капіталізм антиринковою системою, оскільки країни ядра монополізують своє привілейоване положення і силою захищають його. Еволюціонує світ-економіки на основі боротьби між країнами ядра. Роль гегемона послідовно відігравали Голландія (XVII ст.), Великобританія (XIX ст.) і США (XX ст.). На його думку, в сучасну епоху США втрачають статус абсолютного лідера.

Вагомими є дослідження цивілізації, проведені американським філософом і політичним економістом японського походження Френсісом Фукуяма, які відображені в книзі «Кінець історії та остання людина» (Fukuyama, 1992). У своїй книзі він доводить, що розпад СРСР і крах соціалізму, позбавляють ліберальну політичну культуру всяких стимулів до розвитку, а ліберальна демократія в її західному варіанті є кінцевим пунктом цивілізації. Серед серйозних конфліктів поч. XXI ст. Фукуяма вбачав радикальний іслам, кризу ліберальних реформ в Росії та Латинській Америці. Проте альтернативи соціальній ринковій економіці й демократичній політичній системі, на його думку, не існує.

Дослідження американського соціолога і політолога Самуеля Хантінгтона «Зіткнення цивілізацій та перетворення світового порядку» (Huntington, 1996) з'явилося одночасно з роботами Ф. Фукуяма й дістало широкий резонанс. Хантінгтон стверджував, що основним джерелом конфліктів у світі буде вже не ідеологія й не економіка, а культура і релігія. Найбільші конфлікти розгортатимуться між націями, що належать до різних цивілізацій. Зіткнення цивілізацій стане домінуючим чинником світової політики. Лінії розлому між цивілізаціями – це лінії майбутніх фронтів.

Вивченню цієї проблеми присвячені праці й багато інших вчених (Белл, 2004; Бродель, 2006; Гэлбрейт, 2004; Еліас, 2003; Кузык & Яковец, 2008; Моисеев, 1998; Сорокин, 1997; Тоффлер, 2010), які своїми дослідженнями суттєво збагатили і розвинули теорію цивілізації.

Невирішені питання. Відзначаючи вагомість попередніх наукових досліджень, слід зазначити, що у даній проблемі залишилося ще багато невирішених питань теоретичного, методологічного і прикладного характеру. Зокрема, на сьогодні відсутня єдина усталена наукова система знань щодо процесів біфуркації, які призводять до зміни циклів цивілізації як цілісної планетарної системи. Недостатньо вивченими є протиріччя, ключові чинники та наслідки сьогочасних стрімких перебудов цивілізації. Залишаються дискусійними траєкторії розвитку цивілізації, форми трансформування суспільства, бачення майбутнього України та світу. Потребують подальших досліджень питання організації нового соціального устрою й сучасних моделей управління економікою.

2. Мета і методи дослідження

Метою цієї статті є розробка теоретичних і методологічних засад дослідження процесу біфуркації цивілізації в умовах глобалізації пізньокапіталістичного суспільства, зародження нового соціального порядку та сучасної моделі управління.

Досягнення вказаної мети передбачає вирішення таких завдань:

– розкрити сутність біфуркації цивілізації як цілісної планетарної системи;

– проаналізувати точки біфуркації земної цивілізації у минулому (європейський зріз);

– дослідити суспільні протиріччя, ключові чинники та наслідки теперішньої біфуркації;

– визначити траєкторії розвитку цивілізації і форми трансформації суспільства;

– розробити гуманістичний цивілізаційний проект майбутнього України і світу;

– виявити об’єктивні передумови переходу до мережевого соціального порядку;

– обґрунтувати моделі управління політичною, економічною і соціокультурою сферами.

Об’єкт дослідження – процес біфуркації глобальної цивілізації.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні аспекти біфуркації цивілізації Землі, трансформації соціального устрою і моделей управління політичною, економічною та соціокультурною підсистемами постіндустріального суспільства.

Методологічною основою дослідження є діалектичний принцип пізнання, системний, цивілізаційний, формаційний та синергетичний підходи до вивчення суспільно-економічних явищ і процесів, фундаментальні положення теорії розвитку цивілізації, суспільства, політики, економіки, культури та управління.

Для розв’язання поставлених комплексних завдань використовувалися міждисциплінарні методи дослідження (культурно-історичний, історико-антропологічний, етнопсихологічний, соціокультурний, біосферно-етнологічний, соціоприродний та ін.), які дозволили дослідити багатовимірний процес цивілізації у відповідному міжпредметному розрізі. В цілях реалізації вищеназваних принципів і підходів були також використані загальнонаукові методи, а саме: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, формалізація, індукція, дедукція, моделювання, уява, контент-аналіз, які відносяться до загальнонаукових теоретичних методів-операцій; доказ, постановка проблеми, побудова гіпотез, що є методами-діями.

Інформаційну базу дослідження склали опубліковані праці вітчизняних і зарубіжних вчених з теорії та історії цивілізації, соціології, економіки, менеджменту, думки, що відбили, ідеї, концепції з приводу пояснення та інтерпретації об’єкту і предмету дослідження.

3. Основні результати дослідження

Одним із перших, хто ввів термін «цивілізація» у науковий обіг, є шотландський філософ Адам Фергюсон (1767 р.), який розумів під ним стадію розвитку людського суспільства, яка слідує після дикості: «Шлях від дитинства до зрілості проходить не тільки кожен окремий індивід, але й сам рід людський, рухомий від дикості до цивілізації» (Фергюсон, 2000, с. 57). Для цивілізації як стадії розвитку суспільства характерне виділення соціуму з природи, поява відтворювального типу господарства і протиріч між природними та штучними складовими суспільного розвитку. На цьому етапі переважають соціальні чинники життєдіяльності людини, штучні продуктивні сили, прогресує раціоналізація мислення і т. п.

На початку XIX ст., в ході становлення світової колоніальної системи, виникла етноісторична концепція цивілізації, згідно з якою у кожного народу – своя цивілізація. Перебіг наступних історичних подій – крах колоніальних імперій, руйнівний вплив світових війн приводить до розвитку поняття локальних цивілізацій.

Російські дослідники Борис Кузик і Юрій Яковець, сформулювали концепцію світових цивілізацій, де кожна з них є певним щаблем «в історичному ритмі динаміки та генетики суспільства як системи, у якій взаємно переплетені, доповнюючи один одного, матеріальне й духовне відтворення, політика, економіка, соціальні відносини і культура» (Кузык & Яковец, 2008, с. 43). Історія людства, в їх трактуванні, представлена як ритмічна зміна цивілізаційних циклів, тривалість яких невблаганно скорочується (*табл. 1*).

Табл. 1. **Розгортання цивілізації у часовому вимірі**

Глобальна цивілізація	**Світові цивілізації**	**Покоління локальних цивілізацій**	**Локальні цивілізації**
Перший історичний суперцикл: 12 тис. до н. е. – сер. 1 тис. н. е.	**Неолітична**: 10–4 тис. до н. е.	х	х
	Ранньокласова: кін. 4 – поч. 1 тис. до н. е.	**1-е покоління**: кін. 4 – поч. 1 тис. до н. е.	Давньоєгипетська, шумерська, ассирійська, вавилонська, еллінська, мінойська, індійська, китайська
	Антична: VIII ст. до н. е. – V ст. н. е.	**2-е покоління**: VIII ст. до н. е. – V ст. н. е.	Греко-римська, перська, фінікійська, індійська, китайська, японська, давньоамериканська
Другий історичний суперцикл: VI–XX ст.	**Середньовічна**: VI–XIV ст.	**3-е покоління**: VI–XIV ст.	Візантійська, східноєвропейська, східнослов'янська, китайська, індійська, японська
	Ранньоіндустріальна: XV – сер. XVIII ст.	**4-е покоління**: XV–XX ст.	Західна, євразійська, буддійська, мусульманська, китайська, індійська, японська
	Індустріальна: сер. XVIII–XX ст.		
Третій історичний суперцикл: XXI – поч. XXIII ст. (прогноз)	**Постіндустріальна**: XXI – поч. XXIII ст. (прогноз)	**5-е покоління**: XXI – поч. XXIII ст. (прогноз)	Західноєвропейська, східноєвропейська, північноамериканська, латиноамериканська, океанічна, російська, китайська, індійська, японська, мусульманська, буддійська, африканська

Джерело: складено на основі (Кузык & Яковец, 2008)

Ми не будемо заглиблюватися у дискусію про те, що таке цивілізація. Основні поняття вже увійшли в буденну свідомість і трактуються приблизно однаково. Наголосимо лише, що наше дослідження буде вестися у рамках глобальної цивілізації, без розгляду її окремих локальних видів. Причому основна увага буде зосереджена на біфуркаціях, що призводять до зміни циклів цивілізації як цілісної планетарної системи.

Вислів «біфуркація» вживається у широкому сенсі для позначення усіляких якісних перебудов і метаморфоз різних об’єктів при зміні параметрів, від яких вони залежать. Якщо еволюціонуюча система залежить від параметра, то при його зміні поведінка системи також змінюватиметься. Однак при переході параметра через деяке критичне значення система може зазнати якісну перебудову. Значення параметрів, при яких відбувається перебудова, називаються біфуркаційними, а сама перебудова – біфуркацією (Князева, 2006, с. 51).

У синергетиці біфуркація розглядається як критичний стан, при якому система стає нестійкою щодо флуктацій і виникає невизначеність. Це точка переходу від хаосу до порядку (або навпаки), момент виникнення нового порядку, вибір із спектру тенденцій (атракторів) однієї – як домінуючої та визначальної новий порядок у постбіфуркаційний період.

Точка біфуркації цивілізації – це такий момент в її історії, коли вона перетворюється з однієї системної визначеності в іншу. Її якісні характеристики після виходу на цю точку приречені на принципову зміну. Механізм трансформації цивілізації, що працює у такі моменти, пов'язаний з розгалуженням системної траєкторії й конкуренцією атракторів.

Точки біфуркації – особливі періоди цивілізації, коли сталий розвиток, здатність гасити випадкові відхилення від основного напрямку змінюються нестійкістю. Стійкими стають кілька нових станів (замість одного). Вибір між ними визначається певною боротьбою у суспільстві. Після здійснення вибору механізми саморегулювання підтримують систему в одному стані (на одній траєкторії).

З позиції синергетики процес біфуркації цивілізації можна представити у вигляді трьохфазової перетворювальної системи (*рис. 1*). Перша фаза – добіфуркаційний період або період системної стійкості, коли працюють адаптаційні механізми внутрішньосистемного порядку й організаційні дії сильніше самоорганізаційних. Вплив організації і самоорганізації може варіювати залежно від різних чинників: цінностей та інтересів соціальних суб'єктів, їх протиріч, конфліктів і ін. Основний механізм, що реалізує зміни, – організаційно-адаптивний негативного зворотного зв'язку.

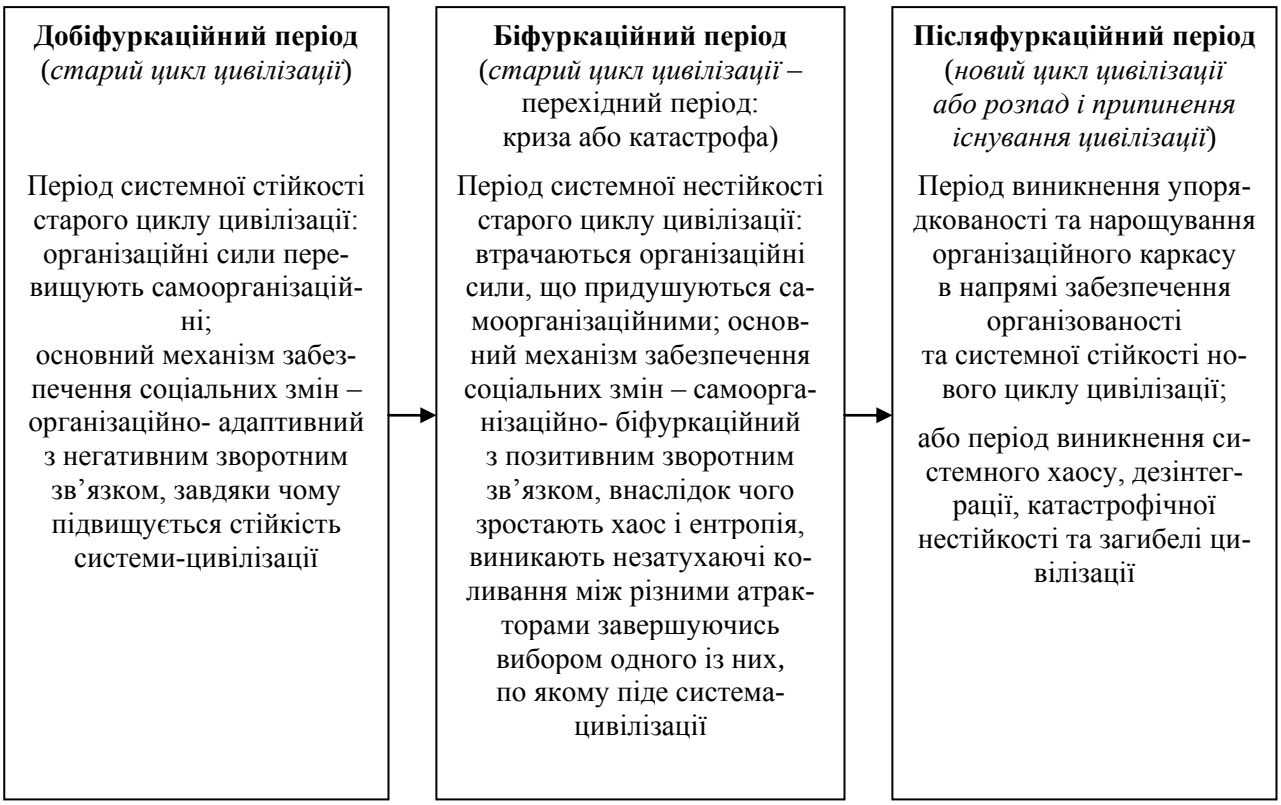

Рис. 1. **Процес біфуркації цивілізації з позиції синергетики**

Джерело: власна розробка

Друга фаза – біфуркаційний період або період системної нестійкості, коли організаційні сили придушуються самоорганізаційними. В міру зростання хаосу або ентропії збільшується ймовірність потрапляння цивілізації у зону біфуркації. Вихід на цю зону означає перехід до домінування у процесах соціальних змін самоорганізаційно-біфуркаційного механізму позитивного зворотного зв'язку. Відтепер система вже не здатна існувати у колишній якості, починається процес її самоорганізації.

Третя фаза – післябіфуркаційний період або період виникнення упорядкованості, коли новий порядок носить самоорганізаційний характер, який з'являється у результаті дрейфу системи до нового атрактивного стану. Спектр можливих атракторів, а значить і спектр можливих нових станів цивілізації (нових суспільних порядків), задається глибинною сутністю

соціальної системи, а вибір одного з можливих варіантів пов'язаний із випадковою флуктацією. У міру віддалення від точки біфуркації самоорганізаційні структури починають нарощувати організаційний каркас і виникає організованість певного циклу цивілізації.

У науковій літературі поняття біфуркації часто використовується як синонім понять «криза» та «катастрофа». Проте між ними є як схожість, так і суттєва відмінність. Якщо суспільство здатне пройти процес біфуркації, вийти на новий вищий щабель і зберегтися, то такий перехід доцільно називати кризовим, або вирішенням кризи. Якщо ні, то суспільство розпадається і це вже катастрофа. Отже, у нашому дослідженні мова йтиме не про звичайні кризи і катастрофи, а про системні, які можна ототожнювати з біфуркацією цивілізації.

Зазирнемо у минуле і розглянемо біфуркації, що глибоко потрясли людство: криза-катастрофа верхнього палеоліту, криза античного світу і криза довгого XVI ст., кожна з яких представляє особливий тип перебудови.

Розпочнемо з найвіддаленішої за часом, найважчої, найстрашнішої та найдовшої з усіх відомих біфуркацій людства – кризи-катастрофи верхнього палеоліту. Вона стартувала у 97 тис. до н. е. з настанням льодовикового періоду, який тривав 85 тис., і закінчилася у 12–10 тис. до РХ Неолітичною революцією: переходом від полювання і збирання до скотарства й землеробства. У чому суть цієї кризи-катастрофи? Людський рід у давньокам'яну добу вів привласнююче господарство: полював на тварин, збирав плоди. Люди настільки були розмножилися, що винищили дичину й об'їли величезні простори планети. Годуватися стало нічим. А тут ще настав льодовиковий період. Прийшла соціальна й культурна деградація. Населення зменшилося майже на 85 % і рухнула існуюча система палеоліту. Щоб вижити, людям довелося переходити до господарства, що базувалося на виробництві, одомашнюючи тварин і рослини. У 12 тис. до РХ цьому посприяли такі неординарні фактори, як зміщення полюсів Землі, усунення в Атлантиці перепони для Гольфстріму та закінчення Вюрмського зледеніння. Отже, біфуркація верхнього палеоліту була системною кризою (одночасно господарсько-ресурсною, екологічною, демографічною і соціальною), що створила зовсім іншу якість, відділила палеоліт від цивілізації, яка стала засобом виходу із катастрофи й утворила принципово іншу конструкцію, ніж палеоліт (Яковец, 1997, с. 57-93).

Наступна біфуркація, яку ми розглянемо, – криза пізньої античності, що проявилася у V ст. за часів занепаду Римської імперії (загинула в 476 р. н. е.). Тут ми бачимо внутрішню кризу імперії (падіння ефективності рабовласницької економіки, демографічні проблеми, деградація правлячої еліти), до якої додалися Велике переселення народів та повне релігійно-культурне перекодування – варваризація і християнізація, проникнення психоісторичних вірусів з півночі та сходу. Особливо примітна біфуркація переходу між рабовласницькою античністю і феодальним середньовіччям тим, що величезна маса варварів була фактично «вигодувана» римлянами на своїй периферії – для них були створені напрочуд сприятливі умови. Племена германців із дозволу Риму селилися на окраїнах великої імперії, отримували статус «федератів» – і користувалися плодами імперської культури, переходячи до більш розвинутих форм сільського господарства, що дозволяло їм чисельно зростати, засвоювати військові та організаційні досягнення античної системи. За декілька віків такої політики варвари посилилися й обрушилися на Рим, знищивши високорозвинену культуру і на багато віків поглинувши Європу в пітьму неуцтва та роздробленості. Зберегти владу й увійти до нової ери пізньоантичним пануючим групам не вдалося. Колишня еліта повністю зникла, а середньовічний світ створювався новими людьми (Там же, с. 95-116).

Проаналізуємо найближчу біфуркацію цивілізації – системну кризу «довгого» XVI ст. Її віхи – падінням Константинополя (1453 р.) і Вестфальский мир та революція в Англії (1648 р.), які відділили пізньосередньовічну (феодальну) Європу від Європи Старого порядку (ранньокапіталістичної). Де корені цієї кризи? У середині XIV ст. по Європі промайнула епідемія чуми, що викосила третину населення. В результаті позиція низів (селян, городян, батраків) по відношенню до феодалів різко посилилася. Адже тепер робочих рук бракувало і влада поміщиків-сеньйорів ослабіла. Сеньйори намагалися силовим способом повернути колишній стан, а у відповідь повсюдно спалахували повстання – європейська антифеодальна

революція. І у феодалів залишалася лише одна стратегія – зберегти свої привілеї: «Ми не можемо зупинити зміни, так як й римляни. Так очолимо їх і залишимося при владі та багатствах!». З цим процесом співпали відкриття Америки, виникнення нового світового розподілу праці. В Європу хлинули американське золото і срібло, з'явилися засоби для вкладення у військову справу і, як наслідок, військова революція XVI – поч. XVII ст. Вона різко змінила співвідношення сил на користь верхів. Хвиля соціального наступу низів, що нахлинула з кінця XIV ст., у XVI ст. покотилася назад. У результаті до 1648 р. клас феодалів уникнув знищення, зумівши зберегти владу і привілеї та породив новий цикл цивілізації – капіталізм. Правда, далося це ціною неймовірних крові та страждань: ми бачимо розкол католицької церкви й відокремлення протестантизму, що певною мірою є варваризацією християнства; запеклі релігійно-цивільні війни, мільйони загиблих від голоду, холоду, хвороб та злиднів (Там же, с. 121-143).

Спробуємо тепер дослідити біфуркацію пізньокапіталістичної системи, у процесі якої ми сьогодні перебуваємо. Перші ознаки початку цієї глобальної біфуркації (кризи) були помічені ще на рубежі 1960–1970-х рр. Власне реакцією на це можна пояснити створення «Римського клубу» (1968 р.) і «Тристоронньої комісії» (1973 р.). «Тріумфальний розвиток західної цивілізації неухильно наближається до критичної межі», – писав Аурелio Печчеї, перший президент «Римського клубу» (Рессеі, 1969, p. 54). Назви першої і другої доповідей «Римському клубу» – «Межі зростання» і «Людство на роздоріжжі» – говорять самі за себе.

Дійсно, у середині 70-х рр. XX ст. закінчилося славне 30-ліття в історії капіталізму, коли здавалося, що світ повертається у «золотий вік» 1815–1914-х рр. Однак в історії ніщо не повертається і славне 30-ліття виявилося всього-на-всього коротким спалахом напередодні системної кризи – схожим на згасаючий блиск падаючого метеора.

На жаль у нашій свідомості укорінилося спрощене уявлення про капіталізм, де усе зводиться до прибутку та тріумфу капіталу. Насправді це не так. Капітал існував до капіталізму і буде існувати після нього. Інша справа, що до, і після, він не був й не буде системоутворюючим базисом. А як базис він вимагає певних умов.

Капіталізм – це складна інституціональна система, що обмежує капітал у його довгострокових інтересах та забезпечує експансію. Без першого – капітал повністю знищить природу і суспільство. Його обмежувачами з другої пол. XIX ст. виступали національна держава (за визначенням Томаса Гоббса – «Левіафан», – страж, який мав увести в законні рамки конкуренцію – цю війну всіх проти всіх) і політика, а в XX ст. до них долучились громадянське суспільство та масова освіта.

Без другого – він не зможе розвиватися: внутрішні суперечності тут вирішуються винесенням проблеми за рамки системи. Як тільки світова норма прибутку в капсистемі знижувалася, капітал виривав із некапіталістичної зони світу шматок і перетворював його у капіталістичну периферію – джерело дешевої робочої сили та новий ринок збуту.

Отже, нормальне функціонування капіталізму вимагає наявності некапіталістичних зон, за які він постійно бореться. У кінці XX ст. з розвалом СРСР і капіталізацією Китаю таких зон у світі не залишилося – глобалізація усунула їх, зробивши весь світ капіталістичним. А це означає, що тепер процес зниження світового прибутку загрожує стати перманентним. Світова верхівка опинилася перед вибором: або втрата значної частини прибутку й, можливо, влади, або перехід від екстенсиву до інтенсиву, тобто до внутрішніх джерел вилучення прибутку й інтенсифікації капіталістичної експлуатації у самому ядрі та його анклавах.

На шляху таких суттєвих змін стоїть дуже багато чого. Це і демократичні інститути ядра капсистеми, громадянське суспільство, нація-держава, універсальні цінності й багато інших завоювань нижчих і середніх класів. По суті, на шляху цієї трансформації, стоїть сам капіталізм як система в цілому, від якої, виходить, і повинен звільнитися капітал.

Звільнення від цих інститутів вигідне капіталу, але є руйнівним для капіталізму. Колись в інтересах капіталу було створення капсистеми, а в інтересах феодалів – перетворення на буржуазію. Немає нічого дивного, що тепер інтереси капіталу зажадали її демонтажу – тіль-

ки так пануючі групи можуть зберегти свої привілеї та владу, трансформувавши капітал в інші форми панування.

Тому широкомасштабний наступ на демократичні інститути, послаблення публічно-правової сфери, виродження політики в комбінацію адміністративної системи та шоубізнесу, розмивання нації-держави при посиленні глобального ринку фінансового капіталу є не що інше як цілеспрямований процес демонтажу капіталізму.

Та частина світової верхівки, яка усуває все, що обмежує капітал, руйнує капіталізм набагато швидше й результативніше, ніж усі ліві рухи XX ст., які насправді, гальмуючи самореалізацію капіталу зміцнювали та відстрочували його кінець. Глобалізація – ось «голка смерті» капіталізму. Проте фіналізація капіталізму – процес зовсім не стихійний, демонтаж цієї системи – процес свідомий.

Початком процесу демонтажу капіталізму слід вважати 1975 р., коли на замовлення «Тристоронньої комісії» С. Хантінгтон, М. Крозье і Д. Ватанукі підготували доповідь «Криза демократії» (Huntington et al., 1975). У цьому документі фіксуються загрози правлячого класу – передусім те, що проти нього починають працювати демократія і *Welfare State* (держава загального соціального забезпечення), які оформилися у повоєнний період. Під кризою демократії малася на увазі не криза демократії взагалі, а такий її розвиток, який невигідний верхівці.

У доповіді стверджувалося, що розвиток демократії веде до зменшення влади урядів, що різні групи, користуючись демократією, почали боротьбу за такі права та привілеї, на які раніше не претендували і ці ексцеси є викликом існуючій системі правління. Висновок: необхідно сприяти незалученню мас в політику, розвитку апатії, стримати демократію, виходячи з того, що вона лише спосіб організації влади, причому зовсім не універсальний.

Головною мішенню антикризового управління демократією став середній клас. І це не випадково. Саме він – головний бенефіціант повоєнного 30-річчя. Перерозподіл суспільного продукту перетворив середній клас і частину робітничого на «соціалістичну буржуазію». Зрозуміло, що «нормальна» буржуазія включила перерозподільний механізм не по доброті душевній. Адже Welfare State – це явне відхилення від логіки розвитку капіталізму. Головне було в іншому – в наявності системного антикапіталізму у вигляді СРСР.

У кінці XX ст. з'явилася соціологічна теорія «20:80» (20 % – багаті, 80 % – бідні й ніякого середнього класу). Проте середні класи ядра отримали деяке відстрочення. У 1980-і рр. були подавлені в основному середні класи Латинської Америки і найбільш розвинених країн Африки – структурні реформи МВФ знищили майже весь середній клас у цих регіонах. А в 1990-і рр. пустили під ніж середні класи колишніх соціалістичних країн. Вилучені засоби пішли на Захід – фантастична геоекономічна операція, глобальна експропріація.

Синхронно з послабленням середнього класу запущені процеси розмивання публічно-правової сфери і ослаблення громадянського суспільства. Річ у тім, що в умовах глобалізації нація-держава слабшає, воно не може протистояти хазяям глобальної фінансової системи. Вже на зорі глобалізації (1990-х рр.) обсяг чисто спекулятивних міжвалютних фінансових трансакцій сягав 1,3 трлн доларів у день – в 5 разів більше, ніж обсяг світових торгових обмінів і майже стільки, скільки складали на той час резерви усіх національних банків світу (Афонцев, 2010, с. 136). Яка держава зможе витримати такий глобальний фінансовий прес?

При цьому дуже важливо, що хазяї світу – гіпербуржуазія (космократія) – оперують на глобальному рівні, а середній і робітничий клас – на національному, що ставить їх у нерівне положення. Так само, як у XVI ст. новий міжнародний розподіл праці та золото Америки перемістили феодалів на світовий рівень, а селяни залишилися на локальному й потрапили в соціальний офсайд. Гіпербуржуазія існує безкарно, пожираючи в умовах глобалізації капітал нижчих груп буржуазії та доходи середнього класу. З 1980-х рр. розгорнувся наступ верхів на середину й низи, завершивши 200-річний цикл наступу роботяг і середняків. Показово, що XX ст. починалося книгою Х. Ортега-і-Гассета «Повстання мас» (1929 р.), а закінчилося книгою К. Леша «Повстання еліт» (1996 р.).

Таким чином, сучасна криза спочатку була рукотворною. Капіталістична еліта свідомо втягнула світ у зміни, як і колись феодальна аристократія. І глобальна криза наших днів починалася так само, як регіональна криза пізнього середньовіччя, як керований процес в інтересах старої правлячої еліти. Капіталістичний істеблішмент, прагнучи зберегти владу та привілеї, свідомо узяв курс на економічне знищення середнього класу. Ця політика дістала назви «ультраліберaлізм» та «глобалізація». Проте глобальна криза явно вийшла за відведені їй рамки й стала некерованою.

Капіталізм неможливий без периферії, де мимоволі вирощується пролетаріат, так само, як й античність вирощувала варварів. Демографічний «вибух» XX ст. – результат експансії капіталу. Проте сьогодні включити населення, що розрослося, у виробничі процеси капітал не може – багато зайвих людей. А оскільки село Півдня себе прогодувати не в силах, то зростаюче населення збивається у міста, передусім Півдня, звідкіля мігрує в міста Півночі.

Із 7,3 млрд жителів Землі, 1,5 млрд – це люди трущоб. До 2050 р. їх чисельність стане у 2 рази більшою, при прогнозованих 9,7 млрд населення планети, і переважна частина мешканців міст Півночі будуть вихідцями з Півдня. Щоб побачити це майбутнє, досить подивитися на Нью-Йорк та Лос-Анджелес з трущобами у центрі міста, Париж і, звичайно ж, Марсель, арабська половина якого, по суті, не управляється французькою владою. Афроарабський і турецький сегменти в Європі живуть своїм життям, не приймають суспільство, в яке мігрували, не приймають його цінності. Причому не приймають активно.

Половина трущобного люду – особи молодші 20 років. А згідно з теорією провідного американського соціолога Джека Голдстоуна, перевіреної на німецькій Реформації XVI ст., Великій французькій революції XVIII ст. і Російській революції XX ст., як тільки частка молоді (15–25-и років) перевищує 20 % популяції, суспільство не встигає її соціалізувати і відбувається революція. (Goldstone, 1980, p. 439-440).

Колись Мао Цзедун висунув доктрину «Світове село оточує світове місто», де живуть експлуататори. Сьогодні, навпаки, у мегаполісах живуть експлуатовані й ті, кого навіть не беруть в експлуатацію – зайве людство. А верхівка переїжджає у заміські вілли, як це робила римська знать в кінці імперії. Переїзд ситих римлян у вілли, що охоронялися, не допоміг – варварська хвиля й повсталі низи змели їх. Нині ми знаходимося на порозі нового Великого переселення народів. І як би північно-американці та європейці не регулювали міграцію, у них нічого не вийде – нужда й біда виштовхує бідні маси у світ ситих людей. До того ж без припливу бідноти економіка ядра не зможе функціонувати – тамтешні жителі розлінилися і не стануть виконувати ту роботу, за яку вчепляться вихідці з Півдня.

У результаті на самій Півночі ми маємо протистояння: багаті, білі, християни, літні, – проти бідних, небілих, в основному мусульман, молодих. Чотири протиріччя в одному – це соціальний «динаміт».

Спровокувавши кризу, фінансовий істеблішмент немов відкрив ворота пекла. Назовні вирвалося багато «демонів». Насамперед, криза старої індустріальної моделі розвитку. Світ опинився на порозі хворобливого переходу на технології наступної епохи, які призведуть до закриття цілих галузей промисловості й до катастрофічної втрати робочих місць.

Додамо сюди криміналізацію глобальної економіки, в основі якої: торгівля нафтою; збройовий бізнес; наркобізнес; торгівля дорогоцінними металами і золотом; проституція та порнобізнес (дві позиції повністю кримінальні, три інших – у величезній мірі кримінальні), що породжує криміналізацію інших сфер – соціальної, політичної.

Далі, криза валютно-фінансової системи, що загрожує глобальною депресією. Криза енергетична: споживання електрики й тепла зростає швидше, ніж генеруючі потужності. Криза управлінська: колишні структури влади, інститути парламентаризму та демократії, успадковані від індустріальної епохи, занадто повільні й неадекватні сучасному світу.

Нарешті, криза освіти, яка була характерна й для пізніх античності та феодалізму. Але зараз масштаби фантастичні, оскільки капіталізм будувався як суспільство науки й освіти. І те, що сьогодні відбувається – це катастрофа, що створює спільноту, не здатну не лише впоратися з проблемами епохи, але навіть й побачити їх.

XIX ст. пройшло під прапором прогресу, хоча наприкінці виникла відчутна тривога – досить порівняти написані на початку найвідоміші романи Жуля Верна та написані в кінці романи Герберта Уеллса. У перед- і воєнний періоди антипрогресистські настрої посилилися, а славне 30-річчя (1945–1975 рр.) стало тріумфом прогресистських ідеологій. Здавалося, ще трохи і світ увійде до царства прогресу: бідні країни скоротять відрив від багатих. А в самих багатих країнах із бідністю буде покінчено, прогрес забезпечить безмежне зростання. Проте 1980-і й особливо 1990-і рр. остаточно розвіяли ці мрії.

Науково-технічна революція, плодами якої скористалися країни ядра, різко збільшила і продовжує збільшувати розрив між багатими та бідними країнами. Парадокс, але саме науково-технічний прогрес кінця XX ст. поховав надії на прогрес соціально-економічний. Науково-технічна революція і глобалізація на рубежі XX–XXI ст. зіграли роль, дуже схожу на ту, що у XVI ст. зіграли виникнення євроатлантичної світ-системи з її новим розподілом праці та військовою революцією. Вони посилили сильних і ослабили слабких, позбавивши їх будь-яких надій на поліпшення свого положення.

Уже в 80-і рр. XX ст. з'являються книги з назвами «кінець прогресу…». В третьому світі відбуваються революції під антипросвітницькими прапорами – мусульманська в Ірані та ін. І якщо на Близькому Сході розгортається ісламський фундаменталізм, то на Заході – ринковий, який є не меншим запереченням Просвіти, чим ісламський фундаменталізм.

У 1991 р. рушиться СРСР, а разом із ним Великий лівий проект Модерну, і ще одна зона вилітає з прогресу. Залишається одна версія прогресу – капіталістична англосакська, обмежена 15–20 % населення. Прогрес гіпербуржуазії за висловлюванням французького соціолога Деніса Дюкло – це прогрес на кістках 80–85 % жителів Землі (Duclos, 2004, p. 73). Отже, йдеться про масу людей, приречених стати сировиною у топці чужого прогресу.

На відміну від регіональних систем античності та феодалізму, капіталізм – світова система, а тому його криза автоматично стає кризою усієї планети. В Артура Конан-Дойла є роман «Коли Земля скрикнула» (Conan-Doyle, 2012). Земля кін. XX – поч. XXI ст. кричить що є сил, намагаючись привернути увагу до небезпечної обмеженості індустріальної стадії цивілізації й можливого вирішення питання шляхом звільнення біосфери від пожадливої людини (*homo sapiens*), яка в капсистемі перестає бути розумною. Вичерпання ресурсної бази, проблеми екології, демографії, продовольства, води – усе це нагадує кризу верхнього палеоліту, але тільки багаторазово посилену, ускладнену і небезпечну, здатну не лише скоротити населення Землі на 50–80 %, але й обнулити його.

Досвід показує, що в період суспільних потрясінь відбуваються природні катастрофи, епідемії. Так, посеред Великого переселення народів у VI ст. бушувала епідемія чуми, що ослабила Візантію і сприяла мусульманським завоюванням. Епідемія передувала також кризі довгого XVI ст. Приклади з XX ст. – іспанка, що забрала більше життів, ніж світова війна 1914–1918 рр., та СНІД, який стартував разом із глобалізацією в буквальному розумінні: слово «глобалізація» з'явилося у тому ж році, коли зафіксували вірус СНІДу – в 1983-у.

Взагалі прогнозувати біфуркацію цивілізації без урахуванням природних чинників не можливо. Маються на увазі циклічні й добре відомі геологам і палеокліматологам явища (Laski, 2011), терміни яких, ось-ось повинні настати:

1) новий цикл геологічної активності, який на думку фахівців почнеться з сер. XXI ст.: вулканізм, землетруси, природні катастрофи, що, як правило, стає поштовхом до похолодань та біотичних криз;

2) зміщення полюсів Земної осі, яке зазвичай призводить до серйозних природних потрясінь (передбачається у кін. XXI ст.);

3) закінчення періоду потепління й настання періоду похолодання, що за прогнозами вчених може відбутися одразу після зміщення полюсів.

Геологічна історія людського роду побудована так, що з кожного 100-тисячоліття приблизно 85 тис. років припадає на льодовиковий період, а 15 тис. – на потепління. Наша цивілізація повністю пов'язана зі світовою відлигою. Але період відлиги закінчується.

Глобальне похолодання може стати стимулятором розвитку цивілізації. А можливо і термінатором. Накладення і резонанс геокліматичних й соціальних потрясінь може виявитися надвипробуванням. Командорські кроки катаклізму вже відчутні – за швидкістю вимирання тварин і рослин у XX – поч. XXI ст. ми вже вступили в епоху глобальної катастрофи.

Скільки триватиме теперішня біфуркація питання складне. Багато мислителів сходяться на тому, що до середини XXI ст. На нашу думку, цей процес протікатиме значно довше – як мінімум упродовж всього XXI ст. в формі глобальної кризи, вирішенням якої буде демонтаж капіталізму та перехід до нового суспільства. При несприятливих умовах – значно довше, у формі глобальної катастрофи.

На яку із розглянутих вище схожа сьогочасна біфуркація? Відповідь нажаль невесела: вона несе у собі риси всіх попередніх. Проте найбільше схожа на верхньопалеолітичну і настає в умовах перенаселеності планети, з величезним навантаженням на екологію, дефіцитом сировини та води. Сюди треба додати жахливу соціально-економічну поляризацію світу, небачені запаси зброї масового знищення. Маються на увазі не тільки ядерні боєзапаси, але й небезпечні АЕС, хімічні виробництва, греблі і водосховища – усе, що, руйнуючись, може також стати зброєю масового ураження.

Якщо криза піде по закону Мерфі («усе погане відбувається одночасно»), а ситуація відповідатиме теоремі Гінзберга («вихід з гри неможливий»), то біфуркація XXI ст. буде крутішою верхньопалеолітичної. І якщо після неї щось виникне, то це щось відрізнятиметься від сьогоднішньої цивілізації так само, як ця цивілізація відрізняється від палеоліту.

У будь-якому випадку життя після біфуркації буде принципово іншим. Це буде зовсім інший світ. Можливо, інша цивілізація. А може, неопалеоліт або щось третє.

Перша спроба заглянути за межі теперішньої біфуркації цивілізації була зроблена російсько-американським соціологом Питиримом Сорокіним у 1964 р. в книзі «Головні тенденції нашого часу», в якій показано перспективу трансформації капіталістичного і соціалістичного варіантів індустріального суспільства у суспільство інтегральне: «Лідери Заходу запевняють нас, що майбутнє належить капіталістичному типу суспільства. Навпаки, лідери комуністичних країн самовпевнено чекають комуністичної перемоги... На відміну від тих та інших, я схильний думати, що... домінуючим типом виникаючого суспільства не буде, ймовірно, ні капіталістичний, ні комуністичний, а тип *sui generis*, який ми позначимо як інтегральний. Цей тип повинен включати більшість позитивних цінностей і бути вільним від дефектів кожного типу. Він накінець виросте в єдиний інтегральний соціальний, культурний і особистісний лад у людському всесвіті» (Сорокин, 1997, с. 115, 118). Сьогодення свідчить, що прогнозований П. Сорокіним тип суспільства утверджується в житті розвинутих країн.

Американський макросоціолог Даніел Белл у книзі «Прийдешнє постіндустріальне суспільство» (1973 р.), основну увагу приділив технологічній стороні його становлення: «Якщо ми хочемо зрозуміти, що таке сучасне суспільство і яким чином воно перетворилося за 200 років з індустріального у постіндустріальне, ми повинні розібратися в еволюції техніки, і передусім, як машинна технологія поступилася місцем інтелектуальній. Сьогодні… ми переживаємо третю всесвітню технологічну революцію. Більше 200 років тому була винайдена парова машина, що ознаменувало собою першу технологічну революцію. Друга технологічна революція, що відбулася 100 років тому, характеризується досягненнями в галузях електрики і хімії. Сьогодні розгортається третя технологічна революція» (Белл, 2004, с. 102). Д. Белл виділяє її досягнення: заміна механічних і електричних систем на електронні; мініатюризація; перетворення інформації в цифрову форму; програмне забезпечення; фотоніка.

Д. Белл вважає, що постіндустріальне суспільство – це «новий принцип соціально-технологічної організації і новий спосіб життя, що витісняє індустріальну систему» (Там же, с. 109). Це суспільство, яке ґрунтується на послугах, і передусім послугах освіти й охорони здоров'я. Це початок нової ери, яка «базується не на механічній техніці, а на інтелектуальній технології. Це ставить на чільне місце теоретичне знання в якості джерела оновлення. Так само, це робить значимою й ідею глобалізації», яка змінює умови прогресу: «Глобальна економіка відрізняється від міжнародної. Це єдина система господарства, об'єднання ринків ка-

піталу, валют і товарів. Межі між країнами практично зникають. Капітал спрямовується туди, де є найбільша віддача» (Там же, с. 127-128).

Д. Белл вводить поняття «Технологічні щаблі», на яких розташовані різні країни. Відносячи до вищих щаблів США і Японію, він оптимістично дивиться на можливості СРСР (а отже й України) приєднатися до них: «СРСР сьогодні володіє величезною кількістю освічених інженерів і техніків. Якби він досяг внутрішньої стабільності й уникнув руйнівних етнічних конфліктів і громадянських воєн, він був би готовий вступити у постіндустріальне суспільство раніше, ніж будь-яка інша країна» (Там же, с. 131).

Інший американський соціолог і футуролог Елвін Тоффлер, у своїй книзі «Третя хвиля» (1980 р.) щодо нинішньої біфуркації та майбутнього пише: «Людство чекають різкі зміни. Воно стоїть перед якнайглибшим соціальним переворотом… До теперішнього часу людство пережило дві величезні хвилі змін, і кожна з них, в основному, знищувала більш ранні культури або цивілізації й заміщала їх таким способом життя, який був незбагненний для людей, що жили раніше. Перша хвиля – аграрна революція – зажадала тисячоліть, щоб зжити саму себе. Друга хвиля – зростання промислової цивілізації – зайняла усього лише 300 років. Сьогодні історія виявляє ще більше прискорення, і цілком ймовірно, що Третя хвиля промайне через історію і завершиться впродовж декількох десятиліть. Ті, кому доведеться жити на нашій планеті в цей вибуховий період, повною мірою відчують вплив Третьої хвилі на собі» (Тоффлер, 2010, с. 31).

Е. Тоффлер спробував визначити й основні риси нового суспільства: «Розрив сімейних уз, коливання в економіці, параліч політичних систем, руйнування цінностей – на усе це чинить вплив Третя хвиля. Вона кидає виклик усім старим владним відносинам і привілеям вимираючих еліт, і створює фон, на якому розгортатиметься боротьба за завтрашню владу. Багато що в цій виникаючій цивілізації суперечить старій індустріальній цивілізації. Вона... ґрунтується на нових методах виробництва; на ненуклеарних сім'ях; на новій структурі, яку можна б назвати «електронним котеджем»; на радикально змінених школах і об'єднаннях… Виникаюча цивілізація веде нас за межі стандартизації, синхронізації і централізації, за межі прагнень до накопичення грошей або влади... перевертатиме бюрократію, зменшуватиме роль національної держави, сприятиме зростанню напівавтономних економік, вимагатиме нових простіших ефективніших урядів… стиратиме розрив між виробником і споживачем, породжуючи економіку завтрашнього дня – *prosumer economics* (слово утворене з «producer» – виробник і «consumer» – споживач. – Прим. Я. Мартинишина та Є. Коваленко). По цій, а також багатьох інших причинах, вона могла б перетворитися на першу – за увесь відомий нам період історії – істинно людську цивілізацію» (Тоффлер, 2010, с. 32).

Концепції постіндустріального суспільства були в полі зору й інших вчених. Проте першість здебільшого віддавалася технологіям (що властиве технократичному суспільству), а не людині та її взаємовідношенню з природою. Принципово іншої концепції дотримувався великий російський мислитель енциклопедист Микита Моісеєв. Його підхід виражений в опублікованій у 1998 р. монографії «Доля цивілізації. Шлях Розуму», де він робить акцент на ноосферній характеристиці майбутнього суспільства.

М. Моісеєв виходить з того, що людство на рубежі XXI ст. підійшло «до перелому цивілізації, що вимагає утвердження нового способу мислення і нової структури цінностей… Суспільство стоїть на порозі катастрофи, що вимагає перебудови усього планетарного буття» (Моисеев, 1998, с. 19-20). Технологічні нововведення сприяли сповзанню до цієї катастрофи, але в них він бачить й порятунок: «Діалектика нашого життя така, що через розвиток технічних новацій ми опинилися на краю прірви, але без них ми не зможемо перекинути міст у майбутнє і відійти від краю прірви… Технічний розвиток абсолютно потрібен, але його недостатньо: іншою має стати цивілізація, іншим – духовний світ людини, її потреби, її ментальність» (Там же, с. 70). Людство вступає «в епоху ноосфери, тобто в той період історії, коли біосфера і суспільство будуть розвиватися як єдиний організм, як кооперативна система, еволюція якої слідує цілеспрямовуваному началу, що прагне забезпечити гомеостаз людини та біосфери» (Там же, с. 79).

Стрімкий розвиток інформаційних технологій є однією із таких революційних новацій. Але вона породжує й нові загрози стрімко змінюючи умови нашого життя: «Людина знайшла у ньому могутню, але крайнє небезпечну зброю, не менш могутню страшну за своїми наслідками, ніж атомна бомба» (Там же, с. 83). Глобальна комп'ютерна система може стати засобом масового зомбування людей: «Уявимо собі, що вся ця грандіозна інформаційна система, яка уже створена на нашій планеті… виявиться в руках невеликої групи людей, що переслідують власні корисні цілі. Наслідки передбачити неважко – це поступове засвоєння мільярдами людей якихось нових стандартів мислення, оцінок того, що відбувається й сприйняття дійсності, вигідній цій одіозній групі… відбудеться глобальне зомбування планетарного людства. Це буде витончений інформаційний тоталітаризм, який страшніший будь-яких форм тоталітаризму, відомих людству» (Там же, с. 83). І цей сценарій уже почав здійснюватися. Ім'я цієї одіозної групи – гіпербуржуазія.

М. Моісеєв протиставляє цьому похмурому майбутньому інший сценарій, що базується на Колективному Розумі: «Лавиноподібний розвиток засобів зв'язку, накопичення і обробки інформації та комп'ютерних технологій створює цілковито нові можливості для розвитку Колективного Розуму. Ось чому інформаційним мені хочеться називати таке суспільство, у якому Колективний Розум відіграє таку ж роль у суспільному організмі, яку відіграє індивідуальний розум в організмі людини, тобто допомагає всьому суспільству справлятися з труднощами забезпечення його гомеостазу, збереження його цілісності разом із біосферою» (Там же, с. 89).

Отже, результати досліджень цих та інших вчених дозволяють зробити висновок, що сучасна цивілізація знаходиться в дисипативному стані, з якого можливі лише два виходи:

1) «униз» – в бік силового вирішення протиріч капіталізму, в сучасне варварство за типом Середньовіччя і досягнення дна соціальної кризи в нижній точці рівноваги цивілізації;

2) «угору» – шляхом формування гуманістичних засад майбутнього суспільства і на цій основі вирішення соціальної кризи і досягнення вершини розвитку цивілізації – Добростроєю.

Американський соціолог Іммануїл Валлерстайн досліджуючи сучасне суспільство виділив три варіанти руху «вниз» США і цивілізації в цілому. Неофашистський – він визнав маловірогідним із-за американських цінностей. Хоча, йому можна заперечити його ж фразою: «Цінності стають дуже еластичними, коли мова заходить про владу і прибуток» (Валлерстайн, 2003, с. 117, 235). У XX ст. частина фінансової олігархії вже робила ставку на такий проект. Де гарантія, що це не повториться. Можуть спробувати створити щось тоталітарне: наприклад, США як військова база наднаціональної влади, що контролює природні ресурси планети, зграї безпілотних штурмовиків, плавучі міста для касти обраних, прикриті ПРО й авіаносцями. Непокірні народи, що знищуються вірусами і т. п. В принципі подібний проект уже здійснюється. США вже є базою наднаціональної влади і прагнуть встановити контроль над світовими ресурсами. Вже сьогодні мікропроцесори, генна інженерія і нанотехнологія поставлені на службу американському ВПК.

Другий варіант полягає у підтримці соціального світу і відносної демократії усередині Америки за рахунок експлуатації решти світу, що опиниться у напіврабському стані (Там же, с. 117). Перед нами глобальне неорабовласництво або Рим–2. Проте у цієї моделі є вразливе місце – це небіле населення. Рано чи пізно верхівка буде вимушена на істотне обмеження прав низів і посилення їх експлуатації. Можливий результат – громадянська війна, розпад США на афро-мусульманський південь і протестантсько-іудаїстську північ.

Крах неорабовласницького варіанту може привести до реалізації неофеодального – розпад глобальної системи на дрібні політико-економічні одиниці з перетворенням світу на неоварварську зону (Там же, с. 118). Цей варіант нам видається найбільш вірогідним. Ставка на глобальний фашистський проект швидше за все провалиться. Світ занадто складний, щоб ним управляти з одного центру.

Проте не можна погодитися з І. Валлерстайном, що Глобамерика, яка експлуатуватиме світ, буде внутрішньо демократичною. Населення США уже під ковпаком стеження. Крім того, історія показує, що контроль над світом обертається згортанням демократії усередині

країни-контролера. Класичний приклад – Рим. Як тільки він захопив повний контроль над Середземномор'ям, республіка була приречена. До речі, професор Каліфорнійського університету Чалмерс Джонсон у книзі «Немезида: Останні дні американської республіки» прямо пише, що республіка в Америці закінчилася у 1990-і рр., до влади фактично прийшли військові, які будують світову імперію, що дорого обійдеться американському народу. США перетворюється на квазіімперію. Втім, потужність цієї імперії, як військову, так і фінансову, переоцінювати не варто (Johnson, 2007, p. 49-53).

Отже, якщо розгортання цивілізації після виходу із точки біфуркації піде «вниз», то на зміну капіталізму прийде недемократичне суспільство, яке буде кастово-ієрархічним з обмеженням доступу до освіти. Справжня наука, передусім теорія і прогнозування, перетвориться на кастове заняття верхів; «унизу» залишаться нешкідливі емпіричні курси і фольк-наука. Масам будуть запропоновані отупляючі розваги. Політика остаточно відімре, а її місце займе шоубізнес. Як у романі польського письменника-фантаста Станіслава Лема «Едем», правлячий шар перетвориться на напівбогів, які живуть в ізольованому світі та завдяки технічним досягненням невидимі масам, а тому вселяють ще більший страх (Лем, 2008, с. 86).

Можна уявити й інший варіант: глобобуржуазія удосконалює себе за допомогою останніх досягнень біотеху, генної інженерії і нанотехнологій. В організм вводять наноботи, схрещують мозок з комп'ютерними мережами. Застосовують новітні методи загострення розумових можливостей. У результаті виходить раса володарів. До речі, все рухається саме в цьому напрямі (Kurzweil, 2005).

Проте це не означає, що треба покірно чекати пришестя таких хазяїв й допускати сповзання цивілізації «униз». До того ж, «не в силі Бог, а в правді» (Св. благ. кн. Олександр Невський). Тому майбутнє слід спрямовувати «угору», в напрямі побудови Добростроюсуспільства, яке базуватиметься на гуманістичних принципах життєустрою (Каплин, 2012; Комин, 2015; Федотов, 2014): 1) духовне вище матеріального; 2) сім'я значиміша індивіда; 3) майбутнє важливіше сьогодення й минулого; 4) справедливість вища паперових законів; 5) суспільне важливіше приватного; 6) віра значиміша безвір'я; 7) обов'язки пріоритетніші прав. Спробуємо окреслити основні контури такого суспільства (*табл. 2*).

В економічній системі обов'язково мають бути державне стратегічне планування, реальна економіка, асоційована приватна власність всіх громадян, що гарантує безумовний стабільний дохід кожного для задоволення органічних вітальних потреб. Повинна існувати заборона лихварства. Має бути проведена націоналізація банків і надр. Фіатна валюта має бути замінена грошима з демереджем (грошима Гезелля, безпроцентними грошима), що поставить власників грошей і власників товарів у рівні ринкові умови. Грошам за допомогою демереджа повертається їх первинна функція – служити універсальним засобом обміну. Вся грошова система емісії, розрахунків, позик й стягування сеньйоражу повинні належати усьому суспільству.

Має відбутися повернення від віртуальної фінансової економіки і снобістського споживання до політики домінування реальних господарюючих суб'єктів й забезпечення пріоритету вітальних (життєвих) потреб. В силу обмеженості ресурсів планети економічне зростання слід розглядати як негативну характеристику, що призводить систему Землі до безповоротної деградації. Упор повинен зміститися на розвиток науки, створення соціальних благ, творів мистецтва і на виміри рівня людського розвитку. Соціальні послуги мають стати етичною парадигмою економіки.

Права власності на засоби виробництва повинні формуватися на основі балансу між правами/інтересами особи і правами/інтересами суспільства. Сучасний фінансизм опирається на приватну власність, прибуток і владу. Поняття приватної власності умисно перекручено: не важливо, як вона була придбана; не має значення, як я збираюся з нею поступити; поки я дію у рамках закону, моє право на неї абсолютне. Це породжує постійне прагнення до влади: встановивши контроль над певною власністю, з часом від покоління до покоління починають вибудовуватися клани з установкою не тільки на володіння і захоплення чужої власності, але й на захоплення влади, агресивно забезпечуючи додаткову гарантію для об'єкту володіння.

Табл. 2. **Сьогочасна та майбутня (ймовірна) стадії розвитку цивілізації**

Індустріалізм – капіталістичне суспільство	**Постіндустріалізм – гуманістичне суспільство**
1	2
Загальні характеристики	
Картина світу: механістична – світ розглядається з позиції Ньютонівської механіки, як бездушна машина	*Картина світу*: ноосферна – світ розглядається з позиції єдності і гармонії біосфери та суспільства
Сутність людини: людина – економічний суб'єкт, виведений за межі світу, як його дослідник і покоритель	*Сутність людини*: людина – інтелектуальний суб'єкт, що намагається бути органічною частиною світу
Мислення людини: переважно абстрактно-логічне, механістичне	*Мислення людини*: гармонійне поєднання емоційного і абстрактно-логічного
Цінність людини: індивід цінний вартістю речей, що йому належать (товарний фетишизм) – олігархія	*Цінність людини*: індивід цінний своїми знаннями істини, терпінням у стосунках в суспільстві та добротою до Природи – меритократія
Потреби, інтереси, цінності – людина живе, щоб володіти якомога більшою кількістю дорогих речей, включаючи гроші	*Потреби, інтереси, цінності* – людина живе заради духовного розвитку і пошуку шляхів свого служіння іншим людям та суспільству
Мотив діяльності за Гелбрейтом: другий	*Мотив діяльності за Гелбрейтом*: третій
Основна сфера діяльності людини: промислове виробництво	*Основна сфера діяльності людини*: наука, освіта та інші складові системи обслуговування людини
Основний продукт діяльності людини: товари	*Основний продукт діяльності людини*: знання, послуги, духовне і фізичне здоров'я людини
Засіб суспільного розвитку: машина	*Засіб суспільного розвитку*: інтелект
Ключова умова розвитку: вдосконалення машин	*Ключова умова розвитку*: научіння людей
Принцип, що управляє розвитком: економічне зростання та нажива	*Принцип, що управляє розвитком*: інтелектуальне зростання і здоров'я людини
Перспектива часу: адаптація до сучасності	*Перспектива часу*: спрямованість у майбутнє
Технологія	
Технологічний уклад: 3–4 – епоха пари, сталі, нафти, електрики, машин; механізації та автоматизації виробничих процесів	*Технологічний уклад*: 5–6 – епоха комп'ютерів, роботів, нетрадиційних джерел енергії; нано-, біо-, інфо- та когнітивних технологій (NBIC)
Джерело енергії: вугілля, сира нафта, природний газ, продукти їх переробки, рух води й наприкінці уран	*Джерело енергії*: Сонце, рух вітру й води, гейзери, біомаса, уран (водень) і в меншій мірі традиційне органічне паливо
Вид енергії: теплова, гідравлічна, ядерна і електрична	*Вид енергії*: сонячна, вітрова, гідравлічна, геотермальна, біологічна, ядерна (термоядерна), теплова і електрична
Основне знаряддя праці: машина	*Основне знаряддя праці*: комп'ютер
Ключовий предмет праці: метал	*Ключовий предмет праці*: інформація
Головна робоча сила: робітник, зайнятий промисловим виробництвом	*Головна робоча сила*: службовець, зайнятий інформаційною діяльністю
Роль працівника і знарядь праці: усе залежить від можливостей машини	*Роль працівника і знарядь праці*: усе залежить від інтелекту людини
Основний спосіб праці: механізований фізичний	*Основний спосіб праці*: комп'ютерний розумовий
Характер праці: здебільшого стандартна шаблонна праця	*Характер праці*: переважно творча праця
Метод виробництва: конвеєр	*Метод виробництва*: робототехніка
Головний продукт: промислові товари	*Головний продукт*: знання (інтелектуальна продукція), послуги
Транспорт: залізничний, водний, автомобільний, повітряний, трубопровідний	*Транспорт*: освоєння простору (попередні, але більш якісні види транспорту)
Комунікація: книга, телефон, телеграф, радіо, телебачення	*Комунікація*: всесвітня інформаційна мережа «Інтернет»

1	2
Базис	
Спосіб утворення базису: промислова революція	*Спосіб утворення базису*: інформаційна революція
Тип економіки: національна ринкова економіка; економіка снобістського споживання (хрематистика – бізнес)	*Тип економіки*: інтегрована глобальна економіка; економіка вітального споживання (економія – підприємництво)
Головний сектор економіки: промисловий	*Головний сектор економіки*: сфера послуг
Зайнятість населення в економіці: промисловість – понад 75 %; сільське господарство – 15 %; послуги – до 10 %	*Зайнятість населення в економіці*: послуги – понад 75 %; промисловість – до 20 %; сільське господарство – до 3 %
Устрій економіки: ієрархічний, ринковий; складна, напіввідкрита система	*Устрій економіки*: мережевий; суперскладна, повністю відкрита система
Порядок: ієрархічно-ринковий – на базі поєднання централізованого управління і спонтанної самоорганізації	*Порядок*: кластерно-мережевий – на базі горизонтальних зв'язків і колективного самоврядування
Середовище: конкурентне	*Середовище*: гіперконкурентне
Швидкість змін: висока	*Швидкість змін*: надвисока
Рівень невизначеності: значний	*Рівень невизначеності*: найвищий
Основа розвитку: механізми монополії і конкуренції	*Основа розвитку*: механізми колаборації (безперервні узгодження)
Головна виробнича одиниця: завод, фабрика, підприємство, фірма, компанія, корпорація та інші виробничі ієрархічні структури з вертикальною субординацією та керівним центром	*Головна виробнича одиниця*: комплексне соціально орієнтоване інтелектуальне сервісне кластерно-мережеве об'єднання, інтегроване з освітнім і виробничим процесами
Управлінська група: бізнесмени	*Управлінська група*: підприємці
Механізм координації зв'язків: поєднання директивного і опосередкованого, цінового	*Механізм координації зв'язків*: безпосередній, інтерактивний через Web-платформи
Спосіб адаптації суб'єктів до змін середовища: атомістичний (хаотичний)	*Спосіб адаптації суб'єктів до змін середовища*: колективний (співтворення)
Товар = споживна вартість + мінова вартість (будь-який продукт, вироблений для обміну без урахування його вітальної або снобістської значущості)	*Благо* = споживна вартість вітальних продуктів + об'єктивно обумовлена оцінка (продукт для задоволення виключно вітальних (органічних) потреб людей)
Гроші = масштаб цін + засіб платежу + засіб обігу + засіб накопичення + світові гроші (фіатні гроші – специфічний товар, що має дві відмінності від усіх інших товарів: не підлягає псуванню і володіння ним приносить відсотковий дохід)	*Гроші* = масштаб цін + засіб обігу (гроші Гезеля – специфічний товар з демереджем: їх власник повинен платити емітенту (суспільству) за час володіння ними; зберігання призводить до уцінення («псування») і тому вони не приносять відсоткового доходу власникам, а лише емісійний дохід емітенту)
Капітал = варварське первинне накопичення + приватне успадкування + захист капіталу акціонерним правом (самозростаюча вартість)	*Знання* = вільний доступ до факторів виробництва найбільш знаючих громадян + суспільне успадкування знань і результатів (матеріалізація об'єктивних процесів еволюції свідомості)
Додаткова вартість = взаємодія факторів виробництва + захист акціонерних прав капіталу на вилучення максимальної частини доданої вартості на свою користь	*Розширення ресурсної бази людства* = економічність, як наслідок освоєння нових знань + залучення нових ресурсів у вітальне споживання, як результат освоєння нових знань
Власність = індивідуальна приватна власність + колективна приватна власність + приватна власність на знання (захищається законами у корисливих інтересах керівної підсистеми)	*Власність* = асоційована приватна власність громадян + публічна власність на знання (захищається власниками, що об'єднуються у співтовариства співтовариств)
Структура доходів = по праці + по капіталу + по потребах	*Структура доходів* = гарантований необумовлений дохід від асоційованої приватної власності громадян + дохід від вільної матеріалізації знань

1	2
Надбудова	
Засіб формування надбудови: Європейська раціональна наука і десакралізація світу, що орієнтують людей на індивідуалізм та взаємоборотьбу	*Засіб формування надбудови*: Новітня наука і Релігія, які забезпечуватимуть гармонійне поєднання й синергізм колективного та індивідуального
Політичний устрій: республіка	*Політичний устрій*: демократія
Політичний режим: авторитаризм, представницька демократія	*Політичний режим*: безпосередня демократія, самоуправління
Принцип управління: бюрократія	*Принцип управління*: меритократія
Основна політична сила: партія (ідеологічні об'єднання окремих громадян для досягнення своїх внутріпартійних корисливих інтересів)	*Основна політична сила*: рада (територіальні об'єднання всіх громадян задля досягнення інтересів громади та країни в цілому)
Держава = тоталітаризм керівної підсистеми, що формується зверху політичними партіями + силова деспотія фінансової олігархії та чиновництва	*Держава* = керівна підсистема, що формується знизу співтовариствами співтовариств (радами) + меритократичний принцип висунення інтелектуального авангарду
Псевдодемократія = закони, що захищають інтереси керівної підсистеми від законних вимог керованої підсистеми + принцип «виграла керівна підсистема – програла керована підсистема»	*Демократія* = законодавство, що забезпечує завжди та скрізь загальний і універсальний принцип «виграв-виграв»
Псевдолібералізм = перетягування прав, що регулюють взаємовідносини керівної і керованої підсистем угору для забезпечення тоталітарного диктату олігархами своїх правил суспільству («виграв-програв»)	*Гуманізм* = передача прав, що регулюють взаємовідносини керівної і керованої підсистем униз для забезпечення контролю співтовариства співтовариств над виконанням правила «виграв-виграв»
Соціум і Природа	
Основний тип соціальної стратифікації: економічний – багаті і бідні	*Основний тип соціальної стратифікації*: інтелектуальний – багаті і бідні
Освіта: платна масова	*Освіта*: безплатна індивідуалізована
Медицина і тривалість життя: платна, 60–70 років	*Медицина і тривалість життя*: безплатна, понад 80 років
Релігійна основа: протестантизм	*Релігійна основа*: ортодоксія
Вплив на природу: глобальний неконтрольований – освоєння і активне перетворення природи, яка не в силах справитися з антропогенним впливом; інтенсифікація використання природних багатств і безконтрольний розвиток техніки	*Вплив на природу*: глобальний контрольований – активне законовідповідне освоєння природи, нівелювання антропогенного впливу; розвиток техніки на основі поглиблення розуміння законів природи

Джерело: власна розробка

У концепції марксизму єдиним актором економіки оголошена держава, але зрівняльне відношення до людей відсунуло тип творця на задній план, висунувши на передній – пасивний соціологічний тип й породивши заорганізованість системи.

В нашій концепції ми переслідуємо мету отримувати енергію активного соціологічного типу господарювання і захистити його від ненаситної агресивності кланів. Для досягнення соціальної рівноваги слід обмежити права на передачу благ у спадок, що означає передачу великих засобів виробництва в спадок державі/суспільству або муніципалітету/громаді – залежно від розміру засобів. Це дозволить кожному реалізовувати себе в якості підприємця і отримати за це гідну винагороду у вигляді чесно зароблених засобів.

При цьому можна передавати своїм дітям майно на рівні не вище середнього відносно Європи. Проте ніхто не може передати у спадок свою посаду керівника або корпорацію. Це і є дотриманням балансу економічної активності та соціальної справедливості. Таким чином, люди вкладатимуть не в маніакальну діяльність зі збереження власності, а в освіту своїх ді-

тей і в здатність до творення нового. Замість клану власників на цивілізаційну арену вийде спільнота професіоналів – інтелектуальний авангард суспільства.

Рушійною силою розвитку в новому суспільстві стає третій мотив людської діяльності (згідно з теорією Гелбрейта) та підприємництво. Канадсько-американський економіст Джон Гелбрейт у своїй книзі «Нове індустріальне суспільство» (1967 р.) виділив чотири послідовні рушійні сили розвитку суспільства, які представив у наочній формі мотивів людей, що копають канаву в різні періоди історії цивілізації (Гэлбрейт, 2004, с. 88-96).

Перший мотив – коли одні (раби, кріпаки) копають канаву, а інші (рабовласники або феодали) б'ють їх дубиною кожного разу, коли підневільні перестають цю канаву копати.

Другий мотив – коли люди, позбавлені засобів виробництва в процесі первинного накопичення капіталу (у нас в процесі псевдоприватизації), копають канаву, оскільки у кінці роботи їм будуть видані гроші на їжу і одяг, а може ще й кредит на яке-небудь споживче задоволення.

Це і є капіталізм з ринково-споживчими стимулами максимізації прибутку, приватним привласненням елітою результатів суспільного виробництва, згідно з однобокими законами, прийнятими проти більшості демосу й тотальним руйнуванням ноосфери Землі у рамках неоліберальної парадигми безмежного зростання снобістського споживання.

Проте на цьому Дж. Гелбрейт не зупинився. Він, як великий вчений, бачив майбутню перспективу розвитку суспільства, яка вислизає від прибічників «невидимої руки ринку», що опустила своїми неоліберальними утопіями нашу державу в розряд третьосортних країн.

Гелбрейт вважав, що в найближчому майбутньому люди свідомо копатимуть канаву, оскільки вона допоможе осушити болото, зникнуть комарі й інші люди перестануть тяжко хворіти малярією. При цьому ніхто цих канавокопачів майбутнього не підганятиме дубиною і не пропонуватиме їм матеріальні стимули.

Це і є мотив майбутньої еліти нової гуманістичної суспільно-економічної формації, що народжується. При цьому суспільні потреби і особисті цінності долають звірині інстинкти безмежного збагачення, зведені сучасною науковою парадигмою неолібералізму в абсолют щастя і процвітання, і повертають істоту Людини, як частину Природи, до законів її розвитку на принципах колективізму і співпраці. Проте і це ще не все.

Четвертий мотив за Дж. Гелбрейтом – коли людина копає канаву, оскільки тільки вона знає, якої глибини, ширини і просторової орієнтації має бути канава. При цьому відбувається реалізація інноваційних почуттів канавокопача і його ідеального уявлення про цю канаву, як квінтесенцію прагнення людини до пізнання краси навколишнього світу, а не до вибивання з обдурених рекламою споживачів грошей будь-якими засобами.

Цей мотив попереду, але вже зараз є люди, свідомість яких об'єктивно спрямована на істину, доброту і терпіння. На жаль, вони допоки не в пошані.

Ця творча рушійна сила – прагнення до непізнаного і є підприємництво, в його справжньому, природному розумінні. Підприємництво завжди існувало й існує в суспільстві, але на капіталістичній стадії його затінює пожадливий бізнес, який є процесом безмежного накопичення грошей окремими індивідами. Підприємництво – незрівнянно ширше поняття, що характеризує природну тягу людини до пізнання навколишнього світу, дбайливого до нього відношення та поліпшення.

При формуванні органів управління нового суспільства має бути повна відмова від виборів на партійній основі. Формування керівної підсистеми потрібно здійснюватися на підставі ієрархії управління у системі рад.

Партії виникли як політичні інструменти певних груп осіб і призначені для впливу на владу або оволодіння нею. Це створило умови, коли партія править тими, хто не входить до неї і її цілі не співпадають з цілями народу. Інтереси суспільства приносяться в жертву міжпартійної боротьби. Маніпуляції на виборах, використання адміністративного ресурсу, чорного PR, підкупу неможливо зжити, не ліквідувавши вибори за партійним принципом. Сучасна західна демократія так і не стала відображенням інтересів народу і є диктатурою обраних кланів.

Політичні партії спонсоруються заможними її членами і організаціями, які вкладають в неї кошти для збільшення свого прибутку. Усі партії є джерелом корупції, а їх лідери – представниками інтересів спонсорів. Існуюча політична система у вигляді представницьких демократій є формою диктатури великого капіталу. З урахуванням наявності основної світової резервної валюти, яка є фіатною, і вторинності національних валют – такі демократії перетворилися на напівприховану форму диктатури ФРС США.

Класи буржуазії (1 % населення) і 99 % інших, що живуть на засоби виділені їм буржуазією за залишковим принципом мають бути ліквідовані, як феодали і селяни, раби й рабовласники. На чолі нових органів влади повинен стати інтелектуальний авангард. Такою силою повинна виступити найбільш освічена, моральна і відповідальна частина суспільства. Конфуцій називав їх Благородні Мужі.

Політична система майбутнього має бути народовладдям у вигляді територіальних рад. Вона має забезпечувати реальну політичну демократію на базі фундаментальної економічної демократії, асоційованої приватної власності всіх громадян, меритократичного принципу та розвитку соціального партнерства між керівною і керованою підсистемами суспільства.

Соціальний устрій має забезпечувати: синхронізацію потреб, інтересів й цінностей усіх та кожної людини у форматі співтовариство, і співтовариство співтовариств; гармонійну взаємодію з біосферою; досягнення пріоритету гуманістичних інстинктів сім'ї, суспільних взаємодій над штучно створеними правами пересиченої необмеженим споживанням людини; отримання із взаємодії співтовариств синергетичного ефекту процесу еволюції свідомості у вигляді гуманізації соціально-економічного облаштування життя Людства.

Повсякденні соціальні цілі: збереження народу, соціальна гармонія та солідарність; система соціального паю, тобто безумовний основний дохід, що спирається на закріплення частини національного багатства; безкоштовна медицина і освіта; виділення кожній сім'ї родової садиби і т. п.

Сучасний процес біфуркації цивілізації, незалежно від того, в якому напрямі піде її подальший розвиток – униз чи вгору, об'єктивно формує передумови переходу суспільства і економічних систем до мережевого соціального порядку. На думку іспанського соціолога Мануела Кастельса, головною особливістю нового суспільства стає не стільки домінування інформації як такої, скільки мережева логіка її використання – форми комунікацій, позбавлені будь-яких просторових і часових меж (Castells, 2001, p. 116).

Отже, розповсюдження інтернет-технологій веде до формування нового життєвого устрою, коли основою організації економіки і суспільства стають мережеві потоки, мережеві структури і мережеві взаємодії, а сучасна економіка трансформується в мережеву систему, що надає їй здатність безперервних оновлень (Там же, p. 117-136).

Масові онлайнові контакти обнулили соціальні відстані, породивши велетенські потоки інформації і безперервні зміни, які сприймаються як тиранія моменту – ситуація збільшеного тиску швидкостей і потоків інформації на умови життєдіяльності людей (Eriksen, 2007, p. 57). Суспільство зіткнулося з різким зростанням динамізму середовища, підвищеним рівнем взаємозалежності та невизначеності.

У таких умовах виявилося, що ієрархічні соціально-економічні системи, з їх замкнутим контуром та вертикальною субординацією, не справляються з цим середовищем і об'єктивно витісняються неієрархічними мережевими системами, побудованими на горизонтальних зв'язках і більш складному способі координації (Man, 2004, p. 203).

В індустріальну епоху суспільство опиралося на два способи координації: ієрархічну систему управління з адміністративним ухваленням рішень і ринкову систему з ціновими сигналами, як деякий відступ від строгої ієрархії (*табл. 2*).

Проте у XXI ст. вертикальні конструкції виявилися надто жорсткими, щоб відповідати збільшеному динамізму, а модель традиційного ринку – навпаки, надто атомістичною щоб відповідати збільшеному рівню взаємозалежностей. Тому із входженням в постіндустріальну епоху світ став освоювати мережевий механізм координації, який усуває функціональні недоліки і синтезує переваги двох попередніх.

Світова економіка та її підсистеми стратифікуються в кластерно-мережеві структури – набагато більше пластичні, ніж ієрархії, й одночасно більш інтегровані, ніж модель ринку. Цей перехід супроводжується принциповими змінами у їх розвитку.

По-перше, завдяки цифровим технологіям економічні контакти стають інтерактивними, тобто спираються не на цінові сигнали ринку, а на прямий зв'язок продавців і покупців через веб-сайти.

По-друге, торгові посередники витісняються інформаційними (мережеві платформи), якими володіють інтернет-компанії, Ці компанії створюють онлайнове середовище і вузли зв'язків, навколо яких зростають глобальні економічні мережі.

По-третє, на відміну від індустріальної економіки, пов'язаної з масовим виробництвом і ефектом масштабу, постіндустріальна розрахована на диверсифікацію і ефект різноманітності. Замість колишнього розширення сучасні компанії орієнтуються на рушійну силу інновацій – безперервне оновлення і переходять в режим інноваційно-орієнтованого зростання.

По-четверте, якщо в індустріальну епоху механізмом розвитку служила конкуренція, то сьогодні таким механізмом стає кооперація в її інтерактивних мережевих формах. Учасники мереж взаємодіють в форматі колаборації, безперервно обмінюючись знаннями, погоджуючи свої дії, що дозволяє справлятися зі збільшеними потоками інформації (Thomson & Perry, 2006). У результаті зароджується модель колективного самоврядування без участі центру, що супроводжується звільненням світу від вертикальних конструкцій і держбюрократії.

Ієрархічний порядок був розрахований на стабільність комунікацій і рушійні сили монополії. Потім, із зростанням динамізму та невизначеності з'явився ринковий відступ від порядку і рушійною силою стала конкуренція. В постіндустріальну еру, при наддинамічному середовищі, світ знову повертається до порядку, але зовсім іншого. В умовах відкритих ринків і глобальної конкуренції ринкові гравці вже не можуть діяти поодинці, а вимушені об'єднуватися у мережі – для розвитку механізмів колаборації й досягнення синергії.

Становлення мережевого устрою стало проявлятися в 1990-і рр. у вигляді наростання турбулентності. В одній із перших праць на цю тему, опублікованій у 1997 р. американським економістом та футурологом Кевіном Келлі під назвою «Нові правила для нової економіки», стверджувалося, що кожен бізнес підкорятиметься, кінець кінцем, логіці й економіці мереж (Kelly, 2008, p. 9). У наші дні витіснення ієрархій мережевими структурами набуває масового характеру, виявляючи себе через формування нової моделі організації виробництва – на рівні компаній, ринків, національних економік і всього світового господарства.

З огляду на це стає очевидним, що сьогоднішня біфуркація цивілізації є початком системної адаптації країн до горизонтальної логіки розвитку. Ця адаптація супроводжується уповільненням макроекономічної динаміки, що покликана дати час на перехід до кластерно-мережевої будови і постіндустріального устрою суспільства та економіки.

На думку американського соціолога Уолтера Пауелла, мережевий порядок засновується на взаємовигідних моделях комунікації, які ґрунтуються на взаємній довірі (з приводу єдності намірів, компетентності партнерів, єдності розуміння обговорюваних ідей і зобов'язань). Це означає, що одна сторона добровільно залежить від ресурсів, які контролюються іншою, і що об'єднання ресурсів сторін у рамках мережевого проекту приносить їм загальні виграші (Powell, 2000). Звідси слідує висновок: впливовість мережевих організацій визначається не «обсягом активів, якими вони володіють, а ресурсами, які вони мобілізують через свої соціальні відносини» (Galaskiewicz, 2009, p. 151).

М. Кастельс, у свою чергу підкреслює, що інформаційність відноситься не до певних галузей, а до нового способу виробництва, який ґрунтується на мережевих компаніях, що володіють мережею постачальників і споживачів, концентруються на тих сферах діяльності, де вони мають найбільші знання і досвід, вступаючи при цьому в мережеві взаємодії з іншими компаніями, які мають максимальні знання і досвід у своїх сферах. У результаті виникає відкрита динамічна система, що допускає безперервні новації без втрати балансу (Castells, 2001, p. 263).

Усі ці унікальні особливості мережевого устрою принципово відрізняють його від ієрархічного і ринкового порядків з точки зору потенціалу можливостей розвитку економіки та суспільства. Ключовим чинником розвитку, а точніше, саморозвитку, економічних систем стає енергія соціальної активності людей і організацій, об'єднаних у мережеві альянси. Не випадково провідні бізнес-аналітики іменують XXI ст. «соціальною ерою», що має зовсім іншу систему економічних цінностей та інші поведінкові стратегії, чим індустріальна епоха (Merchant, 2012, p. 46).

На макрорівні йдеться про об'єктивну тенденцію до соціалізації системи управління: в інформаційне століття центри ухвалення рішень виникають всюди, де утворюються вузли накопичення і передачі знань. У передових економіках (США, країни Скандинавії та ін.) спостерігається зародження нової, горизонтальної культури соціальних взаємодій, коли усі інституціональні гравці, включаючи державу, прагнуть піти від субординації і побудувати стосунки на рівних. Це розмиває суверенні ієрархії зсередини – веде до принципової зміни статусу і положення держави в структурі економічної влади.

Зокрема, традиційна модель управління, що ґрунтується на єдиноначальності держави, відходить в минуле: уряди вже не справляються з управлінням складними економічними системами, охопленими онлайновими комунікаціями. І у світі йде пошук нового механізму ухвалення рішень, що дозволить залучити в управлінський процес широкі соціальні верстви.

Потреба у соціалізації системи управління була помічена ще на початку 1990-х рр., коли питання про освоєння мережевого устрою навіть не вставало в науковому дискурсі. У цьому плані яскравою є ідея «нового суспільства організацій», що запропонована провідним американським теоретиком з проблем управління Пітером Друкером. На його думку, модель централізованої держави, яка колись замінила феодалізм, сьогодні сама заміщається більш плюралістичним суспільним устроєм, оскільки не в змозі задовольняти сучасним потребам. У XXI ст. держава буде визначати лише стратегію розвитку країни, а поточне управління здійснюватимуть самоорганізовані громади, що створять організації нового типу, які стануть основою постіндустріального суспільства, де соціальний консенсус досягатиметься у формі не політичного, а функціонального (управлінського) плюралізму (Drucker, 1992, p. 14).

П. Друкер цікаво формулює питання взаємозв'язку мереж з інноваційним розвитком. Налаштовані на оновлення його «нові організації» реалізують шумпетерівську ідею творчого руйнування: вони безперервно збуджуватимуть суспільство, спонукаючи його відмовлятися від всього укоріненого раніше і тим самим – рухатися вперед, постійно пред'являючи попит на нові знання. Він також підкреслює, що ці організації повинні працювати на принципах команди з рівноправними учасниками (тобто поза субординацією, – як і належить мережам) і посилається на вражаючі успіхи японських компаній, де принцип командної роботи був освоєний ще в індустріальну епоху (Там же, p. 19).

Говорячи про високу значущість соціальних новацій (більшу, ніж науково-технічні) П. Друкер роздумує про політичні реформи, що приведуть до створення нового суспільства, побудованого на соціальних мережах (Там же, p. 26). Він стверджує, що воно безпрецедентне явище в історії людства. По-перше, безпрецедентне за своїми можливостями і ефективністю, оскільки кожна його організація високопрофесійна, занурена в потоки нових знань і заточена під конкретне завдання (після чого мережевий альянсом розпадається і поступається місцем новим організаціям). По-друге, таке суспільство безпрецедентне за структурою, оскільки базується на плюралізмі безлічі вузькоспеціалізованих і мобільних функціональних одиниць. По-третє, воно безпрецедентне за масштабом і числом завдань, пов'язаних з переходом від традиційного державного устрою до нового соціального порядку (Drucker, 2001).

Про функціональний плюралізм говорить і керівник Гарвардської школи бізнесу Майкл Портер, розглядаючи соціальний консенсус в контексті проблеми конкурентоспроможності. Він підкреслює, що модель управління, яка характерна для XXI ст., «робить економічний розвиток результатом процесу колаборації, в який залучені різні рівні державної влади, приватні компанії, освітні і наукові інститути, громадські організації» (Porter, 2009, p. 15).

Глобальна рецесія підштовхнула багато націй до масштабних реформ. Найбільші кроки в руслі друкерівського управлінського плюралізму були зроблені урядом Великобританії на чолі з Девідом Кемероном. У 2010 р. було розгорнуло програму радикальних реформ під девізом «Велике суспільство замість великої держави», розраховуючи упродовж 3–4 років зробити країну суспільством, де «влада передана від політиків народу», а люди об'єднуються у мережі задля самостійного вирішення своїх проблем (UK, 2010).

Програма намітила трансформацію моделі управління в загальнонаціональну систему соціальних мереж, де кожна людина може проявити на своєму рівні максимальну активність. Замість «великого уряду» передбачалося створення невеликого, який задає лише стратегію розвитку, управляючи економікою на засадах демократії, тобто гарантуючи усім громадянам, об'єднаним в місцеві мережеві співтовариства, рівний доступ до процесу ухвалення рішень. При такій моделі управління громадяни можуть впливати на роботу ринків, а виробнича і банківська система – краще працювати на інтереси усіх верств населення, особливо бідних. Можливо, саме таке посткапіталістичне суспільство уявляв собі Карл Маркс, вважаючи, що індустріально розвинена Великобританія стане першою у світі країною перемоги соціалізму. К. Маркс, проте, не міг передбачати, що соціалізм стане можливий не в силу революційного скидання буржуазії, а в силу революційних досягнень в ІКТ. За очікуваннями Д. Кемерона, реалізація Програми мала принести британській економіці небачений посткризовий підйом.

Проте кабінету Кемерона не вдалося реалізувати своїх намірів. Причина в тому, що відхід держави з економіки відбувався різко, а підготовка громади до нових, незвичних для себе функцій, – навпаки, повільно. Виникла асинхронність і дезорганізація.

На наш погляд, досвід Великобританії показав, що курс на соціалізацію управління не може бути зведений до різкого заміщення функцій держави в економіці діяльністю громадського сектора. Такий курс вимагає не революційних трансформацій, а еволюції моделі взаємодії держави і суспільства.

Однак слід зауважити, що мережевий устрій суспільства як винахід і ключова новація слугуватиме Добру, якщо буде використаний для руху цивілізації «вгору». У протилежному випадку – може стати злом проти людства. Річ у тому, що глобальна мережа створює умови для десуверенізації держав і національних економік та тотальної експлуатації людей, що звичайно вигідне капіталу, але вкрай небезпечне для людей.

У такій ситуації державна влада стає товаром, міжнародні організації перебудовуються в наднаціональні органи управління (яскравим прикладом є МВФ, СОТ і ін.), а самі держави перетворюють свої функції на послуги, які потім передають приватним структурам. Цей процес відбувається під виглядом переведення системи управління в електронну, оскільки це наче новітня форма управління.

Особливо інтенсивно цей процес йде в США, але якщо там функції передаються своїм корпораціям, то в країнах периферії створюються умови для передачі іноземним компаніям, тобто під зовнішнє управління. Формується світова система тотального контролю ТНК, які спиратимуться на потужні каральні органи. Таким наднаціональним каральним органом, наприклад, можна вважати Гаазький трибунал, який фінансувався приватним капіталом.

Створена система використовуватиме мережевий принцип управління, який дозволяє у будь-яке суспільство вбудовувати паралельні державним органи влади, які підкорятимуться зовнішнім структурам. Виходить, що оболонка залишатиметься державною, національною, тобто зберігаються зовнішні атрибути суверенітету держави, але вони несуть формальну відповідальність. А реальна влада і повноваження переходять до транснаціональних органів управління та регулювання.

У результаті виникає мережеве суспільство, яке управляється системою електронних урядів. Всі ці електронні уряди складатимуть єдину систему. Будуються вони за єдиними міжнародними стандартами, на єдиній інформаційній платформі і, найголовніше, всесвітній базі даних усіх громадян світу. У свою чергу, бази даних людей ґрунтуються на присвоєнні кожному особистого коду міжнародного стандарту, який може служити ключем доступу до будь-якої інформації про людину. Життя людини стає абсолютно прозорим для наднаціональних

управлінських структур, що дозволяє перевести усі сфери життєдіяльності суспільства під зовнішнє управління.

Усе це вводиться для того, щоб домогтися повного контролю за особою. Політичні наслідки полягатимуть в тому, що буде введений тотальний контроль. З громадян створюється електронне населення, ним можна буде управляти з будь-якої точки світу, приймати рішення в автоматизованому режимі на основі відомостей з глобальної бази даних і незалежно від волі людини, що дуже важливо. Нажаль, досі багато хто сприймає це як міф і казку.

4. Висновки та обговорення одержаних результатів

У статті наведено теоретичне узагальнення, альтернативне бачення і вирішення важливої наукової проблеми, пов'язаної із біфуркацією цивілізації, зародженням нового соціального порядку й сучасної моделі управління політичними, економічними та соціокультурними підсистемами постіндустріального суспільства. Результати проведеного дослідження дозволяють дійти таких висновків:

1. Біфуркація – це критичний стан, при якому цивілізація стає нестійкою до флуктацій, зростає ентропія, хаос, невизначеність та незатухаючі коливання між різними атракторами, завершуючись вибором одного із них, як домінуючого й визначального новий порядок у постбіфуркаційний період. Це перехідна стадія між старим і новим циклом цивілізації, період системної нестійкості та самоорганізації, коли на початку втрачаються організаційні сили, що придушуються самоорганізаційними, а у кінці знову виникає упорядкованість та нарощується організаційний каркас в напрямі забезпечення системної стійкості нового циклу, або за несприятливих обставин – виникає катастрофічний хаос, дезінтеграція й нестійкість, що призводить до загибелі цивілізації.

2. Найважчою, найдовшою і першою з усіх біфуркацій була криза-катастрофа верхнього палеоліту, що закінчилася у 12 тис. до РХ Неолітичною революцією, чому посприяли зміщення полюсів Землі, усунення перепони Гольфстріму та кінець Вюрмського зледеніння, і яка стала початковою точкою у житті цивілізації. Наступними біфуркаціями, що потрясли людство, були антична криза (V ст.) і криза довгого XVI ст., які також завершувалися революціями (антирабовласницькою й антифеодальною) і ставали початками нових циклів цивілізації. Ці біфуркації – системні, вони супроводжувалися переселеннями, релігійними перекодуваннями, війнами, хворобами, зміною способу виробництва. Але найстрашніша – пізньопалеолітична біфуркація, яка виявилася природно-кліматичною катастрофою для існування людства.

3. Біфуркація пізньокапіталістичної системи, в процесі якої ми сьогодні перебуваємо, викликана тим, що функціонування капіталізму, як екстенсивної системи, вимагає наявності некапіталістичних зон, а у XXI ст. таких зон у світі вже немає. Тому зниження прибутку стає перманентним. Світова верхівка опинилася перед вибором втрати прибутку і можливо влади, або переходу до інтенсивної експлуатації у самому ядрі капсистеми та її анклавах. На шляху цього стоять Welfare State, демократичні інститути та інші завоювання нижчих і середніх класів, тобто сам капіталізм, від якого повинен звільнитися капітал. Ця політика дістала назву глобалізації. Проте глобалізація будучи спочатку рукотворною стала некерованою, що у комплексі загострення суспільних протиріч і накладення на них геокліматичних потрясінь та їх резонанс, може бути надвипробуванням й кінцевою точкою життя цивілізації.

4. Сучасна цивілізація знаходиться в дисипативному стані, з якого можливі лише два виходи: униз – в бік силового вирішення протиріч капіталізму, в сучасне варварство за типом Середньовіччя і досягнення дна соціальної кризи в нижній точці рівноваги цивілізації; угору – шляхом формування гуманістичних засад майбутнього суспільства і на базі цього вирішення соціальної кризи й досягнення вершини розвитку цивілізації (Добрострою), коли суспільство і біосфера будуть розвиватися як єдиний організм, як кооперативна система, еволюція якої слідує цілеспрямовуваному началу, що прагне забезпечити гомеостаз Людини та Всесвіту.

5. Майбутнє цивілізації слід спрямовувати «угору», в напрямі побудови Добрострою – суспільства, яке базується на гуманістичних принципах життєустрою. В економічній системі мають бути державне стратегічне планування, реальна економіка, асоційована приватна вла-

сність всіх громадян, що гарантує безумовний стабільний дохід кожного для задоволення вітальних потреб. Повинна існувати заборона лихварства. Фіатна валюта має бути замінена грошима з демереджем. Права власності на засоби виробництва повинні формуватися на основі балансу між правами/інтересами особи і правами/інтересами суспільства. Політичний устрій має спиратися на безпосередню демократію і самоуправління. Керівна підсистема має формуватися знизу радами на основі меритократії й діяти за принципом «виграла керівна підсистема – виграла керована підсистема», замість існуючого принципу – «виграв-програв».

6. Сучасний процес біфуркації об'єктивно формує передумови переходу суспільства і його політичних, економічних та соціокультурних підсистем до мережевого соціального порядку, коли основою організації стають мережеві потоки, мережеві структури і мережеві взаємодії. Механізмом розвитку замість конкуренції стає кооперація. Учасники мереж взаємодіють у форматі колаборації, безперервно обмінюючись знаннями, погоджуючи дії, що дозволяє справлятися зі збільшеними потоками інформації. У результаті зароджується модель колективного самоврядування без участі центру, що супроводжується звільненням світу від вертикальних конструкцій і бюрократії.

7. Виникають об'єктивні умови соціалізації системи управління, де кожна людина може проявити максимальну активність. Замість великого уряду доцільне створення малого, який задає лише стратегію розвитку, управляючи суспільством на засадах демократії і гарантуючи всім громадянам, об'єднаним в місцеві мережеві співтовариства, рівний доступ до процесу ухвалення рішень. Традиційна модель управління на основі єдиноначальності відходить в минуле: уряди вже не справляються з управлінням надскладними економічними та соціокультурними підсистемами, охопленими онлайновими комунікаціями.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у використанні системного аналізу й синергетичного підходу в поясненні процесу біфуркації світової цивілізації, зародження нових циклів, соціальних порядків й моделей управління політичною, економічною та соціокультурною сферами в постбіфуркаційний період.

Практичне значення одержаних результатів виявляється в можливості використання їх у процесі розробки стратегії розвитку суспільства, що базується на гуманістичних принципах життєустрою й еволюція якого забезпечуватиме гомеостаз людини та біосфери.

Перспективами подальших наукових розвідок у цьому напрямі може бути поглиблення досліджень процесів функціонування суспільства, політики, економіки, культури й управління у біфуркаційний та післябіфуркаційний періоди життя цивілізації.

Література

1. Афонцев, С. (2010). *Политические рынки и экономическая политика*. Москва: КомКнига.
2. Белл, Д. (2004). *Грядущее постиндустриальное общество.* Москва: Academia.
3. Бродель, Ф. (2006). *Материальная цивилизация, экономика и капитализм*. Москва: Весь мир.
4. Валлерстайн, И. (2001). *Анализ мировых систем и ситуация в современном мире*. Санкт-Петербург: Университетская книга.
5. Валлерстайн, И. (2003). *Конец знакомого мира: Социология XXI века*. Москва: Логос.
6. Валлерстайн, И. (2008). *Исторический капитализм. Капиталистическая цивилизация*. Москва: Товарищество научных изданий.
7. Гэлбрейт, Дж. (2004). *Новое индустриальное общество*. Москва: АСТ.
8. Данилевский, Н. Я. (1995). *Россия и Европа: Взгляд на культурные и политические отношения Славянского мира к Германо-Романскому*. Москва: Наука.
9. Еліас, Н. (2003). *Процес цивілізації*. Київ: Перун.
10. Каплин, А. В. (2012). *Гуманитаризм*. Москва: Кислород.
11. Князева, Е. Н. (2006). *Основания синергетики*. Москва: КомКнига.
12. Комин, В. И. (2015). *От капитализма к солидаризму*. Москва: Аграф.
13. Кузык, Б. Н., & Яковец, Ю. В. (2008). *Цивилизации: теория, история, диалог, будущее*. Москва: Институт экономических стратегий.
14. Лем, С. (2008). *Эдем.* Москва: АСТ.

15. Моисеев, Н. Н. (1998). *Судьба цивилизации. Путь Разума*. Москва: МНЭПУ.
16. Сорокин, П. А. (1997). *Главные тенденции нашего времени*. Москва: Наука.
17. Тойнби, А. (1991). *Постижение истории*. Москва: Прогресс.
18. Тоффлер, Э. (2010). *Третья волна*. Москва: АСТ.
19. Федотов, П. И. (2014). *От капитализма через солидаризм к гуманистической общественно-экономической формации*. Москва: Литкон.
20. Фергюсон, А. (2000). *Опыт истории гражданского общества*. Москва: РОССПЭН.
21. Шпенглер, О. (2006). *Закат Европы* (Т. 1-2). Москва: Куб.
22. Яковец, Ю. В. (1997). *История цивилизации*. Москва: Владос.
23. Castells, M. (2001). *The Internet Galaxy. Reflections on the Internet. Business and Society*. Oxford: Oxford University Press.
24. Conan-Doyle, A. (2012). *When the World Screamed*. London: Read Books.
25. Drucker, P. (1992). The New Society of Organizations. *Harvard Business Review, 70,* 5-37.
26. Drucker, P. (2001). The Next Society: a Survey of the Near Future. *The Economist, 361,* 3-9.
27. Duclos, D. (2004). *Society-World: times of disruptions.* Paris: Anthropos.
28. Eriksen, T. (2007). *Tyranny of the Moment*. London: Pluto Press.
29. Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
30. Galaskiewicz, J. (2009). *Exchange Networks and Community Politics*. Beverly Hills: Sage Publications.
31. Goldstone, J. (1980). Theories of Revolution. *World Politics, 32,* 425-453.
32. Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Free Press.
33. Huntington, S., Crozier, M., & Watanuki, J. (1975). *The Crisis of Democracy*. Retrieved from http://trilateral.org/download/doc/crisis_of_democracy.pdf
34. Johnson, C. (2007). *Nemesis: The Last Days of the American Republic*. New York: Metropolitan Books.
35. Kelly, K. (2008). *New Rules for the New Economy*. New York: Viking Penguin.
36. Kurzweil, R. (2005). *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology*. New York: Viking Adult.
37. Laski, A. (2011). *Prognostication of the future of Earth*. New York: Viking Adult.
38. Man, A. (2004). *The Network Economy: Strategy, Structure and Management*. Northampton: Edward Elgar.
39. Merchant, N. (2012, Sept). Rules for Creating Value in the Social Era. *Harvard Business Press Books,* 37-52.
40. Peccei, A. (1969). *The Chasm Ahead*. New York: Macmillan.
41. Porter, M. (2009). The Competitive Advantage of Nations. *States and Regions, 18,* 11-24.
42. Powell, W. (2000). Neither Market nor Hierarchy: Network Forms of Organization. *Research in Organizational Behavior,12,* 295-336.
43. Thomson, A., & Perry, J. (2006). Collaboration Processes: Inside the Black Box. *Public Administration Review, 66,* 20-32.
44. UK (2010). *Big Society Network*. London: Author. Retrieved from http://www.thebigsociety.co.uk
45. Wallerstein, I. (1974–1989). *The Modern World-System* (Vol. 1–3). New York: Academic Press.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2016

Yaroslav Martynyshyn
D.Sc. (Economics), Professor, Academician of International Personnel Academy,
National Academy of Supervisory Frame of Culture and Arts
9 Lavrs'ka Str., Kyiv, 01015, Ukraine
Elena Kovalenko
PhD (Economics), Associate Professor,
National Academy of Supervisory Frame of Culture and Arts
9 Lavrs'ka Str., Kyiv, 01015, Ukraine

Civilization in the Point of Bifurcation: origin of New Social Order but modern Model Political, Economic and Sociocultural spheres Management

Abstract:

1. Introduction. *The world changes with such swiftness and in depth, that even scientists do not have time to comprehend changes that take place, and envisage their prospects. That happened for the last half century goes far beyond the scopes of normal changes, and in a great deal carries unprecedented character in history of the capitalist system. And the changes of the last decades change not only the trajectory of development of the system but also system in general. Foremost, it is a system crisis of capitalism that lives so long, presumably the last decades. Actually humanity first appeared before the real possibility in XXI century to perish from power of own scientific opinion, power of cognition that on a background a market-capitalist form results in a catastrophe*.

2. Purpose. *The aim of the article is development of theoretical and methodological principles of research of process of bifurcation of civilization in the conditions of globalization of late capitalist society, origin of new social order and modern case frame. Methodological basis of research is dialectical principle of cognition,, civilization, structure and sinergistical approaches of the systems to the study of the social-economic phenomena and processes, fundamental positions of theory of development of civilization, society, economy and management. For the decision of the put tasks the interdisciplinary methods of research, that allowed to investigate the multidimensional process of civilization, were used. For realization of afore-named approaches scientific methods were also used.*

3. Results. *Essence of process of bifurcation of civilization is exposed as an integral planetary system. To analyse the basic points of bifurcation of earthly civilization in the past: crisis-catastrophe of overhead paleolith, ancient crisis of V of century and crisis of long XVI of century. Public contradictions, key factors and consequences of present bifurcation, are investigational. The credible trajectories of development of civilization and form of transformation of society are certain. The humanistic civilization project of the future of Ukraine and world is reasonable. Objective pre-conditions of passing are educed to the network social order. Modern case an economy frames are reasonable in post industrial society.*

4. Conclusions. *The scientific novelty of the got results consists in theoretical generalization, alternative vision and decision of important scientific problem of bifurcation of civilization, origin of new social order and modern case the economic systems frame in a post-bifurcational period on the basis of the use of methodology of analysis of the systems and sinergistical approach. The practical value of the got results consists in possibility of the use of them during development of strategy of development of society that is based on humanistic principles of vital mode the evolution of that will provide the homoeostasis of man and biosphere. The prospects of further scientific secret services can be deepening of researches of processes of functioning of society and economy in bifurcational period.*

***Keywords*:** civilization, bifurcation, social order, model management, society.

***JEL Classification*:** F01, F02, F29, F42, P10, P40.

References:

1. Afontsev, S. (2010). *Political markets and economic politics*. Moscow: KomKniga (in Russ.).
2. Bell, D. (2004). *Coming afterindustrial society*. Moscow: Academia (in Russ.).
3. Brodel', F. (2006). *Material civilization, economy and capitalism*. Moscow: Ves' mir (in Russ.).
4. Castells, M. (2001). *The Internet Galaxy. Reflections on the Internet. Business and Society*. Oxford: Oxford University Press.
5. Conan-Doyle, A. (2012). *When the World Screamed*. London: Read Books.
6. Danilevskii, N. Y. (1995). *Russia and Europe: Look to cultural and political attitudes of the Slavic world toward Germano-Romanskomy*. Moscow: Nauka (in Russ.).
7. Drucker, P. (1992). The New Society of Organizations. *Harvard Business Review, 70,* 5-37.
8. Drucker, P. (2001). The Next Society: a Survey of the Near Future. *The Economist, 361*, 3-9.
9. Duclos, D. (2004). *Society-World: times of disruptions.* Paris: Anthropos.
10. Elias, N. (2003). *Process of civilization*. Kyiv: Perun (in Ukr.).
11. Eriksen, T. (2007). *Tyranny of the Moment*. London: Pluto Press.
12. Fedotov, P. I. (2014). *From a capitalism through solidarity to the humanistic social-economic structure*. Moscow: Litkon (in Russ.).
13. Fergiuson, A. (2000). *Experience of history of civil society*. Moscow: ROSSPEN (in Russ.).
14. Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
15. Galaskiewicz, J. (2009). *Exchange Networks and Community Politics*. Beverly Hills: Sage Publications.
16. Gelbreit, Dzh. (2004). *New industrial society*. Moscow: AST (in Russ.).

17. Goldstone, J. (1980). Theories of Revolution. *World Politics, 32*, 425-453.
18. Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Free Press.
19. Huntington, S., Crozier, M., & Watanuki, J. (1975). *The Crisis of Democracy*. Retrieved from http://trilateral.org/download/doc/crisis_of_democracy.pdf
20. Iakovets, Iu. V. (1997). *History of civilization*. Moscow: Vlados (in Russ.).
21. Johnson, C. (2007). *Nemesis: The Last Days of the American Republic*. New York: Metropolitan Books.
22. Kaplin, A. V. (2012). *Gumanitarizm*. Moscow: Kislorod (in Russ.).
23. Kelly, K. (2008). *New Rules for the New Economy*. New York: Viking Penguin.
24. Kniazeva, E. N. (2006). *Grounds of synergetics*. Moscow: KomKniga (in Russ.).
25. Komin, V. I. (2015). *From a capitalism to solidarity*. Moscow: Agraf (in Russ.).
26. Kurzweil, R. (2005). *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology*. New York: Viking Adult.
27. Kuzyk, B. N., & Iakovets, Y. V. (2008). *Civilizations: theory, history, dialogue, future*. Moscow: Institut ekonomicheskikh strategii (in Russ.).
28. Laski, A. (2011). *Prognostication of the future of Earth*. New York: Viking Adult.
29. Lem, S. (2008). *Eden*. Moscow: AST (in Russ.).
30. Man, A. (2004). *The Network Economy: Strategy, Structure and Management*. Northampton: Edward Elgar.
31. Merchant, N. (2012, Sept). Rules for Creating Value in the Social Era. *Harvard Business Press Books*, 37-52.
32. Moiseev, N. N. (1998). *Fate of civilization. Way of Reason*. Moscow: MNEPU (in Russ.).
33. Peccei, A. (1969). *The Chasm Ahead*. New York: Macmillan.
34. Porter, M. (2009). The Competitive Advantage of Nations. *States and Regions, 18*, 11-24.
35. Powell, W. (2000). Neither Market nor Hierarchy: Network Forms of Organization. *Research in Organizational Behavior,12*, 295-336.
36. Shpengler, O. (2006). *Sunset of Europe* (Vol. 1-2). Moscow: Kub (in Russ.).
37. Sorokin, P. A. (1997). *Main tendencies of our time*. Moscow: Nauka (in Russ.).
38. Thomson, A., & Perry, J. (2006). *Collaboration Processes: Inside the Black Box*. *Public Administration Review, 66*, 20-32.
39. Toffler, E. (2010). *Third wave*. Moscow: AST (in Russ.).
40. Toinbi, A. (1991). *Understanding of history*. Moscow: Progress (in Russ.).
41. UK (2010). *Big Society Network*. London: Author. Retrieved from http://www.thebigsociety.co.uk
42. Vallerstain, I. (2001). *An analysis of the world systems and situation are in the modern world*. Sankt-Peterburg: Universitetskaia kniga (in Russ.).
43. Vallerstain, I. (2003). *End of the acquainted world: Sociology of the XXI century*. Moscow: Logos (in Russ.).
44. Vallerstain, I. (2008). *Historical capitalism. Capitalist civilization*. Moscow: Tovarishchestvo nauchnykh izdanii (in Russ.).
45. Wallerstein, I. (1974–1989). *The Modern World-System* (Vol. 1–3). New York: Academic Press.

Received 15.02.2016

УДК 338.49

Дмитро СОЛОХА
доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки і менеджменту,
Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна
coloxa-a@yandex.ru
Оксана БЄЛЯКОВА
кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри готельно-ресторанного бізнесу,
Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна
ttttб6t@yandex.ru

ВИОКРЕМЛЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В ІНФРАСТРУКТУРІ РЕГІОНУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті розглядаються концептуальні підходи до розвитку регіональної інфраструктури. Підкреслено необхідність приділення уваги культурологічним інфраструктурним об'єктам. Вказано на важливість творчих індустрій і креативного сектора для економічного зростання та регіонального розвитку, на наявність потреби у створенні єдиного культурного простору регіону. На відміну від попередніх досліджень, обгрунтовано теоретичні положення щодо формування такого простору на основі об'єднання культурних ініціатив, соціально-культурного партнерства, міжрегіональних і міжнародних культурних контактів. Сфера практичного застосування полягає у використанні результатів дослідження у процесі науково-дослідної роботи та розробки науково-методичних рекомендацій щодо розвитку інфраструктури на основі регіональної культурної політики в стратегічній перспективі.

Ключові слова: інфраструктура, регіон, регіональний розвиток, економіка, економічна система, культура, культурний простір, культурна політика.

1. Актуальність проблеми

Державне регулювання процесів розвитку регіональної інфраструктури – це система економічних, адміністративних і нормативно-законодавчих заходів, здійснюваних державними й регіональними установами, з метою забезпечення збалансованого розвитку регіональної інфраструктурної системи і її адаптації до мінливих умов. Зміст державного регулювання процесів розвитку інфраструктури, його форми й методи повинні визначатися, з одного боку, загальнодержавною економічною політикою й, з іншого боку – регіональною економічною політикою, що враховує особливості розвитку регіонів різного типу.

Життєздатність соціально-економічного середовища регіону багато в чому залежить від рівня розвитку й надійності інфраструктури. Тому інфраструктурна облаштованість регіонального ринку повинна стати першорядним завданням держави. Перехід економіки на інтенсивний шлях розвитку обумовлює підвищення рівня всієї системи інфраструктури і її окремих елементів.

Суспільне відтворення включає різні види діяльності як за безпосереднім перетворенням природно-сировинних ресурсів при створенні матеріальних благ для задоволення суспільних потреб, так і за забезпеченням умов функціонування цього процесу. У регіональному аспекті розвиток інфраструктури необхідний як для забезпечення потреби розвинених регіонів, так і для підйому економіки відсталих регіонів. У відсталих регіонах необхідно значну частку капітальних вкладень направляти на розвиток інфраструктури, тому що створення останньої буде залучати капітал (в основному приватний) у виробничі галузі, що допоможе забезпечити економічний розвиток цих регіонів.

© Солоха Д, Бєлякова О., 2016

Стан вивчення проблеми. Різноманітні аспекти проблеми забезпечення конкурентоспроможності регіону на засадах розвитку його інфраструктури розглядаються у фундаментальних працях таких вітчизняних авторів, як О. Васильєв (Васильєв, 2007), В. Куйбіда (Куйбіда, 2009), М. Маниліч (Маниліч, 2015), К. Фісун (Фісун, 2007), І. Школа (Школа, 2008).

Значну увагу питанням конкурентоспроможності регіонів за рахунок розвитку інфраструктури приділяють і зарубіжні вчені: Т. Лакхманан (Lakshmanan, 2005), В. Льюїс (Lewis, 2005), Д. Норт (Норт, (1997), Р. Нурксе (Nurske, 2003), А. Самуельсон (Самуэльсон, 1994), Б. Хіггінс (Higgins, 2009).

У наукових роботах учених та практиків визначається, що інфраструктурний розвиток регіону є багатоаспектним питанням й займає значиме місце в економіці як регіону, так і держави. Крім того, динамічні процеси, що відбуваються в економічній системі України та економічних системах країн світу, вимагають постійного дослідження та розвитку управління інфраструктурним забезпеченням регіону, але культурологічна складова суспільного розвитку на будь-яких рівнях дослідження економічних систем залишається в означеному контексті майже не дослідженою.

Невирішені питання. Однак залишаються недостатньо вивченими питання досліджуваного явища, що проявляється в існуванні неточностей та розбіжностей щодо тлумачення основних понять забезпечення конкурентоспроможності регіону на засадах розвитку його інфраструктури, застосування методів та показників оцінювання рівня розвитку регіональної інфраструктури, формування механізму управління забезпеченням конкурентоспроможності регіону на засадах розвитку його інфраструктури.

Також необхідним є розуміння важливості значення культурологічних творчих індустрій та креативного сектора для забезпечення економічного зростання та регіонального розвитку, який розглядається як одна із системоутворюючих складових ринкової інфраструктури, що в основному зосереджується як вплив творчих індустрій на розвиток їхніх інноваційних здібностей, на конкурентоспроможність як кожного окремого регіону так й країни в цілому.

2. Мета і методи дослідження

Метою статті є визначення ролі та виокремлення культурологічної складової розвитку інфраструктури регіону в довгостроковій перспективі та визначення її впливу на формування культурної політики.

Досягнення вказаної мети передбачає вирішення таких завдань:

– обґрунтувати необхідність економічного регіонального розвитку з урахуванням культурологічної складової;

– виокремити складові інфраструктури регіонального розвитку;

– визначити пріоритети культурної політики, співвіднесених з соціально-економічними характеристиками регіону.

Об’єкт дослідження – процес розвинення інфраструктури регіону за умов поліпшення культурологічної складової.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні аспекти формування інфраструктури регіону, її розвиток на культурологічних засадах.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи соціоекономічних досліджень. Теоретичною базою проведення дослідження є фундаментальні праці провідних вчених з питань конкурентоспроможності регіонів за рахунок розвитку культурологічної складової інфраструктури.

Інформаційною базою дослідження є монографічні дослідження і наукові публікації вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів.

3. Основні результати дослідження

Вирішальним фактором успішного розвитку регіону в довгостроковій пролонгованій перспективі стає не основне виробництво, а інфраструктура, що забезпечує життєдіяльність населення, виробничої сфери, і території в цілому.

Стабільність регіонального розвитку залежить від того, наскільки розвиненою в ньому є інфраструктура й наскільки вона готова до розвитку основного виробництва. Чим більше гармонійно розвинена інфраструктура, тим більш гнучкою є вся економічна система регіону, тим на більш міцній основі базується його соціально-економічний розвиток і процвітання, що безумовно неможливе без адекватного розвитку культурологічної складової, чому нажаль в останні десятиліття не приділяється достатньої уваги як на державному рівні, так й на рівні власників підприємств, роботодавців тощо.

З метою виокремлення культурологічної складової, визначення її ролі та впливу на суспільний й регіональний розвиток, розглянемо більш детально основні складові компоненти регіональної інфраструктури.

В 80-х роках XX століття вітчизняним вченим О. Алимовим були запропоновані наступні складові регіональної інфраструктури: виробнича, соціальна (соціально-побутова й соціально-духовна) та інституціональна (Алымов, 1982).

Під виробничою інфраструктурою слід розуміти сукупність галузей, тобто організаційно відокремлених об’єктів, які забезпечують нормальний хід суспільного виробництва через надання послуг з обміну результатами діяльності між підприємствами матеріального виробництва. Зокрема, до інфраструктури належать підприємства і організації електро-, тепло- і газопостачання, транспортні різних видів, матеріально-технічного постачання і збуту продукції, інформаційного та ділового обслуговування тощо.

Соціальна інфраструктура – це сукупність, або комплекс галузей, що виділяються в системі суспільного поділу праці за функціональним призначенням у процесі відтворення задоволення потреб населення у послугах. На розвиток соціальної інфраструктури впливає просторовий чинник. Її функціонування нерозривно пов’язане з населенням конкретної території. У соціальній розрізняють соціально-побутову та соціально-духовну інфраструктуру. Соціальна інфраструктура має чітко виражений територіальний характер, оскільки пов’язана з обслуговуванням людей, які проживають у поселеннях міського та сільського типу і мають бути забезпечені сприятливими умовами життєдіяльності. Вона активно впливає на відтворення робочої сили, темпи розвитку та ефективність суспільного виробництва. Вплив її на відтворення робочої сили виявляється у зниженні втрат сукупного робочого часу, підвищенні продуктивності праці, подовженні періоду працездатності, формуванні висококваліфікованих кадрів.

Інституціональна інфраструктура поєднує елементи управління просторовими соціально-економічними й політичними процесами – органи прийняття рішень різного рівня.

Іншим дослідником у 2001 р. О. Іншаковим (Иншаков, 2005) був використаний факторний підхід при визначенні компонентів інфраструктури. Відповідно до факторного підходу він виділив наступні функціональні складові ринкової інфраструктури:

Екологічна інфраструктура – група галузей, що забезпечують раціональне використання природних ресурсів і екологічну безпеку особистості, суспільства й держави.

Соціальна інфраструктура – галузі, функції яких спрямовані на відтворення робочої сили: охорона здоров'я, освіта, роздрібна торгівля, пасажирський транспорт, житлово-комунальне господарство, сфера організації дозвілля, туризм, громадське харчування, служба побуту та ін.

Виробнича інфраструктура – комплекс галузей, що забезпечують зовнішні умови безпосередньо процесу виробництва. У неї включаються вантажний транспорт, електро-, газо-, водопостачання, складське господарство, зв'язок, а також сфера ділових послуг, до якої відноситься: реклама й маркетингове обслуговування, оренда й лізинг (сфера, що поєднує у собі оренду й кредитування оплати оренди встаткування), консультаційне обслуговування (консультування з питань управління, інвестиційної політики й ін.), інжиніринг (сфера інженерно-консультаційних і проектних послуг), сфера щодо забезпеченню тимчасових потреб у робочій силі й ін.

Інституційна інфраструктура – комплекс галузей і сфер діяльності, що здійснюють макроекономічне регулювання економіки, що підтримують найбільш оптимальні макроекономічні пропорції розвитку національного господарства.

Комерційна (організаційна) інфраструктура – сукупність інститутів, що обслуговують функціонування ринків, й забезпечують доведення продукту від виробника до споживача: товарні біржі, підприємства оптової й роздрібної торгівлі, аукціони, ярмарки, посередницькі фірми.

Інформаційна інфраструктура – установи інформаційного обслуговування підприємств різних сфер діяльності (одержання й обробка інформації, виробництво програмного забезпечення, послуги зі створення й використання баз даних).

Сучасне розуміння інфраструктури включає найважливіші блоки, що визначають ефективність функціонування економіки в цілому (*рис. 1*).

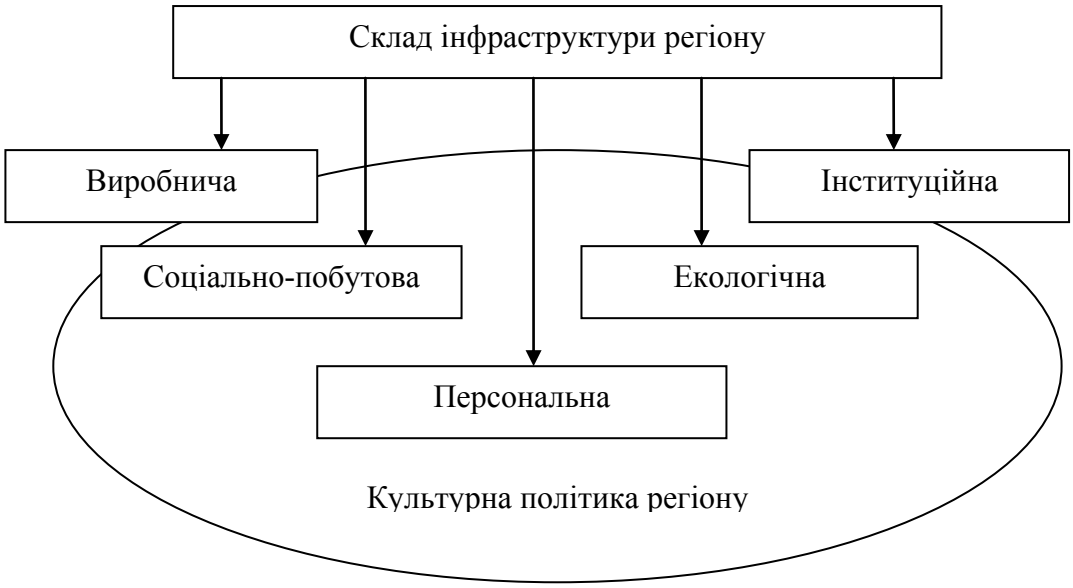

Рис. 1. **Інфраструктура комплексу економіки**

Джерело: розроблено на основі (Nurske, 2003)

У монографії (Васильєв, 2007) зазначено, що виробнича інфраструктура являє собою сукупність галузей і підгалузей, основними функціями яких є виробничі послуги й забезпечення економічного обороту в народному господарстві. Виробнича інфраструктура включає: транспорт усіх видів, що обслуговує виробництво; засоби зв'язку, що обслуговують виробництво; матеріально-технічне постачання й систему просування товарів; заготовки й збут сільськогосподарської продукції; об'єкти електроенергетики.

Соціально-побутова інфраструктура – це сукупність галузей і підгалузей, що забезпечують матеріальні, культурні й побутові умови для розміщення й нормальної життєдіяльності людей.

Інституційна інфраструктура виступає не як самостійна галузь або підгалузь, а обслуговує їх у ролі керуючої підсистеми. Вона формується з організацій, які безпосередньо управляють відтворювальним процесом, або обслуговують сферу обігу (наприклад, установи фінансово-кредитної й банківської систем, обчислювальні центри й ін.). Інституціональна інфраструктура діє на різних рівнях господарської діяльності в границях господарюючого суб'єкта (регіону, секторів, підприємства), де складаються й виконуються різноманітні господарські плани. Функції інституціональної інфраструктури полягають у тому, щоб виробити такий внутрішній правопорядок, що діє в рамках якого-небудь господарського організму, щоб результати господарської діяльності давали можливість суб'єктам, що беруть участь у ній розвиватися й забезпечували рівність ефекту для них.

Екологічна інфраструктура складається зі споруджень і об'єктів, призначених для охорони, відтворення й поліпшення навколишнього природного середовища. Формування екологічної інфраструктури стало нагальною потребою сучасного етапу розвитку суспільства, що обумовлене зростанням темпів видобутку й використання різноманітних природних ресурсів, забрудненням зовнішнього середовища відходами виробництва й споживання.

Персональна інфраструктура охоплює кількість і «якість» (рівень підготовки) людей, що приймають участь у працерозділеному товарному господарстві, з обліком їх роботи, що сприяє підвищенню ступеня інтеграції загальної господарської діяльності.

Високорозвинена інфраструктура має велике значення для ефективного функціонування економіки, оскільки є важливим чинником у визначенні місця розташування економічної діяльності, а також видів діяльності або секторів, які можуть розвитися в кожному конкретному випадку.

Високорозвинена інфраструктура зменшує вплив відстаней між регіонами, що забезпечує інтеграцію національного ринку й низьковитратний зв'язок з ринками інших країн і регіонів. Також, якість і розвиненість інфраструктури впливають на економічний ріст, різними способами скорочують нерівність у рівні доходів і сприяють боротьбі з бідністю. Добре розвинена транспортна й комунікаційна інфраструктура є передумовою доступу найменш розвинених населених пунктів до основних економічним процесів та сервісів.

Інтеграційні процеси, які охопили практично всі сфери суспільного розвитку на теренах України, вимагають якомога більшої уваги приділяти культурній складовій, отже у сучасних умовах в Україні необхідно приділяти досить значну увагу інфраструктурним об'єктам, пов’язаним з індустрією культурних подій, а також визначити їх внесок й вплив на потенціал регіонального розвитку в стратегічній перспективі.

Зазначимо, що інфраструктурні об'єкти та культурні заходи є частиною культурного сектору і розташовані майже в кожному районі.

Культурні інфраструктурні об'єкти та заходи матимуть позитивний вплив на розвиток регіональної доданої вартості, а також на імідж регіону, його автентичність. Особливо ці так звані нематеріальні ефекти роблять позитивний вплив на формування привабливості в усіх визначеннях цього поняття іміджевої складової й достатнього рівня і конкурентоспроможності регіону.

У сучасних умовах зросла потреба у створенні такого єдиного культурного простору регіону, який включав би у себе можливості об'єднання культурних ініціатив, соціально-культурного партнерства, міжрегіональних і міжнародних культурних зв’язків й контактів.

За цих обставин важливо встановлення локальних пріоритетів культурної політики, співвіднесених з характером соціально-культурної ситуації, соціально-економічними, демографічними та екологічними характеристиками регіону. Ситуація в системі організації культурного простору регіону стає все більш складною і суперечливою.

Ефективність регіональної культурної політики тепер все в більшій мірі залежить від того, наскільки її форми, характер і цілеспрямованість відповідають іманентним закономірностям динаміки культури, які проявляються часто спонтанно. Але при цьому теоретико-методологічна база такого розуміння регіональної культурної політики поки відстає від реальних процесів у сфері регіональної культури, а ситуаційний аналіз – недостатньо ефективний або взагалі не проводиться.

В умовах модернізації економіки і всього суспільного життя змінюються вектори, пріоритети та орієнтири культурної політики, які необхідно враховувати при виробленні варіативних форм діяльності, що спираються на об'єктивні закономірності організації і самоорганізації культурного життя, співвіднесених з соціально-економічними характеристиками регіону.

При цьому сучасна культурна політика перетворюється на важливий об'єкт міждисциплінарних досліджень. В полі зору науковців потрапляють питання впливу соціокультурних факторів на соціально-економічний розвиток, поєднання цінностей традиційних культур з модернізацією, впливу культурного різноманіття та етнокультурної ідентичності. Необхідність розширення бази культурної політики, нові уявлення про роль держави в цій галузі, налаго-

дження відносин з новими суб'єктами, що реалізують культурну політику, не можуть сформуватися відразу.

Аналіз літературних джерел (Алымов, 1982), (Бєлявцев, 2005), (Иншаков, 2005), (Lewis, 2005), пов'язаних з формуванням державної та регіональної культурної політики та впливом на неї інфраструктури культурного простору регіону, показує, що наявні в науці положення, позиції та підходи до співвідношення регіональної культурної політики та особливостей концентрують увагу на різних аспектах проблеми.

Регіональна культурна політика переважно розглядається як вираз загальнодержавної культурної стратегії, яка визначає в значній мірі інфраструктуру культурного простору регіону. З одного боку, вона об`єктивизується і інституціоналізується в різних формах і проявляється в дії низки культурних механізмів розвитку. Але з іншого боку, слід розглядати менш помітний зворотний вплив: у ході реформ і модернізації суспільства постійно з'являються нові риси інфраструктури, що відображають нові тенденції та закономірності культурного процесу регіону, його традиції, ідеали і норми.

Таким чином, нами сформоване підґрунтя для вирішення проблем, пов'язаних з необхідністю дослідження всієї сукупності системних взаємозв'язків між цілеспрямованою культурною політикою і реальною інфраструктурною культурологічною складовою соціо-економічного середовища, що виникають у процесі модернізації, та вимагають побудови нових моделей культурної політики, що відбиває своєрідність регіону, нові орієнтири, стратегії і тактики культурно-організаційної діяльності, яка базується на раціональному використанні наявних ресурсів культурного розвитку.

Пріоритетними напрямками дослідження повинні бути модернізаційні процеси, що впливають на ефективність реалізації регіональної культурної політики в стратегічній перспективі:

– рівень еволюції інфраструктури культури;

– характер взаємодії об'єкта і суб'єкта культури, що змінюється в культурному середовищі;

– дія культурних механізмів, які впливають на відкритість культурного простору в системі перетинання горизонтальних і вертикальних взаємодій у ієрархії управління сферою культури;

– особливості структурування культурного простору регіону в контексті національно-культурних і субкультурних спільнот з урахуванням культурно-історичної та ментальної своєрідності;

– характер співвідношень організації та її саморегуляції в процесі модернізації культури.

Вирішення поставлених завдань дасть змогу розширити можливості та перспективи концептуального осмислення регіональної культурної політики як саморегулювальної системи, а також моделювання культурної політики в зв'язку з мінливою інфраструктурою культурного простору країни та її регіонів.

4. Висновки та обговорення одержаних результатів

Результати дослідження регіональної інфраструктури та її культурологічної складової дозволяють зробити такі висновки:

1. Обґрунтовано необхідність економічного регіонального розвитку з урахуванням культурологічної складової, що в сучасних умовах забезпечує функціонування соціо-економічного вектору та продукування ефективного розвитку суспільства в довгостроковій пролонгованій перспективі, в свою чергу, надасть змогу вирішувати стратегічні завдання розвитку країни в цілому.

2. Виокремлено складові інфраструктури регіонального розвитку, які в своїй сукупності забезпечують економічний розвиток регіонів, що має велике значення для ефективного функціонування економіки, оскільки є важливим чинником у визначенні місця розташування економічної діяльності, а також видів діяльності або секторів, які можуть розвитися в кожному конкретному випадку.

3. Визначено пріоритетні напрями дослідження розвитку регіональної інфраструктури, а саме – модернізаційні процеси, що впливають на ефективність реалізації регіональної культурної політики в стратегічній перспективі для розширення можливостей та перспектив концептуального осмислення регіональної культурної політики, моделювання культурної політики в зв'язку з мінливою інфраструктурою культурного простору країни та її регіонів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних положень щодо формування та розвитку регіональної інфраструктури, створенні єдиного культурного простору регіону, яке включало б у себе можливості об'єднання культурних ініціатив, соціально-культурного партнерства, міжрегіональних і міжнародних культурних контактів, що мають великий потенціал для регіонального розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати дослідження доведено до науково-методичних пропозицій щодо формування розвитку інфраструктури на основі регіональної культурної політики в стратегічній перспективі, які використані в процесі проведення науково-дослідної роботи кафедри економіки та менеджменту Київського національного університету культури і мистецтв за темою «Дослідження розвитку кроскультурних відносин в економічному просторі України» (державний реєстраційний номер 0115U4000560).

Подальші наукові дослідження визначених вище проблем слід сконцентрувати на необхідності встановлення системної залежності регіональної культурної політики від характеру інфраструктури культури регіону.

Література

1. Алымов, А. Н. (1982). *Социально-экономическая сущность инфраструктуры*. Київ: Наукова думка.
2. Бєлявцев, М. І. (2005). *Інфраструктура товарного ринку*. Київ: Центр навчальної літератури.
3. Васильєв, О. В. (2007). *Методологія і практика інфраструктурного забезпечення функціонування і розвитку регіонів України*. Харків: ХНАМГ.
4. Иншаков, О. В. (2005). Инфраструктура рыночного хозяйства: системность исследования. *Вестник Санкт-Петербургского университета, Экономика, 2,* 28-37.
5. Куйбіда, В. С. (2009). *Нова державна регіональна політика в Україні*. Київ: Крамар.
6. Маниліч, М. І. (2015). Стратегія відтворення регіонального господарського комплексу: до сучасної парадигми. *Економічні науки, 1*, 52-64.
7. Норт, Д. (1997). *Институты, институциональные изменения и функционирование экономики*. Москва: Начала.
8. Самуэльсон, П. (1994). *Экономика*. Москва: Алгон.
9. Фісун, К. А. (2007) *Методологія програмування розвитку регіонів України.* Харків: ХНУ.
10. Школа, І. М., Вдовічен, А. А., & Ореховська, Т. М. (2008). *Стратегія розвитку підприємств невиробничої сфери регіону.* Чернівці: Книги-ХХІ.
11. Higgins, B. (2009). *Economic deuelopment*. New York: Norton.
12. Lakshmanan, T. (2005). *Industrial Competitiveness: The Role of Transportation. U.S Report prepared for the US-DOT*. Boston: ASW.
13. Lewis, W. A. (2005). *Strategy of economic growth*. London: Allen and Unwin.
14. Nurske, R. (2003). *Problems of capital formation in underdeveloped countries*. New York: Oxford University Press.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2016

Dmytro Solokha
Dr.Sc. (Economics), Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts
36 Eugene Konovalets Str., Kyiv, 02000, Ukraine
Oksana Bieliakova
Ph.D (Economics), Associate Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts
36 Eugene Konovalets Str., Kyiv, 02000, Ukraine

A selection of culturological Constituent in infrastructure of Region and her influence are on forming of cultural Politics

Abstract:

Introduction. *The infrastructural improvement of the regional market should be a priority of the state. Depends on the viability of the socio-economic environment of the region. The transition of economy to an intensive path of development tends to raise the level of the entire system infrastructure and its individual elements. Of particular importance is the development of cultural creative industries and the creative sector to ensure economic growth and regional development, which is considered as one of the backbone components of the market infrastructure.*

Purpose. *This article aims at defining the role and the allocation of the cultural component of the infrastructure of the region in the long term and determining its influence on the formation of cultural policy. The objective of the article is the substantiation of necessity of economic regional development, taking into account a cultural component; the allocation of infrastructure of regional development; definition of priorities of cultural policy, correlated with the socio-economic characteristics of the region. The object of the research – development infrastructure of the region in terms of improvement of the cultural component. Subject of research – theoretical and practical aspects of formation of infrastructure of the region, its development on the cultural principles. Methodological basis of research are scientific methods of socioeconomic research. Information base of the research – monographic studies and scientific publications of domestic and foreign scientists-economists.*

Results. *For the development of regional cultural policy as a self-regulating system the priority areas of research should be processes of modernization affecting the efficiency of implementation of regional cultural policy in a strategic perspective: the evolution of the infrastructure of culture; the nature of the interaction of object and subject of culture in a changing cultural environment; the cultural mechanisms that influence the openness of cultural space in the system of intersection of the horizontal and vertical interactions in the hierarchy of management in the sphere of culture; the features of structuring the cultural space of the region in the context of national, cultural and subcultural communities taking into account cultural, historical and mental identity; the nature of the relationships of the organization and its regulation in the process of modernization of culture.*

Conclusions. *Summarizes the findings regarding the justification of economic regional development, taking into account a cultural component. Dedicated infrastructure for regional development. Identified priority areas of research for the development of regional infrastructure. Specified on the necessity of expanding scientific research in the field of establishing a system based on regional cultural policy the nature of the infrastructure of the culture of the region.*

Keywords: infrastructure, region, regional development, economy, economic system, culture, cultural space, cultural policy.

JEL Classification: R 10, R 22, Z 10.

References:

1. Alymov, A. N. (1982). *Social infrastructure: theory and practice questions*. Kyiv: Naukova dumka (in Russ.).
2. Beliavcev, M. I. (2005). *Infrastructure of commodity market.* Kyiv: Tsentr navchal'noi literatury (in Ukr.).
3. Fisun, K. A. (2007). *Programming Methodology of regions of Ukraine.* Kharkiv: KhNU (in Ukr.).
4. Higgins, B. (2009). *Economic development*. New York: Norton.
5. Inshakov, O. V. (2005). The infrastructure of the market economy: systematic research. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta, Jekonomika (Bulletin of St. Petersburg State University, Economics), 2*, 28-37 (in Russ.).
6. Kuibida, V. S. (2009). *The new state regional policy in Ukraine*. Kyiv: Kramar (in Ukr.).
7. Lakshmanan, T. (2005). *Industrial Competitiveness: The Role of Transportation. U.S. Report prepared for the US-DOT.* Boston: ASW.
8. Lewis, W. A. (2005). *Strategy of economic growth*. London: Allen and Unwin.
9. Manylich, M. I. (2015). Strategy of playing regional economic complex: the modern paradigm. *Ekonomichni nauky (Economic Sciences), 1*, 52-64 (in Ukr.).
10. Nort, D. (1997). *Institutions, institutional change and economic performance*. Moscow: Nachala (in Russ.).
11. Nurske, R. (2003). *Problems of capital formation in underdeveloped countries*. New York: Oxford University Press.
12. Samuelson, P. (1994). *Economy*. Moscow: Algona (in Russ.).

13. Shkola, I. M., Vdovichen, A. A., & Orekhovska, T. M. (2008). *Development strategy of non-productive areas in the region*. Chernivtsi: Knyhy - XXI (in Ukr.).
14. Vasyl'iev, O. V. (2007). *Methodology and Practice of infrastructure functioning and development of regions of Ukraine*. Kharkiv: KNAME (in Ukr.).

Received 25.04.2016

УДК 332.1:339.747(477)312

Ольга КУДРІНА
доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки,
Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна
o.kudrina@kubg.edu.ua

ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

У статті визначено парадигми сучасного розвитку промислових регіонів в умовах світової фінансової кризи. Встановлено чинники соціально-економічної кризи, що були успадковані Україною від колишнього СРСР. Розглянуто практику економічних перетворень в Україні, яка свідчить про впровадження методів та структур, безсистемно скопійованих з розвинутих ринкових систем, ігноруючи вітчизняні ринкові закономірності, що спричинило безліч негативних соціально-економічних явищ. На відміну від попередніх досліджень, з'ясовано нові причини, наслідки і негативні варіації кризових явищ в українській економіці та опрацьовано першочергові заходи з реформування промислової політики у регіонах в умовах фінансової кризи. Застосування одержаних результатів сприятиме подоланню кризових явищ в промислових регіонах і в економіці України загалом.

Ключові слова: парадигма розвитку, промисловий регіон, фінансова криза.

1. Актуальність проблеми

На сьогоднішній день дослідження сучасного стану промисловості промислових регіонів країни дозволяють дійти висновку, що зрушити економіку регіонів у бік їхнього розвитку за умови використання застарілого інструментарію фактично стає неможливим. Накопичені упродовж десятиліть проблеми традиційних галузей промисловості країни, які в умовах трансформації світового розподілу виробництва майже повністю залишилися в стані, що існував ще за часів радянської планово-адміністративної економіки, є потужними гальмами на шляху модернізації виробництва.

Одна з нагальних проблем економіки України – необхідність побудови дієвої регіональної промислової політики, що відповідала б сучасним світовим тенденціям й реаліям суспільно-громадського розвитку. Лише завдяки ефективно впроваджуваній регіональній промисловій політиці стане можливим вирішувати стратегічно важливі завдання державного рівня.

Нова регіональна промислова політика має бути націлена на максимізацію внутрішнього потенціалу економічного розвитку територій за рахунок мобілізації конкурентних переваг через формування систем ефективних ринкових інститутів, професійної підготовки, створення інкубаторів інновацій і нових технологій.

Стан вивчення проблеми. Питанням регіональної промислової політики (зокрема політики сучасних західних економічних систем) присвячено значну кількість наукових праць. Теоретичні й методологічні аспекти регіональної політики висвітлені в пошукуваннях як класиків економічної теорії – Дж. Ст. Мілля (Милль, 2007), А. Маршалла (Marhall, 2000), так

© Кудріна О., 2016

і в роботах інших зарубіжних та вітчизняних економістів: Л. Бартона (Barton, 2013), Л. Мізеса (Mises, 2006), М. Бутко (Бутко, 2015), В. Максимова (Максимов, 2012), Л. Масловської (Масловська, 2013), А. Мельник (Мельник, 2015).

У науковій літературі активно обговорюються низка аспектів регіональної промислової політики й на рівні конкретних, вузькопрофільних проблем.

Невирішені питання. І хоча, проблемам промислових міст у літературі економічного спрямування і приділяється доволі достатньо уваги, – то прикладні дослідження розвитку промислових регіонів в умовах глобальної світової фінансової кризи обчислюються незначною кількістю пошукувань.

2. Мета і методи дослідження

Метою статті є визначення сучасної парадигми розвитку промислових регіонів та опрацювання першочергових, як на наш погляд, заходів з реформування промислової політики у регіонах, щоб за умови обмеженого зовнішнього (відносно цих регіонів) бюджетного фінансування активізувати внутрішні ресурси регіонів й надати якісно нові імпульси для відновлення національної промисловості. Досягнення вказаної мети передбачає вирішення таких завдань:

– розкрити сутність поняття «криза» та «фінансова криза»;

– проаналізувати основні групи причин руйнації соціально-економічної сфери України;

– опрацювати першочергові заходи з реформування промислової політики в регіонах.

Об'єкт дослідження – процес розвитку промислових регіонів в умовах світової фінансової кризи.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні й практичні аспекти формування парадигми підвищення ефективності використання промислового потенціалу регіонів України.

Методологічною основою дослідження є фундаментальні праці з регіональної економіки та сукупність загальнонаукових способів пізнання економічних процесів.

В ході дослідження використовувалися такі методи: аналізу та синтезу (для визначення сутності промисловості регіону); статистичні (для визначення динамічної характеристики економіки промисловості регіону); монографічний аналіз (у формуванні стратегії підвищення ефективності використання промисловості регіону).

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі й нормативні акти України у сфері регіонального розвитку, дані Державної служби статистики України та власні спостереження автора.

3. Основні результати дослідження

Традиційно розвиток промислового потенціалу регіону сприймається як результат державного впливу на економічні процеси. Такого роду підхід до управління економікою склався ще за часів радянської командно-адміністративної системи й майже не зазнав змін донині, хоча сутність та зміст економічних процесів відчули докорінних перетворень.

Не зважаючи на відхід від планової економіки й перехід до ринкової, держава як і раніше здебільшого залишає за собою функції адміністративного втручання в ринкові механізми й стимулює економіку переважно у спосіб бюджетних вливань ресурсів у промисловість за рахунок субвенцій, субсидій, дотацій тощо.

Про те, що механізми впливу держави на промисловий бізнес потрібно докорінно змінювати, оскільки економічний лад змінився принципово, свідчить хоча б той факт, що підрозділи з питань промислової політики при місцевих державних адміністраціях (незважаючи на наділення їх безліччю функцій по регулювання промисловими процесами) майже повністю втратили важелі впливу на економічні процеси, що протікають в регіонах.

Сучасний стан промислового розвитку регіонів України характеризується переважанням галузей з низьким рівнем технологічного оснащення, низькою конкурентоспроможністю продукції кінцевого призначення на зовнішніх ринках, значним розривом рівнів соціально-

економічного розвитку регіонів, що, врешті-решт, уповільнює зростання національної економіки в цілому.

Багатоаспектність розгляданої проблеми зумовлює необхідність розроблення державної регуляторної політики промислового розвитку на регіональному рівні з пристосуванням її структури до суспільних потреб.

За даних обставин прогнозування тенденцій розвитку промисловості є одним із основних регуляторних інструментів впливу органів державного управління на механізм підвищення рівня передбачуваності, керованості регіональної економічної системи та вирішення дилеми розвитку, що зумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними економічними процесами.

Останні загальносвітові тенденції свідчать: фінансова глобалізація, відкритість економік можуть, в принципі, стати не тільки додатковими можливостями для їхнього соціально-економічного розвитку, але й спричиняти негативний прояв кризових явищ (Чорнобай, 2009).

Задля з'ясування причин, наслідків і негативних варіацій зазначених кризових явищ в українській економіці доцільно глибинне дослідити природу кризи, її види та закономірності поширення.

Апріорі вітчизняна економіка не є чимось абстрагованим, відірваним від загальносвітових економічних процесів явищем. Будучи інтегрованою у світову економіку національна економіка закономірно відчуває на собі як позитивні процеси, так і негативні наслідки, що протікають у межах єдиної системи світового ринку. Тому усі негативні кризові явища, котрі на сьогодні охопили міжнародну економіку, закономірно позначаються на соціально-економічному становищі України.

Кризові явища в світовій економіці – не парадигма сьогоднішнього дня. Різнопланові фінансові кризи час від часу охоплюють певні сегменти світової економіки – упродовж останніх п'ятдесяти років кризи періодично спостерігалися в десятках країн світу, причому вони призвели до втрати (загалом за оцінками експертів) близько тридцяти – п'ятдесяти відсотків національних фінансових активів. Серед останніх прикладів – світова фінансова криза, що зародилася у 2007 році як криза нерухомості в США та яка поширилася по всьому світу, в тому числі руйнівно «пройшлася» по фінансовій системі України.

Основними причинами сучасної світової кризи експерти називають: великий торговельний дефіцит США, невиправдано надмірну, експансивну грошову політику Федеральної резервної системи цієї країни, наявність істотного дисбалансу у світовій економіці, зокрема великий профіцит у зовнішній торгівлі Китаю, недоліки системи управління ризиками, недосконалість регулювання фінансових ринків на національному і міжнародному рівнях.

Результати кризи очевидні. Кризове торнадо не оминуло жодної країни світу, жодного континенту, зачепило і підприємців (малий, середній та крупний бізнес), і кожного із жителів планети. Як справедливо відмічає головний економіст МВФ Олівер Бленчард, сучасна криза є найгіршою кризою за останні шістдесят років, вона поставила увесь світ на межу фінансової катастрофи (Пороховський, 2009).

Фінансова криза полягає у виникненні якісних змін в економічній системі, котрі спричиняють диспропорції розвитку цієї системи, призупинення розвитку, видозміни чи руйнування фінансової системи окремих країн або світових ринків у цілому. Фінансова криза є тією точкою відліку, з якої економічна система зазнає руйнівних негативних змін, оскільки саме фінансовий ринок являє собою найбільш точний індикатор стану економіки.

Отже, під фінансовою кризою слід розуміти різке погіршення стану фінансового ринку внаслідок запуску механізму (під впливом внутрішніх і зовнішніх детермінант) реалізації накопичених ризиків, наслідками чого виступають порушення функціонування фінансового ринку країни, зниження цінових показників, погіршення ліквідності й якості фінансових інструментів, банкрутство учасників фінансового ринку й інші. Фінансова криза – це криза, що має такі ознаки:

1) вона системно охоплює фінансові ринки та інститути фінансового сектору, порушує грошовий обіг, негативно впливає на кредитну систему, вносить дисбаланс у рух міжнародних та державних фінансів;

2) вона у середньо – і довгостроковій перспективі подавлює економічну активність усередині країни й нівелює до мінусової межі динаміку добробуту населення;

3) вона винаходить свій прояв:

– у фінансовому секторі й на фінансових ринках – у різкому зростанні процентної ставки по кредитам, зростанні частки проблемних банків і небанківських фінансових інститутів, накопиченні боргів, що дедалі неухильно збільшуються; істотному скороченні кредитування; ланцюгових банкрутствах; збитковості банківської та іншої фінансової діяльності; переважанні спекулятивної фінансової діяльності над інвестиційною; масштабному падінні курсу цінних паперів; затримці розрахунків у межах платіжних систем; виникненні масових збитків на ринках деривативів; неліквідності фінансових ринків і фінансових інститутів з ефектом «доміно»; банківській паніці;

– у міжнародних фінансах – у неконтрольованому падінні курсу національних валют; масовому вивезенні капіталів з уражених кризою країн; некерованому нарощенні зовнішнього боргу і прострочених платежів держави й комерційних організацій; перенесенні системних внутрішньодержавних ризиків на міжнародні ринки та на фінансові ринки інших країн;

– у сфері грошового обігу – в різкому некерованому зростанні цін із переходом до хронічної інфляції; заміни розрахунків у національній валюті на іноземну, стрімкому впровадженні у внутрішній обіг твердої іноземної валюти, масовій появі грошових сурогатів;

– у сфері державних фінансів – у зниженні обсягів золотовалютних резервів й ресурсів державних стабілізаційних фондів; виникненні чи загостренні дефіциту бюджетів; скороченні обсягів податкових надходжень; падінні бюджетного фінансування державних витрат; некерованому нарощуванні внутрішнього державного боргу;

4) вона є результатом дії системних ризиків та супроводжується ефектом «доміно» якщо:

– криза одного або групи фінансових інститутів і компаній реального сектору економіки, сегмента ринку чи системи розрахунків передається в розширеному варіанті через перехресні зобов'язання та інші групи фінансових інститутів й компаній реального сектору, інші сегменти ринку і системи розрахунків, поступово охоплюючи дедалі більшу частину ринку;

– криза фінансового ринку однієї країни чи групи країн передається іншій країні як своєрідна «фінансова інфекція», криза довіри інвесторів, що спричиняє неліквідність ринку (Барановський, 2009).

Іншими словами, фінансова криза розпочинається з фінансових дисбалансів – попервах руйнується фінансова система, образно кажучи, «кровоносна артерія» країни, потім починає хворіти і уражається цілковито весь «організм» – держава.

І оскільки фінансова криза є відображенням прогресуючих негативних змін світової економіки в проекції на конкретну країну, – всі зазначені негативні наслідки світової фінансової кризи наочно присутні в українській економіці. Типові й невід'ємні послідовники вітчизняної української кризи – безробіття, банкрутство, депресія, різке зниження рівня життя в країні, накопичення прострочених внутрішніх і зовнішніх боргів держави, дисбаланс ринкової рівноваги в результаті серйозного розходження між попитом і пропозицією й інші негативні наслідки.

Саме поняття «криза» (від грецького krisis – поворотний пункт, рішення) означає різкий крутий перелам, скрутне становище (Прохоров, 2001). Криза може протікати як в окремій галузі або регіоні, так і по всій країні. Початок кризи, з іншого боку, є одним із етапів економічного циклу, оскільки так чи інакше наступає момент, коли накопичені протиріччя між виробництвом товарів і послуг та споживчої здатністю платоспроможного населення прориваються у вигляді дефіциту або, навпаки, у виді надлишку нереалізованої продукції.

У зв'язку із тим, що останніми роками розвиток торгівлі призвів до формування численних міжнародних зв'язків, структур, утворень, – криза закономірно набула характеру мі-

жнародної проблеми. Світовою спільнотою провадяться системні заходи щодо запобігання кризі, а саме: посилюється державний контроль над внутрішніми ринками, створюються міжнародні фінансові компанії для здійснення спостереження за ходом глобальної економічної ситуації й т.д.

Як вже зазначалося нами вище, економічна криза буває двох видів: криза недовиробництва (дефіциту) і перевиробництва. І якщо кілька десятиліть тому нерідко мав місце перший вид кризи, то останніми роками обсяги виробництва дедалі частіше перевищують рівень попиту на товари. Це призводить до зниження прибутковості виробничих підприємств і, як наслідок, до подальшого їхнього банкрутства.

Криза недовироблення полягає в зниженні пропозиції, яка може бути викликана стихійними лихами, суворими державними заборонами й обмеженнями, військовим діями і т. ін. Гостра нестача товарів для задоволення потреб населення породжує еру дефіциту.

Криза перевиробництва, навпаки, полягає в перевищенні пропозиції над попитом, є причиною згортання виробництва великої кількості компаній, і як наслідок – зростання безробіття, зниження заробітної плати тощо. Як правило, такого роду криза розпочинається в одній або декількох галузях, а потім – поширюється на всю економіку.

Слід зазначити, що криза не настає несподівано, їй завжди передує особливо «збуджений» стан промисловості і торгівлі, симптоми якого такі характерні, що наближення кризи може бути передбачене заздалегідь.

Світова наука давно підтвердила закономірність виникнення криз. Економічні кризи притаманні як країнам з розвинутою ринковою економікою, так і країнам із плановою, командно-адміністративною системою управління економікою.

Слід зазначити, в Україні як і в інших країнах колишнього СРСР, з кінця дев'яностих років спостерігалася не криза надвиробництва, але криза недовироблення. Причому у зв'язку із високою ємністю внутрішнього ринку ця криза (і в СРСР, й в Україні) за своїми масштабами не мала світових аналогів. Ми можемо виділити три основні групи причин руйнації соціально-економічної сфери України: до першої групи причин відносяться чинники, які були успадковані Україною від колишнього СРСР; до другої – ті, які викликані діями «реформаторів» років незалежності України; до третьої – причини, пов'язані з сутністю трансформації існуючої в країні економічної системи, специфікою перехідного періоду.

Відзначені три групи (або підсистеми) причин органічно взаємопов'язані між собою. Основними структурними елементами першої групи причин є (Плотницкий, 2014):

1. Тотальне одержавлення радянської економіки, власності. У руках держави перебувало дев'яносто два відсотки всіх засобів виробництва, якими розпоряджалися загальносоюзні міністерства й відомства. Внаслідок цього в економіці майже повністю був відсутній плюралізм форм власності (колгоспно-кооперативна форма власності значною мірою була також одержавленою) і відповідних форм господарювання, що виключало дію такої потужної рушійної сили розвитку як конкуренція між товаровиробниками різних форм власності за здешевлення продукції, за ріст якості вироблених товарів і послуг, за споживача.

Це в остаточному підсумку стало причиною надзвичайно низької конкурентоспроможності промисловості СРСР на світових ринках (тільки близько дванадцять процентів промислової продукції країни вважалося конкурентоспроможною), експортної спрямованості держави на зовнішні ринки переважно за рахунок вивезення сировини, полу фабрикатів й енергоносіїв (майже 70 %), формування витратного характеру економіки.

На створення 1 % валового національного продукту в СРСР витрачалося у шість – вісім разів більше енергії, ніж у країнах Заходу. А нафто ємність радянської продукції понад у десять разів була вищою, аніж нафто ємність продукції західних країн.

Втім, за період 1991–2000 рр. дія цього фактора щодо України істотно ослабнула. На кінець 2000 року в України були роздержавлені близько сімдесяти двох тисяч підприємств, а їхня частка у виробленій в країні продукції склала майже шістдесят відсотків.

Проте указані підприємства стали недержавними лише за своїм статусом. За характером ж економічної власності вони й далі залишаються значною мірою одержавленими, оскільки держава вилучає близько 80 % їхніх доходів.

2. Наявність глибоких диспропорцій в економіці. Так, у СРСР в 1990 р. частка групи «А» (галузей, у яких вироблялися засоби виробництва) становила 72,4 %, групи «Б» (галузей, у яких вироблялися предмети споживання) – 27,6 %. Економіка СРСР, іншими словами, орієнтувалася не на конкретну людину, але на виробництво засобів виробництва (виробництво заради виробництва). У розвинених країнах Заходу існує зворотне співвідношення по відсотках виробництва засобів виробництва й предметів споживання.

3. Антидемократичний характер державного управління власністю й державними підприємствами, тобто абсолютна перевага в народному господарстві командно-адміністративних важелів керування, надмірна централізація їх у руках загальносоюзних міністерств і відомств і вкрай слабке використання таких гнучких економічних важелів як податкова, кредитна, фінансова політика тощо.

4. Концентрація 95 % усієї власності (на теренах України) у власності й керуванні загальносоюзних міністерств і відомств (Лутохина, 2013).

5. Відсторонення трудящих від засобів виробництва й результатів праці, від самого процесу праці, що проявилося у відсутності дієвих стимулів праці. Найбільш яскравий прояв такого відчуження працівників – масове, повальне розкрадання власності.

6. Істотна мілітаризація економіки. В останні роки існування СРСР на військові цілі витрачалося понад 35 % валового національного продукту, або у грошовому вираженні – близько 250 млрд. рублів на рік. Після розпаду СРСР в Україні залишилося близько 30 % військово-промислового комплексу, де вироблялося близько 17 % усієї оборонної продукції країни. Причому на потреби військово-промислового комплексу було зорієнтовано майже 80 % промисловості України, а загальна чисельність працівників військово-промислового комплексу становила близько 40 % працездатного населення країни (Лутохина, 2013).

7. Надмірна централізація управління фінансовими потоками при перерозподілі національного доходу через державний бюджет. Із радянських республік вилучалося близько сімдесяти процентів виробленого національного доходу, значна частина якого згодом поверталася до цих же республік через механізми загальносоюзного фінансування систем освіти, охорони здоров'я, у вигляді дотацій і ін.

8. Політика викачування ресурсів села, що виражалася в передаванні значної частини створеного сільськими трудівниками національного доходу на користь промисловості у спосіб за діяння механізмів непропорціональних цін.

9. Вагома монополізація економіки.

10. Істотний фізичний й моральний знос основних фондів, низька продуктивність праці (фізичний знос в промисловості становив приблизно 70 %, моральний – близько 95 %).

Вказані вище детермінанти призвели до того, що в СРСР у середині 80-х рр. значно знизилися темпи зростання економіки, практично не підвищувався життєвий рівень населення.

Усвідомлюючи це, тодішнє керівництво Радянського Союзу розпочало так звану «перебудову». І можна цілком впевнено стверджувати, що у разі подальшого існування СРСР такого б обвального падіння виробництва, катастрофічного зниження рівня життя й інших кризових явищ у соціально-економічній сфері (як це трапилося після завоювання суверенітету республіками колишнього СРСР) не трапилося (Грязьова & Думной, 2004).

Вказані вище чинники соціально-економічної кризи, що були успадковані Україною від колишнього СРСР, в українських реаліях набули ще більш негативного потенціалу:

1. Розрив господарських зв'язків із колишніми радянськими республіками призвів до втрати Україною значної кількості традиційних ринків збуту, до зупинки багатьох промислових підприємств через відсутність комплектуючих виробів і до безлічі інших негативних результатів. І це не дивно, оскільки лише двадцять відсотків промислового виробництва в Україні мало завершений технологічний цикл.

2. Відсутність науково обґрунтованої стратегії трансформації адміністративно-командної системи в більш розвинену й опрацьовану економічну систему, невизначеність моделі такої трансформації (так, одночасно ставилася мета переходу до ринкової економіки й до соціально орієнтованої, змішаної економіки) і шляхів її реалізації.

3. Скасування державного управління економікою й впровадження ринкових важелів, які використовувалися в розвинених країнах світу майже сторіччя тому. Внаслідок цього сформувався не господарський механізм із оптимальним поєднанням державного регулювання та сучасних ринкових важелів, але небачений за всю історію розвитку економічних систем дивовижний симбіоз двох руйнівних для сучасного господарства начал: важелів вільної ринкової економіки й державного регулювання в умовах абсолютної преферентності державного сектора. Те, що відбувалося в економіці, можна назвати не реформами, але «викрутасами» ринку. Псевдо-реформатори, які на той час були при владі, упадали із однієї крайності в іншу, прагнучи трансформувати адміністративно-командну систему у вільну ринкову економіку.

4. Домінування ідеології вільної ринкової економіки в українському парламенті, внаслідок чого парламентарії, будучи здебільшого некомпетентними в питаннях економіки, прийняли величезну кількість «непрацюючих» або руйнівних по своїх наслідках законів.

5. Непродумане, без відповідного наукового обґрунтування введення купона. Купоно-карбованці не були оформлені як валютні ресурси власної (національної) банківської системи, не мали надійного захисту. Це стало однієї із причин катастрофічного знецінювання купона. Замість функцій захисту національного ринку він став засобом його спустошення. Так, купуючи наприкінці 1993 р. нафту в Росії по 90 дол. США за тонну, Україна повинна була поставити товарів приблизно на 250 дол.

6. Політика шокової лібералізації цін і ліквідації трудових заощаджень, що звели до мінімуму заощаджень, підірвали купівельну спроможність більшості населення й відкинули їх далеко за рису бідності. Так, в 1997 р. норма чистих заощаджень в Україні склала 0,34 %, тоді як в Австрії, Литві – більше 12 %, у Японії – майже 16 % і навіть у Росії – 10,6 %.

7. Пригнічення національного товарного виробництва, майже повна втрата внутрішнього ринку, наслідком чого стало засилля імпортних товарів переважно сумнівної якості, частка яких на українському ринку, приміром, в 1997 р. досягла 90 %.

8. Відсутність комплексної військово-технічної політики держави, узгодженої із соціально-економічною політикою, руйнівний і майже некерований характер конверсійних процесів. Так, в 1991 р. питома вага військової продукції в загальному обсязі виробництва становила майже 23 %, а в 1996 р. – близько 3,4 %.

9. Доларизація української економіки (тобто вільний обіг американського долара й інших іноземних валют на території України) дала можливість збагатитися тіньовим структурам. В 1998 р. доларизація економіки досягла 80 %. За даними економістів, грошовий обіг держави склав в 1998 р. близько 15,5 млрд. грн і майже 6,5 млрд. дол. США. Це привело до втрати самостійності національної валюти, відсутності її зовнішньої конвертованості, необхідності витрат значної частини кредитів Міжнародного валютного фонду на підтримку обмінного курсу гривні.

10. Прийняття численних декретів, постанов, рішень уряду, які в результаті поставили в украй невигідне становище виробника й у привілейоване положення – посередника. При цьому, владні рішення нерідко суперечили одне одному, породжуючи правовий хаос у законодавстві й підсилюючи нестабільність і непередбачуваність економічної ситуації.

11. Відсутність надійної фінансово-банківської системи, державного контролю за діяльністю комерційних банків, раціонального регулювання їхньої діяльності Національним банком України, що дозволило одержувати їм багатократні (відносно вкладених коштів) прибутки, наживатися на конвертуванні й т.д. Природно, що комерційні банки, при цьому, не були зацікавлені в подоланні інфляції. Національний банк України вдавався виключно до ортодоксально монетаристських методів керування діяльністю комерційних банків, сприяючи їхньому збагаченню, але руйнуючи національне виробництво.

12. Бездумне втілення в життя західних експертних програм, у тому числі різних програм міжнародних економічних організацій. Найбільш чітко їхній ірраціональний характер виявився у впровадженні в Україні монетаристських методів регулювання економікою, які практично призвели до деіндустріалізації економіки країни.

13. Кланово-номенклатурний характер роздержавлення й приватизації, що винайшов своє вираження в розкраданні державної власності клановими угрупованнями, частиною директорського корпуса, іншими корумпованими структурами.

14. Масовий відтік капіталу за кордон, що щорічно становить близько п'яти млрд. доларів США. Сукупна ж його величина, за даними Світового банку, досягає близько 40 млрд. доларів США.

15. Відсутність необхідного інвестиційного клімату в Україні (по цьому показнику Україна в середині дев'яностих років займала 135-е місце у світі).

16. Надмірне роздування номенклатурно-управлінського апарата, його бюрократизація, корумпованість.

17. Невиправдане зволікання із розробкою та реалізацією політики структурної перебудови народного господарства, що призвело до занепаду галузей, які виробляють товари народного споживання, і прискореному розвитку енерговитратних галузей (зокрема, металургійної). Ці процеси поглиблюють енергетичну й екологічну кризи, сприяють перетворенню України в сировинний придаток розвинених країн.

18. Стрімке й значною мірою економічно невиправдане подорожчання енергоносіїв.

19. Відсутність науково обґрунтованої промислової політики, ціноутворення тощо. Свідченням цього є, зокрема, перевищення цін на вугілля рівня світових цін.

20. Одержання значної кількості зовнішніх кредитів на невигідних для України умовах (для закупівлі товарів і ін.), внаслідок чого стрімко зросли зовнішній борг і виплати відсотків по ньому. Одержання таких кредитів найменше було орієнтовано на вдосконалювання вітчизняної системи продуктивних сил, а на ділі – означало інвестування західної економіки, створення робочих місць за кордоном.

21. Надмірний податковий прес. Вилучення в окремі роки з підприємств амортизаційних відрахувань у державний бюджет, поряд з іншими факторами, виключало можливість навіть простого відтворення основних фондів.

22. Значні витрати на відшкодування збитків від Чорнобильської катастрофи, які з 1991 по 1999 рр. оцінюються в 5 млрд дол. США.

23. Незадовільні темпи освоєння власних енергоносіїв, ріст енергоємності виробництва (Климко & Нестеренко, 2007).

Заради справедливості слід зазначити, що глибина кризових потрясінь, які охопили економіку України (як і економіки країн колишнього пострадянського табору) зумовлена не тільки деформаціями командно-адміністративної системи, але й технічною відсталістю пострадянської промисловості і й зовнішніми недружелюбними актами країн-конкурентів.

Проте якби стратегічні курс і механізм реалізації державної промислової політики були визначені вірно й поступово створювалися нові, більш ефективні елементи економічної системи, зокрема техніко-економічних відносин, типів і форм: економічної власності й господарського механізму, то трансформаційні процеси в Україні не мали б настільки руйнівного, кризового характеру. А те, що радянська планова економіка (не зважаючи на шквал огульної критики) мала непогані перспективи трансформуватися у нову, передову й продуктивну форму управління економікою логічно випливає із прикладу стійкості розгляданої системи. На відміну від промислово розвинутих ринкових країн, де циклічні фактори довгих хвиль стагнації економіки проявилися в середині сімдесятих – на початку вісімдесятих років, межі падіння радянської економіки протрималися ще приблизно десятиліття, тим самим довівши, що планова економіка виявилася більш стійкою до негативних проявів системної світової фінансової кризи.

Практика трансформаційних перетворень свідчить про те, що в Україні відбувається впровадження в економіку методів та структур, безсистемно скопійованих з розвинутих рин-

кових системах. Ігнорування вітчизняних ринкових закономірностей у період трансформації економічної системи спричинює безлічі негативних соціально-економічних явищ.

Наприклад, у рамках запозиченої моделі зміни форми власності, яка розпочалася в Україні широкомасштабною приватизацією державних підприємств без серйозного економічного, соціального, технологічного, екологічного обґрунтування, без урахування регіональної специфіки, – утворився стан, коли органи регіонального управління, по суті, не впливали на ефективність приватизації, а лише виконували плани, розроблені централізовано Фондом державного майна України. Внаслідок цього процес приватизації зводився до процедури юридичного переоформлення права власності на активи підприємств і ніяк не пов'язувався з залученням додаткових інвестиційних ресурсів, з ефективним функціонуванням підприємств у постприватизаційний період. Відсутність будь-якого зв'язку приватизації підприємств з розвитком територій, на яких вони розташовані, у свою чергу, призвело до масового безробіття.

Очевидною й нагальною до вирішення постає проблема державного регулювання розвитку регіонів. Розглядана проблема є комплексною і потребує для свого розв'язання серйозних теоретичних напрацювань, формування правової та інституційної бази, визначення першочергових напрямів її розв'язання, що дасть змогу реалізувати системний принцип ефективного державного впливу на розвиток регіонів.

Проблема комплексного розвитку регіонів об'єктивно виникла водночас із питанням розбудови незалежної держави, адже комплексний розвиток економіки України можливий лише при всебічному розвитку її регіонів, як частин території країни, котрим властиві певні природно-географічні, соціально-економічні, демографічні, екологічні ознаки. Однак ця проблема в повній мірі ще не опрацьована. Насамперед, ще не запроваджений механізм забезпечення комплексного економічного і соціального розвитку регіонів та методи його досягнення для територій з різним складом продуктивних сил і структурою економіки.

Характерна риса трансформаційного періоду – неефективні виробництва, нежиттєздатні види економічної діяльності, які ґрунтувалися на державному замовленні, державному постачанні та державному фінансуванні, потрапляють у безвихідь і банкрутують. Проте якщо у розвинутому ринковому середовищі дія закону про банкрутство позитивно впливає на економічне зростання підприємств, то в нерозвинутому ринковому середовищі наслідком дії такого закону часто є руйнація господарства за допомогою механізму цілеспрямованого доведення підприємств до банкрутства з метою їхнього продажу за безцінь у тіньовий сектор економіки.

Безліч промислових підприємств, які цілеспрямовано намагаються уникнути негативних наслідків світової фінансової кризи, розглядають економічну інтеграцію в якості найбільш ефективного способу підвищення конкурентоспроможності. Налагодження економічних зв'язків, зміцнення інститутів локальної кооперації поліпшує перспективи розвитку промислового виробництва.

Під розвитком промислового виробництва слід розуміти структурні зміни у виробництві, формування оптимальних ресурсних пропорцій, якісне вдосконалення складових виробничого прогресу, промислового потенціалу. Процеси розвитку підприємств зумовлюються переважно тим, чого передусім вимагає конкуренція, і через діяльність економічних суб'єктів призводить до пошуку нових форм організації виробництва. Процеси розвитку промислових підприємств повинні спрямовуватися на забезпечення стійкого і збалансованого зростання економіки за умови відновлення функціонально повноцінного розширеного відтворення, котре передбачає не тільки збільшення випуску товарів і послуг, а й здатність промислових структур продукувати власні внутрішні інноваційні інвестиції. Відтворення і його потенціал визначаються здатністю промислового виробництва генерувати нагромадження, які перетворюються в інноваційні капіталовкладення, що в кінцевому підсумку втілюються в продукцію інвестиційного попиту, збільшення сучасних робочих місць, наукомістких технологій. Здатність промислового виробництва продукувати власні інвести-

ції передбачає ще одну важливу системну умову, а саме: захист основного промислового капіталу і нових капіталовкладень від інфляції.

Усе це передбачає організацію промислового виробництва з урахуванням зростання впливу галузевих і регіональних тенденцій. Суттєві зміни, зокрема функціонування нових різновидів розподілу праці, диктують необхідність ефективного підходу до взаємодії галузевих і територіальних відносин у процесі розвитку промислового виробництва.

Державне регулювання регіонального розвитку є головним засобом реалізації регіональної політики. Воно як і інші державні регулюючі механізми знаходяться на етапі становлення. Проте наслідки державного регулювання регіонального розвитку вельми довготривалі і виявляються в досить широкій сфері інтересів суспільства, і тому використання його з позиції миттєвої кон'юнктури може призвести до територіальної розбалансованості економічних, соціальних і інших відносин.

Державне регулювання є активним засобом системної дії на зміну регіональної ситуації в Україні. Результативність цієї дії може бути реально забезпечена й істотно підвищена за умови використання його елементів (загальнополітичних і економіко-правових) в системі, у взаємозв'язку, в контексті єдиної державної регіональної політики.

Регіональна політика знаходиться поза сферою прямих регулятивних дій, спрямованих на конкретних суб'єктів господарювання. Завдання регіональної політики полягає у виробленні загальної стратегії і тактики узгодження всіх сторін регіонального життя в цілому, визначенні межи компетенцій регіональних органів влади і управління, в ухваленні загальних економічних рішень. Метою регіональної політики є реалізація вироблених на підставі завдань стратегії і тактики через особливі державні інститути (Бутко, 2015).

Сьогодні головним інтересом кожного регіону є уникнення дезінтеграції єдиного економічного простору в країні, зберегти збалансованість соціальних, економічних, природоресурсних та інших відносин, забезпечення на цій основі стабільного і погодженого розвитку всіх елементів економічного середовища, відповідно до потреб людини, суспільства і природи.

При цьому, треба враховувати, що окрім загальнодержавних існують потужні внутрішньо-регіональні потенційні промислові можливості, які можна реалізувати виключно на місцевому рівні. Реалізація таких можливостей апріорі є одним із першочергових завдань регіональної політики держави. Лише з усвідомленням суспільної необхідності вироблення нових підходів до управління регіональними системами, на основі аналізу досліджень в цій галузі економічної науки з'явиться можливість вирішення таких проблем як недостатня реалізація внутрішньо-регіонального потенціалу, нераціональне визначення спеціалізації регіону для вирішення загальнодержавних завдань, господарське відособлення регіонів, відсутність достатньої регіональної ресурсної бази, зростання екологічної небезпечності та ін. (Максимов, 2012).

Таким чином, аналіз регіональних досліджень, що відобразили і багато в чому зумовили особливості колишньої практики державної регулюючої дії на параметри розвитку регіонів, необхідні і важливі, перш за все, в цілях надбання максимально повної і об'єктивної оцінки нинішньої регіональної ситуації. Підтвердження висловленій тезі – сьогоднішні гігантські диспропорції в економіці окремих регіонів, спад виробництва, наростання економічних, соціальних, екологічних і інших депресій в більшості з них.

Особливої гостроти сьогоднішній ситуації з розвитком регіональної промисловості додає й те, що практично у всіх без винятку регіонах країни відсутня соціально-економічна концепція їх розвитку. Йдеться про відсутність дієвого комплексу принципових установок регіонального розвитку, адекватних генеральній стратегії національного розвитку, які повинні конкретизуватися стосовно певної території і до визначеного періоду часу.

Дійсний сенс державного регулювання регіонального розвитку полягає в тому, що держава покликана не управляти регіонами, а здійснювати регулюючу дію: визначати умови їх самостійної діяльності, загальнонаціональні пріоритети розвитку територій тощо. Основний зміст такого регулювання – впорядкування стосунків з приводу власності, природних ресур-

сів і фінансів, причому регулювання стосунків з приводу кожного з зазначених аспектів повинне відрізнятися як процедурно, так і по суті.

Таким чином, в структурі державного регулювання регіонального розвитку можна виділити декілька якісно різних напрямів: по-перше, це загальнополітичне регулювання, що знаходиться в руслі державної регіональної політики; по-друге, загальне економіко-правове регулювання, здійснюване через встановлення загальнодержавних правил, процедур, конкретних норм державного і регіонального розділення власності, природних ресурсів, фінансів; по-третє, державна селективна підтримка регіонального розвитку.

Однією з основних рис системи державного регулювання промислового потенціалу розвитку регіону повинна стати підтримка галузевих орієнтирів, що є чинником позитивної територіальної динаміки. Лише така контекстуальна основа вирішення проблеми регіонального розвитку і подолання територіальної депресії повинна виступити конституючою ознакою системи державного регулювання господарських процесів, що складається, на рівні регіону (Максимов, 2012).

З позицій емпірики «державне регулювання» – це сфера діяльності держави з цілеспрямованого впливу на поведінку учасників ринкових відносин із метою забезпечення пріоритетів державної економічної політики. Для розв'язання складних соціально-економічних проблем, всебічного врахування приватних, колективних та суспільних інтересів і формування продуманих рішень, держава може залучати наукові установи, політичні партії, громадські та релігійні організації (Бакуменко & Князєв, 2012).

Державне регулювання господарської діяльності на рівні регіону передбачає збереження відповідного співвідношення між ринком і державним втручанням. Принципом такого дотримання балансу інтересів може служити формулювання: конкуренція скрізь, де можливо, регулювання там, де необхідно. Форми державного регулювання господарської діяльності на рівні регіону за своєю сутністю спрямовані на створення економічної бази, яка стабільно розвивається, як основи реальної самостійності розвитку всіх регіонів.

У сучасній теорії державного регулювання розрізняють адміністративні й економічні методи впливу на керовані об'єкти з метою досягнення поставленої мети. Поряд з адміністративними і економічними методами слід зазначити ще й інші засоби регулювання – психологічні. В першу чергу, до них можна віднести урядові переконання (як-то: заклики виявляти стриманість у витратах, купувати більше вітчизняних і менше імпортних товарів, активніше брати участь у житловому будівництві, купувати облігації державної цільової позики і т. ін.). Формулювання довгострокових цілей державної економічної політики також є засобом регулювання, оскільки вони впливають на прийняття економічних рішень господарських суб'єктів (Масловська, 2013).

Регулювання розвитку економіки регіонів та міжрегіональних економічних зв'язків являє собою: сукупність принципів, методів, форм та засобів впливу на господарську діяльність регіону і його включення у співробітництво з іншими регіонами на основі міжтериторіального поділу праці. Ефективність регулювання економічної взаємодії регіонів у значній мірі залежить від темпів і масштабів подолання роз'єднаності товарних ринків в Україні і створення єдиного для держави економічного простору.

З метою забезпечення динамічного і збалансованого розвитку регіонів слід додержуватися низки загальних вимог щодо організації та здійснення державного регулювання регіональним розвитком країни. Задля досягнення поставленої мети у концептуальному плані потрібно вирішити такі першочергові завдання: створити умови для входження в ринок всієї сукупності суб'єктів господарювання у регіонах та формування розвиненої сфери товарів і послуг в економічному просторі регіону; підвищення активності та результативності фінансово-інвестиційної діяльності в регіоні, особливо, у малорентабельних і нерентабельних виробництвах та галузях, в т.ч. посилення динаміки структурних зрушень у їх діяльності; скорочення невиправданих відмінностей у доходах населення в регіонах, подолання бідності за рахунок впровадження інститутів та механізмів сучасної соціальної держави (адресні субсидії, програми зайнятості тощо); реформування організаційно-економічного механізму житлово-

комунального господарства; формування єдиного інформаційного простору регіону (Мельник, 2015). Комплексний підхід до аналізу рівня економічного розвитку регіонів є необхідним атрибутом не тільки вироблення державної регіональної політики та розвитку міжрегіональних економічних зв'язків, але й оцінки їхньої ефективності, і вимагає відповідного методичного та інформаційного забезпечення. Важливою умовою є наявність розгорнутої і достовірної інформаційно-статистичної бази.

Нестійкість економіки України в період ринкових перетворень і економічна криза послабили роль головних факторів зростання – виробничого накопичення та ефективності виробництва, що безпосередньо пов'язані з темпами зростання й оновлення основного капіталу. Процеси оновлення основного капіталу в Україні в період ринкової трансформації економіки відбувалися на фоні спаду темпів розвитку країни. За 1991–2000 рр. обсяг валового внутрішнього продукту скоротився на 57 %, обсяг промислового виробництва – на 43 %, випуск продукції машинобудування – на 65 %, сільського господарства – на 51,5 %.

Доречно відмітити, світова економічна історія не знає подібних масштабів економічного спаду в мирний час. І хоча в 2000 р. вперше за період трансформації вдалося збільшити валовий внутрішній продукт на 6 відсотків, виробництво промислової продукції – на 12 %, сільського господарства – на 4,8 %, економічна ситуація в країні залишається дуже важкою. Збільшити обсяги валового внутрішнього продукту в умовах занепаду промисловості видається вкрай важким завданням.

Для ілюстрації. Для того, щоб подвоїти валовий внутрішній продукт в перерахунку на душу населення, Великобританії знадобилося 58 років (1780 –1838), США – 47 (1839 – 1886), Японії – 34 роки (1885 – 1919), Бразилії – 18 років (1961 – 1979), Південній Кореї – 11 (1966 –1977), Китаю – 10 років (1977–1987).

Усе вище вказане говорить саме за себе. Стан і тенденції функціонування промисловості регіону свідчать про неоднозначну економічну ситуацію. Розвиток промисловості (падіння або зростання) відбувається під впливом, як внутрішніх так і зовнішніх факторів. Пропонуємо наступні першочергові заходи по реформуванню промислової політики в регіонах, щоб за умови обмеженого зовнішнього бюджетного фінансування активізувати внутрішні ресурси регіонів і надати якісно нові імпульси для відновлення національної промисловості, а саме:

1. З метою забезпечення тривкого соціально-економічного розвитку промислових регіонів України доцільно якомога активніше використовувати наявні можливості зовнішньоекономічної діяльності, а саме: розвивати експортний потенціал регіону й виробляти імпортно-замінну продукцію.

Для цього в регіонах необхідно здійснити оцінку ресурсних можливостей місцевих виробників з одночасним визначенням переліку тих видів продукції, які завозяться до регіону. Місцеві органи влади, при цьому, мають сприяти розвиткові суб'єктів господарювання, виступати ефективним власником державних підприємств, максимально утриматися від втручання у внутрішньогосподарську діяльність суб'єктів господарювання.

2. Центральні органи влади мають зосереджувати увагу на запровадженні єдиних соціальних стандартів життя в усіх регіонах держави, максимальному зменшенні рівнів диспропорції у розвитку окремих територій, забезпеченні прозорих і науково обґрунтованих механізмів надання допомоги розвитку слаборозвиненим регіонам. Одним із напрямків державного впливу має стати розробка та втілення в життя концепції реформування міжбюджетних відносин.

3. Перебіг світової фінансової кризи, яка істотно знизила інтенсивність та масштаби міжнародної торгівлі, засвідчив: для переважної більшості країн внутрішній ринок відіграє роль ключового компенсатора, який дозволяє підтримати економічну стабільність, мінімізувати фінансові втрати й зберегти соціальні стандарти життя населення.

Прикладом активних державних дій щодо розбудови та збереження внутрішнього ринку є економічна політика Німеччини та Китаю, які під час кризи найбільш активно використовували фінансові механізми захисту внутрішнього ринку і забезпечили на цій

основі економічний розвиток: утримали на високому рівні внутрішній платоспроможний попит, а згодом – забезпечили лідерство на міжнародних ринках у посткризовому відновленні.

Україні потрібно активніше використовувати позитивний світовий досвід й йти у напрямку формування механізмів розвитку внутрішнього ринку. Відкритість української економіки та її наближення до вимог і стандартів Світової організації торгівлі, попри складність процесів ліберальних реформ, має значно глибше включати забезпечення системи захисту національних інтересів на внутрішньому ринку, застосовуючи повний спектр організаційно-фінансових механізмів для масштабного впровадження цільових програм імпортозаміщення, фінансового сприяння національним виробникам, системного розширення інвестиційного та споживчого платоспроможного попиту внутрішнього ринку.

4. Остання світова фінансова криза виявилася потужним стрес-тестом для держав, які упродовж тривалого періоду накопичували дисбаланси, але не накопичували достатніх фінансових резервів забезпечення захисту внутрішніх ринків, адекватних зовнішнім загрозам. Негативний вплив світових кризових процесів у багатьох країнах проявився падінням обсягів національного виробництва, скороченням інвестиційного та споживчого платоспроможного попиту внутрішнього ринку, посиленням позицій на ньому іноземних виробників. Це поглибило фінансові дисбаланси та істотно погіршило стан державних фінансів країн.

Нагромаджені впродовж тривалого періоду структурні та фінансові диспропорції внутрішнього ринку України зумовили його вразливість та залежність від світової ринкової кон'юнктури і зовнішніх фінансових ресурсів. Дається взнаки відсутність сучасної несуперечливої концепції забезпечення фінансових механізмів розвитку внутрішнього ринку, скерованої на розвантаження внутрішніх і зовнішніх дисбалансів.

5. Безпрецедентне нагромадження боргових зобов'язань істотно обмежує можливості використання бюджетно-податкових механізмів стимулювання розвитку внутрішнього ринку. Фінансові механізми стимулювання внутрішнього ринку є потужним чинником корекції ринкових механізмів, а тому їхнє застосування повинно виправдовуватися високим суспільним ефектом, а їх запровадження – має бути чітко регламентовано та здійснюватися на прозорій основі.

Модернізація реального сектора Україна та ключових об'єктів інфраструктури не може бути здійснена на морально застарілій основі, а достатнього виробництва, техніки та технологій вітчизняна промисловість не має. Невідкладна потреба в модернізації та оновленні української промисловості (моральна застарілість національної промислово-технологічної бази і високий ступінь зношеності основних фондів) та відносна обмеженість в здатності її здійснення (масштабність фінансових потоків, необхідних для реалізації проектів) стикається із неспроможністю українських потужностей виробництва засобів виробництва забезпечити внутрішній попит.

6. Недостатня забезпеченість фінансовими ресурсами програм модернізації й надалі стимулюватиме провідні зарубіжні компанії надавати Україні здебільшого товарні кредити або кредитувати власних виробників під поставки в Україну. Тут Україна втрачає декілька разів – їй не вдається створити національного виробництва під проекти модернізації, не вдається уникнути негативного торговельного сальдо (що створює тиск на національну грошову одиницю), а також ніяк не вдається зменшити зовнішній борг.

Україна має застосувати прагматичний підхід у захисті внутрішнього ринку та у здійсненні національної програми модернізації. При цьому, потрібно розуміти, що потреби модернізації реального сектору не обмежуються пошуком інвесторів, а мають йти далі – до комплексного розташування промислово-виробничих комплексів в Україні. Важливо розглядати відкладений інвестиційний попит в Україні – як конкурентну перевагу та потужний рушій розвитку внутрішнього ринку.

7. Важливим у сучасній концепції розвитку внутрішнього ринку України має стати підпорядкування розвитку корпорацій імперативам модернізації, що передбачає скеровування їхніх зусиль на всебічне оновлення національної технологічної бази. Важливо

виходити з того, що розвиток внутрішнього ринку має стосуватися не тільки галузевого, а й територіального виміру, а забезпечення модернізації в регіонах – є передумовою вирішення проблем модернізації національної економіки. Потрібен системний пошук перспективних проектів у регіонах, формування поруч із державними програмами регіональних програм, націлених на розширення інвестиційного попиту внутрішнього ринку та збільшення виробничих потужностей в регіонах. Для цього, зокрема, необхідна кропітка робота з формування сприятливого адміністративного середовища, підготовки інфраструктури для національних та іноземних інвесторів, організаційно-технічного сприяння впровадженню інновацій та їх комерціалізації, кадрового забезпечення інвестиційних проектів. Перелічені напрями важливі для збалансованого розвитку регіонів та мобілізації їхнього модернового потенціалу.

8. Для потреб системної розбудови механізмів розвитку внутрішнього ринку важлива практика програмно-цільового методу бюджетного планування. При цьому, в державних програмах повинні бути чітко ідентифіковані інструменти нормативного регулювання досягнення поставлених цілей, в т. ч. податкового характеру. У зв'язку з цим, бюджетне планування повинне орієнтуватися на забезпечення нової доктрини розвитку внутрішнього ринку України, яка має враховувати: державні цільові програми імпортозаміщення на визначених галузевих ринках, насамперед машинобудуванні; державну комплексну програму модернізації економіки; держані програми розміщення на території України ліцензійного виробництва. Фінансова політика України має стимулювати зміну тенденцій у поставках імпортного обладнання у напрямку підтримки спільних стратегічних модернізаційних альянсів з іноземними компаніями на території України, активізації процесів залучення технологій, в межах яких ділові промислові кола мають отримати пільгові режими та міжурядове фінансово-організаційно сприяння.

9. Важливим напрямком задля забезпечення розвитку регіональної промисловості повинне стати здійснення стратегічних інноваційно-інвестиційних перетворень, втілення яких може, і, повинно грунтуватися на новій ролі внутрішнього ринку, здатного генерувати суспільний запит на інновації та високі технології. Застосування фінансових механізмів захисту внутрішнього ринку має максимально врахувати специфіку функціонування ключових галузевих внутрішніх ринків України, що дозволить забезпечити адекватну підтримку структурних змін економіки в напрямку посилення інноваційної компоненти.

Виконанню поставлених завдань сприятиме істотне посилення спільної праці держави і бізнесу на основі державно-приватного партнерства з мобілізацією джерел фінансування центрального і місцевих бюджетів, прибутку приватних компаній, залучення банківських кредитів, участі в пулах інших організацій.

З метою оцінювання ефективності та визначенні пріоритетності у забезпеченні фінансових механізмів розвитку внутрішнього ринку має бути здійснений перегляд системи критеріїв для надання фінансової підтримки окремим галузям та секторам економіки, державних цільових програм та програм розвитку з урахуванням середньострокового періоду та програм щодо зростання доходів населення на основі підвищення державних соціальних стандартів та гарантій у порівнянні з показниками зростання продуктивності праці.

4. Висновки та обговорення одержаних результатів

Результати проведеного дослідження парадигм сучасного розвитку промислових регіонів в умовах світової фінансової кризи дозволяють зробити такі висновки:

1. Саме поняття «криза» означає різкий крутий перелам, скрутне становище. Під фінансовою кризою слід розуміти різке погіршення стану фінансового ринку внаслідок запуску механізму (під впливом внутрішніх і зовнішніх детермінант) реалізації накопичених ризиків, наслідками чого виступають порушення функціонування фінансового ринку країни, зниження цінових показників, погіршення ліквідності й якості фінансових інструментів, банкрутство учасників фінансового ринку й інші.

2. На підставі вище наведеного аналізу можемо виділити три основні групи причин руйнації соціально-економічної сфери України, а саме: до першої групи причин відносяться чинники, які були успадковані Україною від колишнього СРСР; до другої – ті, які викликані діями «реформаторів» років незалежності України; до третьої – причини, пов'язані з сутністю трансформації існуючої в країні економічної системи, специфікою перехідного періоду. Відзначені три групи (або підсистеми) причин органічно взаємопов'язані між собою.

3. Особливістю нової регіональної промислової політики повинне стати відведення першочергової ролі місцевим органам влади у регуляції економічних процесів. Лише завдяки ефективно впроваджуваній регіональній промисловій політиці стане можливим вирішувати стратегічно важливі завдання державного рівня. Нові реалії вимагають принципових змін регіональної промислової політики, а саме: конче потрібним є встановлення балансу між загальнодержавним регулюванням промислового виробництва і місцевим, вироблення критеріїв, механізму й варіацій партнерства між державою і приватним капіталом, розподіл тягаря соціальної відповідальності між державою й великим капіталом.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у системному обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і розробці практичних рекомендацій щодо формування адаптивної стратегії та механізмів територіально-виробничої оптимізації та економічного розвитку промислових регіонів в умовах фінансової кризи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання методичних і практичних розробок по реформуванню промислової політики в регіонах, за умов обмеженого зовнішнього (відносно цих регіонів) бюджетного фінансування активізувати внутрішні ресурси регіонів і надати якісно нові імпульси для відновлення національної промисловості.

Перспективи подальших досліджень у даній сфері обумовлені тим, що для країни, яка ставить перед собою мету формування антикризової моделі розвитку економіки, особливого значення набуває регіональний аспект стратегії економічного зростання на основі оптимізації трансформаційних процесів в економічному просторі. Вирішення даної проблеми потребує активізації наукових досліджень з питань, які вимагають принципових змін регіональної промислової політики.

Література

1. Бакуменко, В. Д., & Князєв, В. М. (Ред.). (2012). *Державне управління: Словник-довідник*. Київ: УАДУ.
2. Барановський, О. І. (2009). *Сутність і різновиди фінансових криз.* Київ: Фінанси України.
3. Бутко, М. П. (2015). *Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці*. Київ: Знання України.
4. Грязнова, А. Г., & Думной, Н. П. (Ред.). (2004). *Макроэкономика: теория и российская практика*. Москва: КОНОРУС.
5. Климко, Г. Н., & Нестеренко, В. П. (Ред.). (2007). *Основи економічної теорії: політехнічний аспект*. Київ: Вища школа.
6. Лутохина, Э. А., Козловский, В. В., & Бусько, В. П. (2003). *Макроэкономика* (Э. А. Лутохина, Ред.). Минск: Тесей.
7. Максимов, В. В. (2012). *Економічний потенціал регіону (аналіз, оцінка та використання)*. Львів: СНУ ім. В. Даля.
8. Масловська, Л. Ц. (2013). *Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика : монографія*. Київ: КНТЕУ.
9. Мельник, А. Ф. (Ред.). (2015). *Організаційно-економічний механізм розвитку регіону: трансформаційні процеси та їх інституційне забезпечення.* Тернопіль: Економічна думка.

10. Миль, Дж. Ст. (2007). *Основы политической экономии с некоторыми приложениями социальной философии.* Москва: Эксмо.
11. Плотницкий, М. И., Лобкович, Э. И., & Муталимов, М. Г. (2004). *Макроэкономика* (М. И Плотницкий, Ред.). Москва: Новое знание.
12. Пороховський, О. А. (2009). *Економічна криза як рубіж сучасного світового і національного розвитку.* Київ: Економічна теорія.
13. Прохоров, А. М. (Ред.). (2001). *Большой энциклопедический словарь* (Т. 1). Москва: Советская энциклопедия.
14. Чорнобай, О. (2009). *Світова фінансова криза: сутність, причини виникнення та її вплив на економіку України.* Відновлено від http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum2009/Chornobay.pdf
15. Barton, L. (2013). *Crisis in organizations: Managing and Communicating in the Heat of Chaos.* Cincinnati, Ohio: South-Western.
16. Marhall, A. (2000). *Principles of economics*. London: Macmillan and Co., Ltd.
17. Mises, L. (2006). *The Austrian Theory of the Trade Cycle*. London: Pan Books.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2016

Olga Kudrina
D.Sc. (Economics), Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts
36 Eugene Konovalets Str., Kyiv, 02000, Ukraine

Paradigm of modern indastrial regions under world financial crisis

Abstract:

1. Introduction. *In the article certainly, that one of urgent problems of economy of Ukraine there is a necessity of construction of effective regional industrial politics, that would answer modern world tendencies and realities of socially-public development. Underline, that modern crisis position of economy of country insistingly requires the new going near the study of industrial politics in regions, new comprehension of experience of her functioning and rule-making from her to the use in a home economy.*

2. Purpose. *The aim of the article is determination of modern paradigm of development of industrial regions in the conditions of financial crisis. Task of research : to expose essence of concept "financial crisis"; to analyse principal reasons of destruction of socio-economic sphere of Ukraine; to work out measures on reformation of industrial politics in regions. A research object is a process of development of industrial region, and by an object are theoretical and methodological and practical aspects of increase of efficiency of the use of industrial potential of region. Statistical methods are used in research. The informative base of research is presented by data of Government service of statistics of Ukraine.*

3. Results. *The paradigms of modern development of industrial regions are certain in the conditions of world financial crisis. Nature of crisis, his kinds and conformity to law of distribution is investigational, reasons, consequences and negative variations of the crisis phenomena, are found out in the Ukrainian economy. Practice of the economic converting is considered into Ukraine, that testifies to introduction of methods and structures unsystematic copied from the developed market systems, ignoring home market conformities to law, that entailed to the enormous amount of the negative socio-economic phenomena. The worked out near-term measures are on reformation of industrial politics of regions in the conditions of financial crisis.*

4. Conclusions. *It is marked that new realities require the fundamental changes of regional industrial politics, related to establishment of balance between the national adjusting of industrial production and local, making of criteria, mechanism and variations of partnership between the state and private capital, by distribution of load of social responsibility between the state and large capital. Unlike previous researches new reasons, consequences and negative variations of the crisis phenomena, are found out in the Ukrainian economy. Application of the got results will assist overcoming of the crisis phenomena in the industrial regions of Ukraine.*

***Keywords*:** paradigm of development, industrial region, financial crisis.
***JEL Classification*:** L52, R58.

References:

1. Bakumenko, V. D., & Kniaziev, V. M. (Ed.). (2012). *State department: dictionary directory*. Kyiv: UADU (in Ukr.).
2. Baranovs'kyj, O. I. (2009). *Essence and types of financial crises.* Kyiv: Finansy Ukrainy (in Ukr.).
3. Barton, L. (2013). *Crisis in organizations: Managing and Communicating in the Heat of Chaos.* Cincinnati, Ohio: South-Western.
4. Butko, M. P. (2015). *Regional features of economic transformation in transition economies.* Kyiv: Znannia Ukrainy (in Ukr.).
5. Chornobaj, O. (2009). *The global financial crisis: the nature, causes and its impact on the economy of Ukraine.* Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum2009 /Chornobay.pdf (in Ukr.).
6. Griaznova, A. G., & Dumnoi, N. P. (Eds.). (2004). *Macroeconomics: theory and Russian practice*. Moscov: KONORUS (in Russ.).
7. Klymko, H. N., & Nesterenko, V. P. (Eds.). (2007). *Fundamentals of economic theory: Polytechnic aspect*. Kyiv: Vyscha shkola (in Ukr.).
8. Lutokhina, E. A., Kozlovskii, V. V., & Bus'ko, V. P. (2003). *Macroeconomics* (E. A. Lutokhina, Ed.). Minsk: Tesei (in Russ.).
9. Maksymov, V. V. (2012). *The economic potential of the region (analysis, evaluation and use).* L'viv: SNU im. V. Dalia (in Ukr.).
10. Marhall, A. (2000). *Principles of economics*. London: Macmillan and Co., Ltd.
11. Maslovs'ka, L. T. (2013). *Sustainable development of the productive forces of the region: the theory, methodology, practice.* Kyiv: KNTEU (in Ukr.).
12. Mel'nyk, A. F. (Ed.). (2015). *Organizational-economic mechanism of regional development, transformation processes and their institutional support: monograph.* Ternopil': Ekonomichna dumka (in Ukr.).
13. Mil', D. S. (2007). *Principles of Political Economy with some applications of social philosophy*. Moscov: Eksmo (in Russ.).
14. Mises, L. (2006). *The Austrian Theory of the Trade Cycle*. London: Pan Books.
15. Plotnitskii, M. I., Lobkovich, E. I., & Mutalimov, M. G. (2004). *Macroeconomics* (M. I Plotnitskii, Ed.). Moscov: Novoe znanie (in Russ.).
16. Porokhovs'kyj, O. A. (2009). *The economic crisis as a milestone of modern world and national development*. Kyiv: Ekonomichna teoriia (in Ukr.).
17. Prokhorov, A. M. (Ed.). (2001). *Great encyclopedic dictionary* (Vol. 1). Moscov: Sovetskaia entsiklopediia (in Russ.).

Received 25.03.2016

МІКРО- ТА МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ МЕНЕДЖМЕНТУ В СФЕРІ КУЛЬТУРИ

MIKRO- AND MACROECONOMIC ASPECTS OF MANAGEMENT IN SPHERE OF CULTURE

УДК 351.85

В'ячеслав БОЙКО, к.ф.н., доцент, завідувач кафедри
публічного управління та гуманітарних наук
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ ТА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті розглянуті особливості регіонального розвитку та державного регулювання соціально-культурної сфери в умовах децентралізації влади. Визначені чотири типи регулювання за сутністю, функціями та інструментами регулювання. Обґрунтовані чинники та методи державного регулювання соціально-культурної діяльності з урахуванням регіональних особливостей. Виявлені основні критерії регулювання в умовах децентралізації: юридична самостійність, господарська самостійність установ та організацій культури, соціальне замовлення при бюджетуванні. Обґрунтована необхідність створення регіональних центрів з удосконалення державного регулювання.*

Ключові слова: соціально-культурна сфера, розвиток, чинники, децентралізація, влада, державне регулювання, управління, удосконалення.

Постановка проблеми. Питання переорієнтації колишнього командно-адміністративного управління соціально-культурною сферою на регулювання її розвитку в сучасних умовах децентралізації влади є нагальними і принциповими. Без створення ефективної системи впливу держави на ці процеси не можливе впровадження новітньої державної політики і нової моделі функціонування сфери культури. Система управління нею ще й сьогодні в Україні залишається занадто централізованою, орієнтованою на єдину форму власності і, як результат, недостатньо демократичною. Недостатнім у контексті загальноєвропейських тенденцій децентралізації управління можна вважати осмислення ролі регіональних органів влади в регулюванні розвитку культури. До того ж, ця система управління не враховує зміни, які відбулися в культурі порівняно з минулим XX ст., у кількості та розміщенні населення, міграційних процесах тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок в обґрунтування поняття державного регулювання зробили вітчизняні науковці Г. Назарова, Н. Нижник, Г. Одінцова, В. Стефанюк, Ф. Хміль та інші. Вагомий внесок у дослідження різних аспектів впливу держави на розвиток сфери культури здійснили: І. Дзюба, А. Леонова, В. Леонтьєва, О. Семашко, М. Стріха, Г. Чміль та інші. Проте умови децентралізації влади та її впливу на соціально-культурну сферу потребують оцінки та врахування на перспективу.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на свою актуальність, проблема відносин держави і соціально-культурної сфери ще не отримала належного відображення в науковій економічній літературі. Це зумовлено, з одного боку, різними підходами до визначення терміну "регулювання", а з іншого, – відсутністю одностайної думки науковців щодо оцінки змісту та методів регулювання як функції управління. Проте, інтерес до питань регулювання як форми управлінського впливу на розвиток

© Бойко В., 2016

різних галузей соціально-культурної діяльності останнім часом зростає. Про це свідчить збільшення кількості відповідних наукових публікацій.

Метою статті є виявлення впливу децентралізації влади на регіональний розвиток соціально-культурної сфери в Україні, його регулювання та управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Накопичений вітчизняний та зарубіжний досвід регулювання та ролі держави по відношенню до регіонального розвитку соціально-культурної сфери дозволяє визначити наступні його типи або моделі:

1. "Помічник" – держава всю свою увагу концентрує на підтримці та розвитку різноманітності як в некомерційній професійній, так і в аматорській творчості, досягаючи це підтримкою скоріше соціально-культурної діяльності в цілому, а не якихось окремих стилів і напрямів. 2. "Патрон" – держава концентрує свою увагу більше на тому, щоб забезпечити стандарти професійної творчості та соціально-культурної діяльності. 3. "Архітектор" – допомога культурі та мистецтву з боку держави є частиною її соціально-економічної програми підвищення добробуту суспільства. В основі її політики лежать скоріше стандарти суспільства, ніж професійні. 4. "Інженер" – держава володіє і розпоряджається засобами здійснення соціально-культурної діяльності та художньої творчості. Вона підтримує те мистецтво, яке відповідає її політичним цілям і стандартам.

У будь-якому разі, держава зобов'язана забезпечувати законодавчу базу підтримки та розвитку культурного життя і приймати адміністративні заходи щодо неухильного дотримання міжнародних та державних норм у сфері культури [1, с. 567]. Вона має створювати систему соціальних, економічних і правових гарантій вільної творчості і професіональної діяльності у сфері культури. Важливо не допускати ігнорування права громадян користуватися своєю рідною мовою; забезпечувати мінімум культурного розвитку членам суспільства, які відчувають труднощі в реалізації одного з фундаментальних прав людини на участь у створенні та споживанні соціально-культурних послуг.

Також важливо підтримувати недержавні організації, прихильні до розвитку культурного життя, забезпечувати правові гарантії і створювати реальні умови (включаючи податкову політику) для розвитку доброчинності у сфері культури та соціальної інфраструктури. Державні та регіональні органи влади стимулювати ініціативу та участь різних груп населення у створенні, збереженні, розповсюдженні та споживанні цінностей культури; здійснювати державну політику у підготовці компетентних кадрів, здатних виконувати організаційно-управлінську, консультативну, художньо-творчу, науково-дослідну, експертну діяльність у сфері культури. На національному та місцевому рівнях доцільно сприяти встановленню міжнародних соціально-культурних контактів і співробітництва.

Інституційні засади підтримки та розвитку соціально-культурної сфери визначаються чинним законодавством. Держава бере на себе обов'язки по веденню статистичного обліку, інформаційного та науково-методичному забезпеченню культурної діяльності, розвитку меценатства, благодійності, спонсорства по відношенню до культури. Основними законодавчими актами в цьому плані є "Основи законодавства про культуру", закони "Про неприбуткові організації", "Про громадські організації" та інші, ряд законодавчих актів, регулюючих питання авторського права, роздержавлення майна, охорони культурно-історичної спадщини, ряд Указів Президента України [2, 3].

Система державного регулювання розвитку соціально-культурної сфери економіки на регіональному рівні залежить від акценту на тих чи інших важелях та інструментах застосування, регіональних особливостей та умов. Визначення доцільної межі та форми державного регулювання регіонального розвитку соціально-культурної сфери важливо здійснювати, уникаючи ідеологічних стереотипів. Як гарант збереження і розвитку культурної спадщини, держава зобов'язана розглядати в якості пріоритетного завдання збереження культурного надбання нації і забезпечувати його передачу майбутнім поколінням.

Визначаючи організаційно-економічні умови розвитку соціально-культурного життя в Україні, можна констатувати, що, починаючи з 1989 р., склались та закріпились принаймні три їх основних компоненти: юридична самостійність установ культури; господарська само-

стійність установ культури, яка випливає з правової; перехід в державному бюджетному фінансуванні від фінансування мережі установ до фінансування діяльності незалежно від їх форм власності (система соціального замовлення).

Основними функціями законодавчої (представницької) влади загалом є розробка та прийняття законів, затвердження державного бюджету та контроль за його виконанням, формування органів виконавчої влади [4, с. 146]. Всі ці функції так чи інакше стосуються питань культури та соціальної сфери, а з деякій своїй частині присвячені їй безпосередньо. Проекти законів розробляє і приймає Верховна Рада, потім вони підлягають розгляду та набирають чинності після підписання Президентом. Для якісної підготовки та експертизи проектів законів та бюджету з культури, оцінці діяльності посадових осіб функціонує Комітет з питань культури і духовності Верховної Ради України.

Стосовно сфери культури, виконавчі функції здійснює Міністерство культури. У його структурі діє ряд департаментів та управлінь – по галузях культурної діяльності (департамент мистецтва та навчальних закладів, управління бібліотек, музейної справи тощо) та функціях управління (фінансово-ресурсного забезпечення, обліку та фінансової звітності, внутрішнього аудиту тощо). Міністерство культури здійснює також засновницькі функції по відношенню до державних установ культури національного значення [5, с. 8].

На регіональному рівні (район, місто) відтворюється фактично та ж схема: представницька влада (депутатський корпус) з відповідними комісіями, виконавча влада (адміністрація) з відповідними відділеннями культури. Питання підтримки та розвитку сфери культури зачіпає функції також інших органів державного управління на всіх рівнях від місцевого до національного. Заради повноти системи державного управління сферою культури слід згадати третю (по відношенню до законодавчої та виконавчої) гілку державної влади – судову, в якій також доводиться іноді вирішувати питання, що відносяться до сфери культури.

Найважливішою умовою ефективності сучасного менеджменту є інформаційне забезпечення прийнятих управлінських рішень та контролю їх реалізації, аналізу підсумків діяльності. Особливе значення ця діяльність набуває в ринкових умовах з урахуванням принципової багатоукладності сфери культури. Важливим виявляється не просто моніторинг стану справ – первинне (фактологічне) інформаційне забезпечення, а й аналіз стану конкретних ринків послуг, тенденцій їх розвитку, експертиз і оцінок, рекомендацій, тобто вторинне (аналітичне) інформаційне забезпечення [6, с. 355]. Без такої інформації неможливе прийняття оптимальних рішень щодо державної підтримки сфери культури, розвиток спонсорства та благодійності.

Мова повинна йти про створення інформаційно-аналітичних, інформаційно-маркетингових, рекламних, інформаційно-видавничих та подібних служб (центрів, агентств). На базі таких інформаційно-аналітичних центрів природно здійснювати підвищення кваліфікації працівників культури, проведення семінарів та конференцій, видавничу діяльність. Це забезпечує гнучке державне управління сферою культури, паблісіті, формування і просування іміджу регіону, культурних проектів та програм, залучення та акумулювання коштів на їх здійснення з різних джерел, співпраця із ЗМІ тощо.

До компетенції владних структур належить також відтворення професійного середовища – підготовки та перепідготовки фахівців і працівників сфери культури в державних освітніх установах (ВНЗ, середніх спеціальних навчальних закладах, курсах підвищення кваліфікації), а також контроль за дотриманням відповідних державних освітніх стандартів в освітніх установах та організаціях незалежно від їх форми власності та відомчої належності (ліцензування, акредитація). Це і стимулювання підвищення статусу соціально-культурної сфери – бюджетування та інші дії, які спонукають до підтримки та розвитку культури і мистецтва; інформаційне забезпечення генерації рішень, діяльності, аналізу її результатів та управління [7, с. 151].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Соціально-культурна сфера відіграє провідну роль у гуманістичному розвитку всього суспільства, має велике значення для ідентифікації самобутності народу у структурі людської цивілізації загалом. Культурне співробітництво, діалог і взаєморозуміння народів світу є запорукою справедливості і демократії, умовою запобігання міжнародних та міжетнічних конфліктів, насильства і воєн. Тому соціа-

льно-культурна сфера має особливе право на підтримку з боку держави в умовах децентралізації влади на засадах нормування та відповідності запитам суспільства.

Література

1. Куценко В. І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики): [монографія] / В.І. Куценко; за ред. Б.М. Данилишина; РВПС України НАН України. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2008. – 818 с.
2. Про культуру : Закон України від 28.01.2016 № 955-VIII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2778-17
3. Про громадські об'єднання: Закон України від 26.11.2015 № 835-VIII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17
4. Ковальчук В.Г. Державне управління соціально-економічним розвитком регіону: монографія / В. Г. Ковальчук. – Харків: Золоті сторінки, 2013. – 296 с.
5. Вітченко А. Модернізація освіти в Україні: стратегія прориву чи його імітація (критичний аналіз заходів щодо реалізації державної політики в освітній галузі) / А. Вітченко // Університет. – 2010. – № 1. – С. 5-13.
6. Осипова Г.М. Державні механізми управління соціально-культурною сферою розвитку територій / Г.М. Осипова, В.І. Токарева // Соціальний менеджмент і управління інформаційними процесами: зб. наук. праць. – 2007. – Т. VIII. – Вип. 79. – С. 350-361.
7. Осипова Г.М. Напрями удосконалення державного механізму управління соціально-культурною сферою / Г.М. Осипова // Соціально-гуманітарні проблеми менеджменту: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф., 23 жовтня 2009 р., м. Донецьк. – Донецьк: ДонДУУ, 2009. – С. 150-152.

Vyacheslav BOYKO, PhD (Philosophy), associate professor, head of the Public management and Humanitarian studies chair, the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts.

The decentralization of the authority and the development of the social cultural spheres in Ukraine

Abstract. *In the article, the peculiarities of regional development and state regulation of socio-cultural sphere in the decentralization of power are reviewed. The author identifies four types of regulations with the fixed functions and regulatory tools. The factors and methods of state regulation of socio-cultural activities with a regional perspective are analysed. The author identifies the key criteria in the context of decentralization such as the legal independence, economic independence of the institutions and organizations of culture, the social order in case of budgeting. The necessity of creating regional centres to improve the state control.*

Keywords: *socio-cultural sphere, development, factors, decentralization, power, state regulation, management, improvement.*

References

1. Kutsenko, V. I. (2008). Sotsialna sfera: realnist i kontury maibutnoho (pytannia teorii i praktyky) [Social sphere: reality and culture (issues of the theory and practice)]. Aspekt-Polihraf, Nizhyn, Ukraine.
2. Pro kulturu: Zakon Ukrainy vid 28.01.2016 № 955-VIII. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2778-17
3. Pro hromadski obiednannia: Zakon Ukrainy vid 26.11.2015 № 835-VIII. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17
4. Kovalchuk, V.H. (2013). Derzhavne upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom rehionu [Public management of the social and economic development of the region]. Zoloti storinky, Kharkiv Ukraine.
5. Vitchenko, A. (2010). Modernizatsiia osvity v Ukraini: stratehiia proryvu chy yoho imitatsiia (krytychnyi analiz zakhodiv shchodo realizatsii derzhavnoi polityky v osvitnii haluzi) [Modernization of the education in Ukraine: strategy of the prosperity or its imitation]. Universytet, vol. 1, pp. 5-13.
6. Osypova, H.M. & Tokareva, V.I. (2007). Derzhavni mekhanizmy upravlinnia sotsialno-kulturnoiu sferoiu rozvytku terytorii [State mechanism of the management of the social cultural development of the region]. Proceedings of the Conference, vol. VIII, Is. 79, pp. 350-361.
7. Osypova, H.M. (2009). Napriamy udoskonalennia derzhavnoho mekhanizmu upravlinnia sotsialno-kulturnoiu sferoiu. Sotsialno-humanitarni problemy menedzhment. [Proceedings of the IVth International Scientific and Practical Conference]. DonDUU, Donetsk, Ukraine.

УДК 658.64

Леся МАЛООКА
кандидат історичних наук, доцент кафедри шоу-бізнесу,
Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна
show-biz@ukr.net

КЛЮЧОВІ ФУНКЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ В ШОУ-БІЗНЕСІ

У статті досліджено сутність поняття «функція менеджменту» та різноманітні теоретичні підходи щодо їх класифікації. Розкрито суть кожної із запропонованих відомими науковцями науки управління функцій та їх призначення. Проаналізовано класифікації ролей менеджера за поглядами різних науковців, а також їх вплив на формування набору функцій та принципів менеджменту. Визначено специфіку менеджменту шоу-бізнесу й місце менеджера як фахівця з управління в загальній системі індустрії шоу-бізнесу. Запропоновано авторську класифікацію функцій менеджменту шоу-бізнесу, яка на відміну від попередніх враховує специфіку шоу-бізнесу, є значно ширшою та включає функцію маркетингу, що відіграє роль зв'язної ланки, прийому та поширення інформації, як основного завдання менеджера. Запропонована класифікація дозволить поглибити теоретичні засади управління шоу-бізнесом.

Ключові слова: функції менеджменту, шоу-бізнес, управління, феномен менеджера шоу-бізнесу.

1. Актуальність проблеми

На сучасному етапі шоу-бізнес, в більшості випадків, розглядають як «Індустрію розваг», яка враховує як виробництво і прокат фільмів так і телебачення, театри, дефіле, тощо. Дехто із науковців розглядають шоу-бізнес тільки як музичну індустрію, тим не менш, дана сфера являється частиною духовної культури населення в цілому, яка в першу чергу, уособлює певні моральні й естетичні цінності та реагує на соціальні зміні, що відбуваються в суспільстві. Сьогодні феномен шоу-бізнесу все більше набирає обертів розвитку та популярності. Зокрема, це стосується як країн Європейського простору так і України в цілому. Потужний комерційний сектор, в першу чергу, потребує теоретичних розробок та основ в рамках науки управління, менеджменту, що інтенсивно розвивається і проникає в усі галузі людської діяльності, в тому числі і в шоу-бізнес. Так, враховуючи вище зазначене, актуальною стає проблема поглиблення теоретичного базису функціональної складової менеджменту саме в шоу-бізнесі на вітчизняних теренах.

Стан вивчення проблеми. Сфера шоу-бізнесу порівняно недавно набула своєї сучасної форми, особливо в країнах пострадянського простору, а відтак їй притаманний стрімкий ріст зацікавлення серед науковців. Вагомий вклад в науку управління здійснили Г. Мінцберг (Mintzberg, 2009), А. Файоль (Fayol, 2011), Ф. Тейлор (Тейлор, 1961) та інші вчені. Специфіка менеджменту шоу-бізнесу висвітлена у працях вітчизняних науковців К. Стеценка (Стеценко, 2013), М. Поплавського (Поплавський, 2001), О. Хлистун (Хлистун, 2015) та ін.

Невирішені питання. Аналіз наукової літератури показав, що вітчизняний шоу-бізнес є явищем достатньо новим для української аудиторії й, відповідно, не відповідає міжнародним стандартам. Тому, специфіка функціональної складової менеджменту саме в цій індустрії не достатньо досліджена і потребує ґрунтовних теоретичних обґрунтувань.

2. Мета і методи дослідження

Метою дослідження є обґрунтування основних функцій менеджменту та їх специфіки в сфері шоу-бізнесу в умовах ринкової економіки України. Зазначена мета вимагає вирішення наступних завдань:

– проаналізувати основні класифікації функцій менеджменту;

© Малоока Л., 2016

– виділити особливості менеджменту в шоу-бізнесі;
– визначити місце менеджера і його ключові функції в системі управління шоу-бізнесом.

Об'єкт дослідження – процес управління сферою шоу-бізнесу.

Предмет дослідження – функціональна складова та її специфіка в менеджменті шоу-бізнесу.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали фундаментальні положення вітчизняних та закордонних науковців, присвячені проблемам управління в організаціях, що ведуть підприємницьку діяльність як в сфері шоу-бізнесу так і поза нею.

У роботі були використані як загальнонаукові так і спеціальні методи. Під час дослідження сутності функцій менеджменту використано термінологічний метод, для узагальнення наукових поглядів щодо функціональної складової, виділення особливостей сфери шоу-бізнесу – методи аналізу й синтезу та абстрактно логічний метод.

Інформаційною базою дослідження послужили праці зарубіжних та вітчизняних вчених-дослідників як економічних так і культурологічних, педагогічних наук в галузі культури, довідкові ресурси Internet мережі.

3. Основні результати дослідження

Менеджер шоу-бізнесу – це людина яка планує і реалізовує масові заходи та в більшості випадків, яка бере на себе відповідальність за творчі, технічні та матеріально-технічні елементи і засоби, що включає в себе також відповідальність за загальний дизайн заходів, створення бренду, маркетингу і комунікаційної стратегії, аудіо-візуальної продукції, написання сценарію, логістики, бюджетування, ведення переговорів та обслуговування клієнтів. В результаті, фахівець виконує певний перелік обов'язків та функцій, що в шоу-бізнесі, як правило, є необмеженим. Це, звісно, зумовлює вирішення таких питань як «Які основні функції менеджменту в шоу-бізнесі та менеджера, як ключової взаємозв'язуючої особи?».

Так, для забезпечення ефективного управління організацією, в першу чергу, важливу роль відіграє розуміння та правильне застосування основних функцій менеджменту. При виконанні будь-якого типу роботи необхідно попередньо визначити який кінцевий результат, як організувати діяльність, мотивувати та контролювати процес, що відображає суть функціональної складової менеджменту.

Проведене дослідження привело до висновку, що функціональний зміст управлінської праці дещо відрізняється завдяки багатоманітності підходів. Так, не одностайність щодо чіткого визначення сутності функції менеджменту приводить до нечіткого її розуміння.

Функція менеджменту – це види діяльності, які зумовлюються кооперацією та поділом праці серед управлінського персоналу. Кожна функція складається із взаємопов'язаних дій для виконання поставленої ролі управління, вказує Й. Завадський (Завадський, 1997, с. 51).

А. Файоль, провідний теоретик і практик менеджменту, визначав функції менеджменту, як відносно відокремлені види управлінської діяльності, які в той же час зв'язані з іншими напрямами процесу управління (Fayol, 1949).

В сучасній літературі знаходимо безліч підходів щодо класифікації функцій управління, що пояснюється застосуванням різного роду критеріїв їх оцінки. Деякі автори вважають класифікацію функцій з позиції суб'єкта менеджменту найпоширенішою, інші вбачають найбільш розповсюдженою класифікацію з організаційо-технічного погляду (Лазеба,2012, с. 82), за якою виділяються загальні та специфічні функції. Загальні функції виділяються відповідно до етапів управління як процесу, тоді як специфічні – розрізняють насамперед за формою поділу процесу управління на складові частини.

Науковці розрізняють серед функцій менеджменту загальноорганізаційні (наприклад, виконання функцій керівниками організацій), спеціалізовані (здійснення завдань різними спеціалістами), обслуговуючі (що стосується обліку та звітності) (Завадський, 1997, с.52).

Деякі дослідники наголошують на важливості чотирьох функцій. Це такі як, Producingresults – виробництво результатів, Administering – адміністрування, Entrepreneuring

– підприємництво, та Integrating – інтеграція елементів організації для забезпечення її діяльності на перспективу (Адизес, 2009, с. 13).

Провідні експерти теорії управління по різному виділяють ключові функції менеджменту. За словами Дж. Робінсона та Дж. Торкілдсена, «Є чотири основних функції менеджменту: планування, організація, мотивація та контроль» (Torkildsen, 2005; Robinson, 2003).

У той же час, Лютер Гуллік охарактеризував менеджмент ключовим словом «POSDCORB», де «P» позначає планування, «O» – організація, «S» – кадрове забезпечення, «D» – управління, «Co» – координація, «R» – представлення проекту і «B» – формування бюджету (Gulick, 1987). Сьогодні найбільшого розповсюдження набуває, і найбільш ширшою є класифікація Медоуза Донелла, яка визначає ключовими функціями планування, організацію, кадрове забезпечення, управління і контроль (Медоуз, 2007).

За словами Г. Файоля, «Менеджмент це прогнозування, планування, організація, управління, координація і контроль» (Fayol, 2011). Він вважав, що менеджери повинні знати умови навколишнього середовища, в якому функціонує організація, її потенціал та можливості, з метою прогнозування майбутніх змін і тенденцій й ефективного планування діяльності. Організація, як функція, передбачає розробку організаційної структури (ієрархія, поділ, відділи і т.д.) і розподіл людських та інших ресурсів для забезпечення благоустрою організації та реалізації її цілей й стратегічного плану. Вона включає в себе організацію індивідуальних робочих місць в рамках виду діяльності підприємницької структури і досягнення балансу між необхідністю повного забезпечення працівників й управління ними. Щодо управління, функція мотивації виступає в ролі забезпечення провідним менеджером ефективної роботи серед підлеглих. Координація властива дещо іншим аспектам управління і, перш за все, на підприємствах де здійснюється диференційоване виробництво товарів чи послуг, функція носить місію систематизувати різні елементи організації або ж діяльності, з метою їх ефективної сумісної роботи. Менеджер, як фахівець з управління повинен також й отримувати зворотний зв'язок про процес реалізації проекту, з метою завчасного запобігання відхилень від плану і внесення необхідних коректівів, щоб запобігти таких відхилень в майбутньому. Так, функція контролю є невід'ємною в процесі реалізації проекту незалежно від виду діяльності організації.

Невід'ємною складовою в управлінні є, також і прийняття рішень, що притаманно на кожному етапі діяльності суб’єкта підприємницької діяльності. Враховуючи вище зазначене, для теоретичних прогнозних цілей, можливо, і є зручним відокремлення чи упущення певного роду функцій, проте, лише на практиці. Перераховані вище функції, так чи інакше накладаються одна на одну за своєю природою, тобто, є нероздільними. Кожна із функцій вписується в іншу та взаємовпливає на її продуктивність. Так, узагальнивши досліджене, можна сказати, що всі перелічені вище функції менеджменту є актуальним для сьогоднішніх організацій, а також є притаманними менеджеру як фахівцю з управління (*рис. 1*).

Враховуючи специфіку шоу-бізнесу, варто зазначити, що система функцій менеджменту є поняттям еластичним та може включати різнопланові аспекти залежно від роду діяльності організації. Так, на рівні теорії управління функцію найчастіше ототожнюють також з поняттям «роль», «коло обов’язків» (Брасс, 2002).

Існує цікава класифікація відповідних ролей менеджера і у П. Сенге (Сенге, 2004), за якої: «дизайнер» – архітектор бізнесу, ідеолог – шукає основну ідею, яка лежить в основі бізнес-процесу, визначає ключового клієнта, на якого спрямований бізнес-процес, створює структуру, підбирає людей, здійснює дизайн робіт; «вчитель» – коуч, наставник – навчає, передає ідеї; «стюард» – вибудовувач системи, помічник – забезпечує ресурсами, відповідає за контекст.

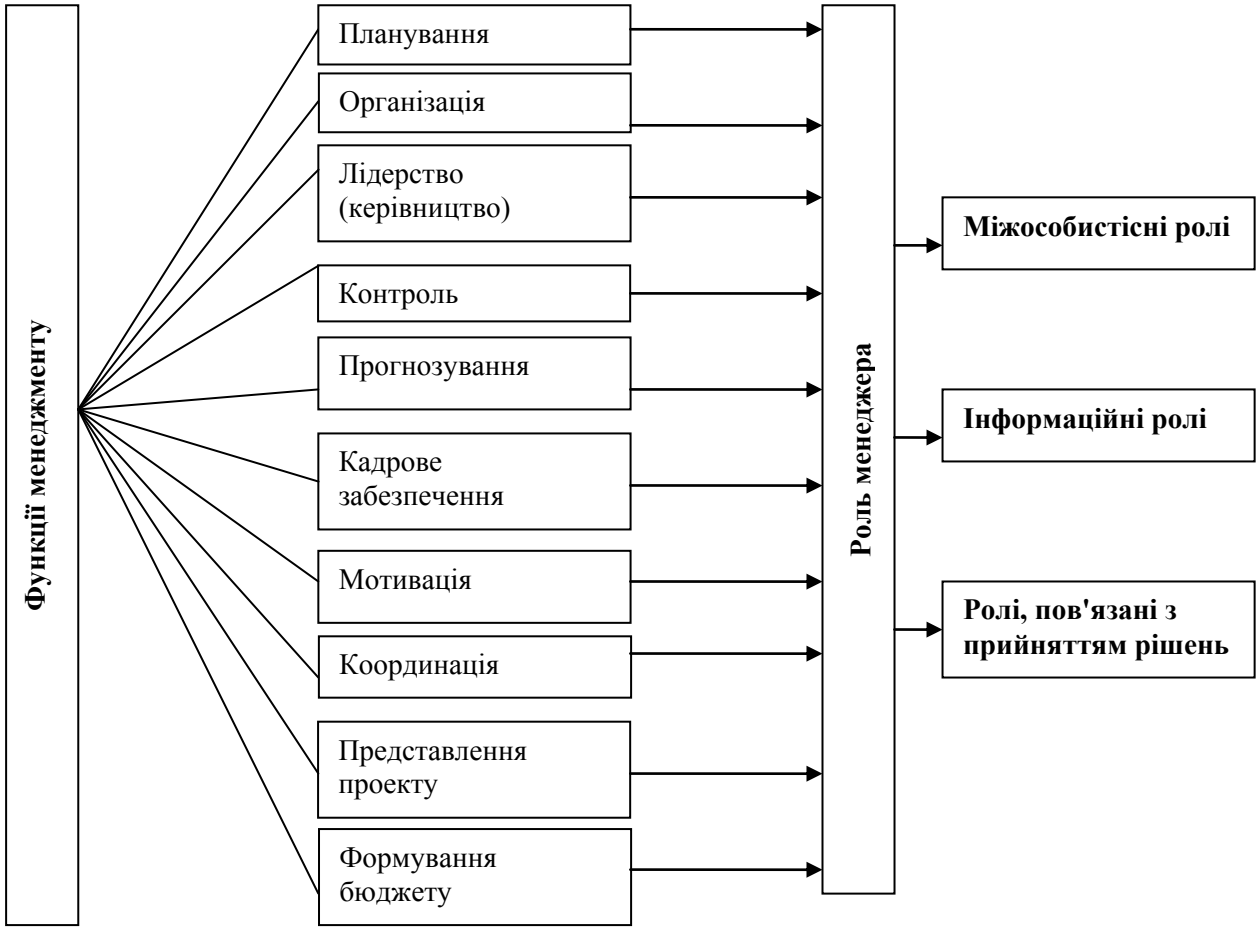

Рис. 1. **Функції менеджменту**

Джерело: розроблено автором на основі
(Robinson, 2003; Fayol, 2011; Завадський, 1997; Mintzberg, 2009)

Таку ж класифікацію ролей менеджера здійснила і П. Пітчер (Pitcher,1997), науковець класифікує їх наступним чином: «артист» – має бачення, з фантазією, творчо підходить до управління; «технократ» – знає й відслідковує всі показники, все робить технічно; «кустар» – тяжко працює, до всього доходить сам, не амбіційний, не ставить високих цілей, уважний до деталей.

Г. Мінцберг в свій час визначив рольові функції, що визначаються певним набором правил та відповідають політиці організації чи посаді. Науковець порівнює роботу менеджера, продюсера та інших з акторами театру, які, в свою чергу, як герої п'єси мають власні ролі на майданчику виробництва товарів та послуг. Вони, як і актори, можуть впливати на характер виконання ролі, але не на її зміст, хоча як особистості можуть дати власну інтерпретацію цих ролей.

Г. Мінцберг виділяє десять ролей, які, на його думку, приймають на себе керівники в різні періоди і в різному ступені (Mintzberg, 2009). Запропонована науковцем класифікація представляє інтерес для співвідношення з системою управління фірмами шоу-бізнесу в нашій країні. Так, Г. Мінцберг класифікує десять управлінських ролей в рамках трьох великих категорій (*табл. 1*): міжособистісні ролі; інформаційні ролі; ролі по прийняттю рішень. Охарактеризовані Г. Мінцбергом ролі є взаємозалежними і повинні взаємодіяти, створюючи єдине ціле. Ф. Хміль зазначає, що іноді керівник з різних причин надає перевагу одній чи кільком ролям, що погіршує ефективність його діяльності і призводить до втрат в організації (Хміль, 2003).

Табл. 1. **Десять управлінських ролей за визначенням Г. Мінцберга**

Роль	Опис	Характер діяльності
Міжособистісні ролі		
Головний керівник	Символічний глава, який виконує звичайні обов'язки правового або соціального характеру	Церемонії, дії, що є наслідком його становища, клопотання
Лідер	Відповідальний за мотивацію й активізацію підлеглих, набір, підготовку працівників і пов'язані з цим обов'язки	Усі управлінські дії з участю підлеглих
Зв'язкова ланка	Забезпечує роботу мережі зовнішніх контактів і джерел інформації	Листування, участь у нарадах поза організацією та ін.
Інформаційні ролі		
Приймач інформації	Розшукує і отримує різноманітну інформацію в інтересах справи; виступає як нервовий центр інформації, що циркулює в організації	Оброблення всієї пошти, здійснення контактів з одержання інформації
Поширювач інформації	Передає інформацію, одержану з зовнішніх джерел чи від інших підлеглих, працівникам організації (частина цієї інформації є фактологічною, інша вимагає інтерпретації окремих фактів для формування поглядів)	Розсилання пошти в організації з метою одержання інформації, вербальні контакти для передавання інформації підлеглим (огляди, бесіди)
Представник	Передає інформацію для зовнішніх контактів організації щодо планів, політики, дій, результатів роботи організації, діє як експерт у своїй галузі	Участь у засіданнях, звернення через пошту, усні виступи, передавання інформації у зовнішні організації та іншим особам
Ролі, пов'язані з прийняттям рішень		
Підприємець	Відшукує можливості організації, розробляє і впроваджує проекти, які зумовлюють зміни, контролює їх	Участь у засіданнях з обговоренням стратегії, ініціювання, розроблення проектів, удосконалення діяльності
Той, хто усуває порушення	Відповідає за коригувальні дії, коли організація постає перед необхідністю важливих і неминучих зрушень	Обговорення стратегічних і поточних питань, в т. ч. проблем і криз
Розпорядник ресурсів	Відповідальний за розподіл різноманітних ресурсів організації, що зводиться до прийняття чи схвалення значущих рішень	Складання графіків, визначення повноважень, розроблення бюджетів, програмування роботи підлеглих
Відповідальний переговорів	Відповідальний за представництво організації на всіх значущих і важливих переговорах	Проведення переговорів

Джерело: (Mintzberg, 2009)

Цікавим і досить точним прикладом співвіднесення управлінських ролей, пропонованих Мінцбергом, з практичною діяльністю ряду вітчизняних організацій в області шоу-бізнесу, можуть служити структура і міжособистісні ролі «Міжнародного союзу діячів естрадного мистецтва» (Mintzberg, 2009).

Сучасні західні економісти небезпідставно вважають, що менеджери – це люди, які роблять свою справу найкращим чином, вносячи необхідні коректуючі дії при наявності збоїв у роботі організації (Стонер, 2000, с. 146). Феномен менеджера (англ. manager від manage – керувати) в історії світової музичної культури споріднений з постаттю диригента в оркестрі. Незаперечно, музиканти збагачують своїм талантом виставу, й концертна партитура охоплює геніальну музику, наприклад, світову класику. Проте без диригента симфонія не зможе звучати, й лунатиме какофонія – жахливий набір звуків, зазначає вітчизняний науковець О. Хлисутн (Хлистун, 2015, с. 45).

Таким чином, «сучасний шоу-бізнес є одним з найінтелектуальніших й найекспресивніших видів комерційно-прикладної діяльності, представленої розгалуженою групою фахівців – продюсерів, арт-менеджерів, іміджмейкерів, рекламників, костюмерів й ін. В цьому плані, саме арт-менеджер виступає експертом творчої діяльності учасників шоу-проекту. До обов’язків арт-менеджера як організатора творчої праці загалом, пов’язаної з артистами, на-

лежить добір жанровості і стилістики естрадно-концертних програм, коригування процесу удосконалення художньо-сценічної майстерності виконавців і комерційне оцінювання результату колективної художньої творчості» (Хлистун, 2015, с. 45).

Так, враховуючи ролі запропоновані Г. Мінцбергом, пропоновані класифікації функцій менеджменту різними науковцями та, беручи до уваги особливість менеджменту шоу-бізнесу, можна сформувати базові функції менеджера шоу-бізнесу, як ключового фахівця в організаціях культурних індустрій.

На нашу думку, менеджер шоу-бізнесу – це працівник, що виконує в першу чергу роль зв'язкової ланки, приймання та поширення інформації (таку діяльність варто визначити як маркетингову функцію), з метою виконання забезпечення реалізації проекту, що відповідно, передбачає як керівництво підлеглими, їх мотивацію так і належний контроль за розподілом ресурсів, усунення відхилень та недоліків в діяльності організації.

Таким чином, нами запропонована класифікація ключових функцій менеджменту шоу-бізнесу, що на наш погляд враховує як специфіку так і складність роботи в даній сфері.

Так, ключовими функціями менеджменту шоу-бізнесу є:

– прогнозування, з метою врахування прийдешнього та будь-яких змін зовнішнього середовища;

– планування як розробка на основі прогнозування плану дій організації;

– організація – це забезпечення, в першу чергу, організації всім необхідним для функціонування суб'єкта підприємницької діяльності (обладнання, матеріали, фінансування, люди), найважливішим елементом тут є навчальна підготовка менеджера;

– лідерство (управління) як функція слугує забезпеченню керівництва працівниками усіх рівні в організації задля ефективної роботи;

– мотивація як спосіб регулювання спонукаючих стимулів на співробітників, з метою забезпечення бажаного результату і кінцевої мети;

– координація спрямована на забезпечення взаємодії всіх елементів в системі і здійснення дій, спрямованих на досягнення єдиних цілей організації;

– маркетингова функція носить характери ролей приймання та поширення інформації і слугує зв'язковою ланкою в процесі управління;

– контроль виступає як засіб аналізу та обліку реалізації проекту відповідно до вимог, правил та поставлених завдань.

Оскільки, менеджер шоу-бізнесу завжди виконує кожну з перелічених вище функцій, незалежно від того на якому щаблі управління він знаходиться, варто додати, що кожній із функцій притаманний також і етап прийняття рішень, що носить, свого роду, функціональний характер.

4. Висновки та обговорення одержаних результатів

Проведені наукові дослідження дозволили розв'язати поставлені основні завдання відповідно до визначеної мети і зробити наступні висновки:

1. Узагальнивши погляди різних вчених щодо управління організацією, слід зазначити, що функції менеджменту варто тлумачити як види діяльності щодо об'єкту, які зумовлюються кооперацією та поділом виконуваної роботи серед управлінського персоналу. Щодо класифікацій функцій менеджменту найбільшої уваги заслуговує класифікація А. Файоля, яка залишається актуальною в рамках менеджменту і сьогодні та передбачає наступні функції управління: прогнозування, планування, організація, мотивація та контроль.

2. Функціонування системи вітчизняного шоу-бізнесу передбачає органічний взаємозв'язок фінансового, адміністративного, правового та творчого аспектів управління, а тому ефективна організація проекту залежить від рівня професійної підготовки управлінця. Так, менеджер в сфері шоу-бізнесу виконує, в першу чергу роль зв'язкової ланки, приймання та поширення інформації, з метою забезпечення реалізації проекту, що відповідно, передбачає як керівництво підлеглими, їх мотивацію так і належний контроль за розподілом ресурсів, усунення відхилень та недоліків в діяльності організації.

3. Сьогодні менеджер є ключовою фігурою в індустрії шоу-бізнесу, а відтак, виконує провідну роль, що забезпечує, фактично, організацію всього процесу реалізації проекту. Таким чином, менеджмент в сучасному шоу-бізнесі забезпечує дещо ширше функціональне коло ніж в організаціях іншого виду діяльності. Такими функціями є: прогнозування, з метою врахування прийдешнього та будь-яких змін зовнішнього середовища; планування, організація, лідерство (управління) як функція, мотивація, координація, маркетингова функція та контроль.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розширенні теоретичного базису функціональної складової менеджменту шоу-бізнесу, шляхом системного аналізу класифікацій провідних науковців школи менеджменту, що дозволив, на відміну від інших доповнити перелік ключових функцій маркетинговою, як основного завдання менеджера шоу-бізнесу – приймання та поширення інформації задля динамічної та ефективної роботи організації.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані теоретичні положення можуть бути використанні для формування політики управління організаціями культурних індустрій, що дозволить підвищити ефективність роботи як фахівців з менеджменту так і підприємства в цілому.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у ґрунтовному дослідженні специфіки системи та процесу управління в організаціях галузі культури і мистецтва.

Література

1. Адизес, И. (2009). *Стили менеджмента – эффективные и неэффективные*. Москва: Альпина Бизнес Букс.
2. Завадський, Й. С. (1997). *Менеджмент: Management* (Т. 1). Київ: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу.
3. Лазеба, Є. С. (2012). Основні функції управління підприємством та їх взаємозв'язок. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки, 1,* 81-85.
4. Медоуз, Д. (2007). *Пределы роста. 30 лет спустя* (Е. С. Оганесян, Пер.). Москва: Академкнига.
5. Поплавський, М. М. (2001). *Шоу-бізнес: теорія, історія, практика*. Київ: Леся
6. Пригожин, И. (2001). *Политика – вершина шоу-бизнеса*. Москва: Алкигамма.
7. Сенге, П. М. (2004). *Танец перемен: новые проблемы самообучающихся организаций*. (Ш. Робертс, Пер.). Москва: Олимп-Бизнес.
8. Стеценко, К. В. (2013). Особливості соціокомунікативної функції шоу-бізнесу в постіндустріальному суспільстві. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв, 1,* 82-87.
9. Стонер, А. Ф., & Долан, Е. Г. (2000). *Вступ у бізнес* (Й. Завадський, Пер.) Київ: Видавництво Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу.
10. Тейлор, Ф. У. (1991). *Принципы научного менеджмента* (А. И. Зак, Пер.). Москва: Контроллинг.
11. Хлистун, О. С. (2015). Менеджмент шоу-бізнесу: функціональна специфіка діяльності і проблеми. *Science and Education a New Dimension. Economics, 1(72),* 44-46.
12. Хміль, Ф. І. (2003). *Основи менеджменту*. Київ: Академвидав.
13. Fayol, H. (2011). *Five functions of management* (I. Pitman, Ed.). Retrieved from: http://www.toolshero.com/management/five-functions-of-management.
14. Gulick, L. H. (1987). *Notes on the Theory of Organization*. New York: Institute of Public Administration.
15. Mintzberg, H. (2009). *Managing*. New York: Hardcover.
16. Pitcher, P. (1997). *The Drama of Leadership*. New York: Wiley.
17. Robinson, L. (2003). *Managing public sport and leisure services*. London: Routledge.
18. Torkildsen, G. (2005). *Leisure and Recreation Management*. London: Routledge.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2015

Lesia Malooka
PhD (History), Associate Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts
36 Eugene Konovalets Str., Kyiv, 02000, Ukraine

Key Management Function in Show Business

Abstract:

1. Introduction. *Show business phenomenon is increasingly gaining momentum and popularity of today. In particular, this applies to European countries and Ukraine as a whole. Powerful commercial sector, primarily requires theoretical developments and foundations as part of management science, management, and intensively penetrates into all areas of human activity, including in show business. The specific phenomenon of showbiz studied domestic scientists such as K. Stetsenko, M. Poplavs'kyj, O. Khlystun, et al. However, today, show business is relatively new phenomenon for the Ukrainian audience, and so specificity management functions in this industry is not sufficiently investigated.*

2. Purpose. *The study aims to determine the main functions of management today and their specificity in show business. Tasks: analyze the basic classification management functions; highlight peculiarities management in show business; determine the location manager and its key features in the management system of show business. The object of study – the process of governance in show business, and is subject to functional component in the management of show business. Theoretical and methodological basis of the study were the fundamental tenets of domestic and foreign scholars on the problems of governance. Used methods of analysis and synthesis.*

3. Results. *Studied the essence of the concept of "management function", revealed the essence of each of the proposed features famous scientists and their purpose. The analysis classification manager roles for the views of different scholars and their vpyv the formation of a set of functions and principles of management. Defined the specificity of show business management and site manager as professional managers in the overall industry of show business. Author offered classification management functions show business, which unlike the previous takes into account the specific industry of show business in today is much broader and includes marketing function that acts as a consistent link.*

4. Conclusions. *Generalization theoretical approaches allowed to determine the actual management functions show business today. Scientific novelty of the results is to expand the theoretical basis of functional component management showbiz, by supplementing key functions of marketing as the main task manager show business - receiving and distributing information. The practical significance of the results is that the proposed classification can be used to create effective policy management organizations culture. Prospects of further scientific investigations are as thorough study of the specific system and process management in show business.*

Keywords: functions of management, show business, management, a phenomenon show business manager.

JEL Classification: D 21, L 1.

References:

1. Adizes, I. (2009). *Styles of management – effective and ineffective*. Moskov: Al'pina Biznes Buks (in Russ.).
2. Fayol, H. (2011). *Five functions of management* (I. Pitman, Ed.). Retrieved from: http://www.toolshero.com/management/five-functions-of-management.
3. Gulick, L. H. (1987). *Notes on the Theory of Organization*. New York: Institute of Public Administration.
4. Khlystun, O. S. (2015). Management of show business: functional and specificity of the problem. *Science and Education a New Dimension. Economics, 1(72)*, 44-46 (in Hungary).
5. Khmil', F. I. (2003). *Principles of Management*. Kyiv: Akademvydav (in Ukr.).
6. Lazeba, Ye. S. (2012). The main functions of the management company and their relationship. *Naukovi pratsi Poltavs'koi derzhavnoi ahrarnoi akademii. Seriia: Ekonomichni nauky (Proceedings of Poltava State Agrarian Academy. Series: Economics), 1*, 81-85 (in Ukr.).
7. Medouz, D. (2007). *The Limits to Growth. 30 years later* (E. S. Oganesian, Trans.). Moskov: Akademkniga (in Russ.).
8. Mintzberg, H. (2009). *Managing*. New York: Hardcover.
9. Pitcher, P. (1997). *The Drama of Leadership*. New York: Wiley.
10. Poplavs'kyj, M. M. (2001). *Showbiz: Theory, History, Practice*. Kyiv: Lesia (in Ukr.).
11. Prigozhin, I. (2001). *Policy - the top of show business*. Moskov: Alkigamma (in Russ.).
12. Robinson, L. (2003). *Managing public sport and leisure services*. London: Routledge.
13. Senge, P. M. (2004). *Dance of Change: New Challenges of the Learning Organization* (Sh. Roberts, Ed.). Moskov: Olimp-Biznes (in Russ.).

14. Stetsenko, K. V. (2013). Features sotsiokomunikatyvnoyi show business function in post-industrial society. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu kul'tury i mystetstv (Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts), 1,* 82-87 (in Ukr.).
15. Stoner,. A. F., & Dolan, E. H. (2000). *Introduction to business* (J. Zavads'kyj, Trans.) Kyiv: Vydavnytstvo Yevropejs'koho universytetu finansiv, informatsijnykh system, menedzhmentu i biznesu (in Ukr.).
16. Teilor, F. U. (1991). *Principles of Scientific Management* (A. I. Zak, Trans.). Moskov: Kontrolling (in Russ.).
17. Torkildsen, G.(2005). *Leisure and Recreation Management*. London: Routledge.
18. Zavads'kyj, J. S. (1997). *Management: Management* (Vol. 1). Kyiv: Ukrains'ko-fins'kyj instytut menedzhmentu i biznesu (in Ukr.).

Received 10.04.2016

УДК 338.24.01

Аліна ГРУШИНА
аспірант кафедри публічного управління та гуманітарних наук,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, Україна
alinalinanet@ukr.net

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ

У статті розглянуто концептуальні підходи до визначення сутності стратегічного управління фінансовими ресурсами закладів культури. Розкрито зміст понять «стратегія», «фінансові ресурси», «управління фінансовими ресурсами» і встановлено особливості їх формулювання у різні історичні періоди. Виявлено ознаки розподілу фінансових ресурсів та їх вплив на формування фінансової політики закладу культури. Запропоновано уточнене визначення поняття «стратегічне управління фінансовими ресурсами», яке на відміну від існуючих, враховує класифікаційну ознаку ресурсів та базується на ресурсному підході щодо управління фінансовими ресурсами. Таке розуміння сутності дозволить поглибити теоретичні засади менеджменту соціокультурної діяльності в рамах розробки стратегічної моделі управління фінансовими ресурсами.

***Ключові слова*:** стратегія, стратегічне управління, фінансові ресурси, заклад культури.

1. Актуальність проблеми

Безперервний процес проведення реформ, що є характерним для сьогоднішнього етапу соціально-культурного та економічного розвитку України, має опиратися на трансформаційні перебудови його структурних елементів, де своє місце знаходить організація, як базис економічного зростання країни. Ефективна робота будь-якої сучасної організації, що функціонує в умовах обмежених ресурсів, базується, у першу чергу, на результативному управлінні ними. Відповідно, формування економічного потенціалу підприємницького суб’єкта залежить від ефективності управління саме фінансовими ресурсами, що забезпечують його існування та стійкий розвиток у довгостроковому періоді. Враховуючи вище зазначене, особливої уваги заслуговує проблема подальшого поглиблення теоретичних засад, які б допомогли з'ясувати сутність стратегічного управління, де об’єктом виступають фінансові ресурси, а також сприяли розробці методичного інструментарію щодо підходів й механізмів їх використання.

© Грушина А., 2016

Стан вивчення проблеми. Наукова література багата дослідженнями широкого кола питань та методів їх вирішення, що пов'язані з стратегічним управлінням та підвищенням ефективності управління розвитком суб'єктів господарювання. Цією проблематикою не одне десятиліття займались такі гуру менеджменту як Д. Аекер (Aeker, 2007), І. Ансофф (Ansoff, 1988), Г. Мінцберг (Minzberg, 2005), М. Портер (Porter, 1980), А. Томпсон (Thompson, 1987), А. Чандлер (Chandler, 2008). Управління фінансовими ресурсами висвітлюється також у працях вітчизняних вчених-економістів М. Бердар (Бердар, 2012), В. Лебідь (Лебідь, 2015), О. Богма (Богма, 2012) та ін. Згадані науковці є основоположниками стратегічного менеджменту та авторами основних концепцій розвитку стратегічного управління, теоретичні положення яких імплементуються у діяльність організацій і сьогодні.

Невирішені питання. Однак, сучасні умови вимагають перегляду основних положень науки та адаптації їх до сьогодення. Занепад закладів культури, як базису розвитку культури та мистецтва, зумовлений відсутністю відповідного механізму стратегічного управління ресурсами, а мінімізація фінансової підтримки позбавляє їх життєздатності. Отже, сьогодні не достатньо досліджено як процес так і сутність стратегічного управління фінансовими ресурсами у сфері культури.

2. Мета і методи дослідження

Метою дослідження є узагальнення концепцій щодо визначення сутності стратегічного управління фінансовими ресурсами закладів культури, уточнення змісту складових понять, що утворюють цю економічну категорію.

Досягнення вказаної мети передбачає вирішення наступних завдань:

– розкрити зміст понять «стратегія», «фінансові ресурси» й «управління» ними, як складових категорії «стратегічне управління фінансовими ресурсами»;

– проаналізувати і узагальнити концептуальні підходи до визначення суті стратегічного управління організацією;

– обґрунтувати сутність та значення стратегічного управління фінансовими ресурсами закладів культури.

Об'єкт дослідження – процес стратегічного управління фінансовими ресурсами організацій соціокультурної сфери.

Предмет дослідження – сутність і специфіка стратегічного управління фінансовими ресурсами закладів культури.

Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний, системний та історичний підходи до вивчення економічних процесів, фундаментальні положення економічної теорії, наукові здобутки провідних вчених, присвячені проблемам стратегічного менеджменту та управління фінансовими ресурсами.

У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи. Під час узагальнення концептуальних положень та сутнісних характеристик стратегічного управління фінансовими ресурсами застосовано абстрактно-логічний метод та методи аналізу й синтезу. Для уточнення понятійно-категоріального апарату слугував термінологічний метод.

Інформаційною базою дослідження послужили наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем стратегічного менеджменту та управління фінансовими ресурсами, довідкова література, відомості мережі Internet.

3. Основні результати дослідження

Визначення сутності стратегічного управління фінансовими ресурсами, передбачає тлумачення таких складових понять як «стратегія», «стратегічне управління», «фінансові ресурси» та управління ними. А тому відповідним етапом дослідження буде визначення цих складових та їх взаємозв'язків у сукупній системі.

Поняття стратегії є базовим у теорії стратегічного управління, оскільки виступає сполучною ланкою між цілями організації та існуючими проблемами в умовах зовнішнього се-

редовища. Цей термін увійшов до практики управління в 50-х роках XX ст. Саму концепцію стратегії вперше було розроблено в 60-ті роки І. Ансоффом (Ansoff, 1988), А. Чандлером (Chandler, 2008). Вони, в рамках школи стратегічного планування, вперше виокремили поняття стратегії та її сутність. Так, школа планування, яка розвивалась в умовах стабільності, трактувала поняття стратегії як ефективне управління ресурсами організації.

Безперервна трансформація суспільства та зростання конкуренції зумовлювали зміни і в традиційних підходах до визначення сутності стратегії. Такі зміни відображені в *табл. 1*.

Внаслідок багатоплановості в підходах до трактування стратегії, теорія менеджменту успадкувала безліч його класифікацій. Тим не менш, однією із найпоширеніших науковці визначають класифікацію стратегій за ознакою «рівень прийняття рішень», яка виділяє у першу чергу корпоративну, ділову та функціональну стратегії. Проте, відсутня єдність поглядів вчених щодо даних типів стратегій, в особливості до тлумачення сутності і змісту таких типів як корпоративна та ділова. На думку А. Томпсона та А. Стрікленда, при умові, що компанія вузькопрофільна, дані стратегії збігаються за змістом. Деякі вчені ототожнюють їх, інші – навпаки.

Табл. 1. **Визначення стратегії в різні історичні періоди**

Визначення	Автор	Основний підхід
Стратегія це визначення основних довготермінових цілей та задач підприємства, прийняття дій і розподілу ресурсів, необхідних для виконання поставлених цілей	А. Чандлер	Довгострокові цілі розробляються і не підлягають перегляду до зміни зовнішніх чи внутрішніх умов середовища функціонування стратегії
Стратегія як метод визначення конкурентних цілей організації	Гарвардська школа бізнесу, Д. Траут, Е. Райс	Стратегія визначає основні сфери бізнесу, які підприємство буде продовжувати і/або почне здійснювати
Стратегія як спосіб реакції на зовнішні можливості та загрози, внутрішні сильні і слабкі сторони	М. Портер	Основне завдання стратегії полягає у досягненні організації довгострокових конкурентних переваг над суперниками в кожній сфері бізнесу
За своєю сутністю стратегія є переліком правил для прийняття рішень, якими організація користується у своїй діяльності	І. Ансофф	При розробці стратегії слід виділяти корпоративні, ділові і функціональні цілі з точки зору різного їх впливу на процеси управління в організації
Стратегія як послідовна, погоджена та інтегрована структура управлінських рішень	Г. Мінцберг	При розробці стратегії основна увага приділяється формуванню планів, які служать для цілей контролю по ефективності досягнення стратегічних орієнтирів
Стратегія – це специфічний управлінський план дій, спрямованих на досягнення встановлених цілей. Вона визначає, як організація функціонуватиме та розвиватиметься, а також яких підприємницьких, конкурентних і функціональних заходів і дій буде вжито для того, щоб організація досягла бажаного стану	А. Томпсон	Стратегія одночасно є креативною (попереджуючою) і реактивною (адаптивною

Джерело: розроблено автором на основі (Chandler, 2008 р.; Ries & Trout,1980; Porter, 1980; Ансофф, 1989; Minzberg, 2005; Thompson, 1987)

З огляду наукової літератури зрозуміло, що одного простого визначення стратегії не існує, а саме тлумачення поняття залежить від різних теоретико-методологічних підходів і конкретної позиції, з якої розглядається цей процес.

Тому, ми погоджуємось із поглядами науковців школи планування, які зазначали, що в умовах, коли від організації вимагається випереджальна реакція на створення, утримання та розвиток специфічних для нього ресурсів і компетенцій – виникає необхідність у проактивній стратегії (Бойко, 2008, с. 2).

Враховуючи непередбачуваність ситуації сьогодні та унікальність ресурсної бази закладів культури, як специфічних суб'єктів підприємницької діяльності, стає актуальним застосування ресурсного підходу до визначення сутності стратегії, яка пояснює причину стійкої конкурентної переваги наявністю внутрішніх ресурсів та здатностей підприємства.

Так, стає важливим зазначити, що ресурсна стратегія підприємства – це загальна координація декомпонованих за ресурсним підходом стратегій організації, що має на меті забезпечення раціонального розподілу ресурсів між напрямками діяльності та їх ефективного використання для якнайкращого досягнення поставлених стратегічних цілей і отримання максимального ефекту синергії за рахунок ресурсної орієнтації загальної стратегії організації (Лебідь, 2015, с. 49).

Отже, всі поняття стратегії, її класифікації та сутність випливають зі змісту теорії стратегічного менеджменту, що є результатом її багатогранності з точки зору управління організацією.

Витоки теоретичного осмислення стратегічного управління можна спостерігати в другій половині XX ст. у працях зарубіжних вчених І. Ансоффа, Б. Карлофа, Дж. Хіггінса та ін. Виникнення чіткої границі між поточним управлінням на рівні виробництва та управлінням на рівні керівництва стало передумовою теорії стратегічного менеджменту. Фактор впливу зовнішнього середовища на діяльність організації зумовив формування стратегічних засад управління, з метою привернення уваги керівництва на оточення, а також відповідного реагування на його зміни.

Як економічна наука, стратегічне управління перебуває на стадії становлення, а тому визначення сутності поняття постає гострою проблемою і визначається різними авторами по різному – як концепція, діяльність, процес, сукупність засобів, система та ін.

Серед них І. Ансофф, який писав, що управління комерційною фірмою включає два взаємодоповнюючих види діяльності: стратегічний, який пов'язаний з розвитком майбутнього потенціалу фірми, і оперативний, реалізуючий потенціал у доходи і зростання фірми (Ansoff, 1988).

Дж. Пірс та Р. Робінсон характеризували стратегічне управління як сукупність рішень та відповідних дій, розроблених з метою досягнення цілей організації (Pearce & Robinson, 1985). А Дж. Хіггінс розглядав стратегічний менеджмент як «процес управління з метою виконання місії організації шляхом управління взаємодією організації з її оточенням» (Higgins, 1983).

Так, М. Бердар з огляду на складність стратегічного управління, представляє його «як систему, що складається із взаємодіючих елементів» (Бердар, 2012, с. 19). В якості таких системоутворюючих елементів вчений виносить суб'єкт, об'єкт, управління і зовнішнє середовище.

Зарубіжні науковці Шендел і Хаттен виділяють стратегічне управління як процес виділення і встановлення зв'язку організації з її оточенням, що полягає у реалізації обраних цілей і у спробах досягти бажаного стану взаємовідносин з оточенням шляхом розподілу ресурсів, який дозволятиме ефективно й результативно діяти організації та її підрозділам (Schendel & Hatten, 1972).

В. Вінокуров визначає стратегічне управління як діяльність, яка полягає у виборі сфери та напряму дій по досягненню довгострокових цілей, встановленні траєкторій розвитку організації, розподілі ресурсів і всього того, що надає організації конкурентні переваги (Вінокуров, 1996, с. 29).

Ю. Гусєва зазначає, що подібна розмаїтість тлумачень категорії «стратегічне управління» зумовлена етапами еволюційного розвитку стратегічного менеджменту, який лежить у витоках стратегічного управління (Гусєва, 2007, с. 40).

Таким чином, у науковій літературі виділяють декілька основних підходів до визначення сутності поняття «стратегічне управління»:

– функціональний (започаткований ще у 20–30-ті роки представниками школи наукового управління), згідно якого стратегічне управління розглядається як сукупність видів діяльності, спрямованих на досягнення конкретних, завчасно визначених результатів (Вінокуров, 1996);

– процесний (сформований у рамках класичної школи менеджменту у 1920–1950-х рр.), який розкриває сутність стратегічного управління як єдиний процес або серію безперервних взаємопов'язаних дій (управлінських функцій), а процес управління – як суму всіх цих функцій (Ансофф, 1989; Pearce, 1985);

– з позицій системного підходу (розвинутий в працях представників неокласичної школи, зокрема, П. Друкера і Ч. Бернарда, всередині XX ст.) стратегічне управління розглядається як цілісна сукупність різних видів діяльності та структурних елементів організації, що знаходяться у суперечливій єдності із зовнішнім оточенням, передбачає врахування дії всіх факторів, що на неї впливають, і акцентує увагу на взаємозв'язках між її елементами. У 1980-ті роки однією з найбільш популярних теорій в рамках системного підходу була концепція «7-S», розроблена Е. Атосом, Р. Паскалем, Т. Пітерсом і Р. Уотерменом (Вінокуров, 1996). «7-S» – це сім взаємопов'язаних змінних (елементів), назви яких в англійській мові починаються з літери S: «стратегія», «структура», «система управління», «персонал», «кваліфікація співробітників», «організаційні цінності», «стиль». Зміна одного з елементів через систему зв'язків здійснює вплив на стан інших, тому підтримання балансу і гармонії між ними визначає головне завдання стратегічного менеджменту (Гусєва, 2007);

– ситуаційний підхід (основи закладено Г. Деніссоном у другій половині XX ст.) визначає стратегічне управління як сукупність різних параметрів і методів управління, придатність і подальше використання яких обумовлено ситуацією, тобто конкретним набором обставин, які на даний момент суттєво впливають на становище організації. Застосування ситуаційного підходу базується на альтернативності досягнення однієї й тієї ж цілі під час прийняття і реалізації управлінського рішення, врахуванні непередбачених обставин (Гусєва, 2007, с. 41).

Наприкінці 90-х років сформовано новий підхід до визначення сутності стратегічного управління, який можна означити як концептуальний або синтетичний, зазначає український науковець Ю. Гусєва. У відповідності із сучасним трактуванням стратегічного менеджменту його основними аспектами є спрямованість на забезпечення довготривалого успіху, максимальне використання досвіду теорії і практики управління для забезпечення стійкості конкурентних позицій в умовах глобалізації суспільного розвитку, стратегічна орієнтація персоналу, адекватне і своєчасне реагування організації на зміни мінливого зовнішнього середовища обставин (Гусєва, 2007).

На думку вище згаданого автора, сутність стратегічного управління змінювалась відповідно до результатів еволюційного процесу. Відповідні етапи еволюції теорії стратегічного менеджменту відображені в *табл. 2*.

Ю. Гусєва зазначає, що поява нових етапів розвитку та нових трактувань сутності стратегічного управління не заперечувала сутність попереднього, а навпаки запозичувала основні його аспекти.

Концепції стратегічного менеджменту в сучасності зазнають постійних модифікацій, проте, зазначені вище підходи використовуються і на сьогоднішній день в управлінській практиці.

Аналіз сутності стратегічного управління, в рамках його еволюційних етапів та основних підходів його визначення, дав можливість визначати основні його аспекти. Відповідно, категорія «стратегічне управління» – це комплексний процес управління організацією, який дозволяє їй здійснювати своєчасні структурні та організаційні зміни у відповідь на зовнішні процеси, з метою досягнення довгострокових цілей.

Табл. 2. **Етапи еволюції стратегічного управління**

Автор	Етапи
Д.Аакер	З початку 1900-х рр. – бюджетування; з початку1950-х рр. – довгострокове планування; з 1970-х рр. – стратегічне планування; з 1990-х рр. – стратегічне управління
І. Ансофф	Друга половина XIX ст. – домінування стратегічних проблем; перша половина XX ст. – на перший план виступають проблеми отримання прибутку; починаючи з 1950-років – приходить розуміння проблеми отримання прибутку у майбутньому; починаючи з 1970-х рр. – розуміння необхідності перемоги у конкурентній боротьбі; кінець XX ст. – стратегічне управління
Г. Мінцберг	Середина 1960-х рр. – початок досліджень проблем стратегічного менеджменту; починаючи з 1980-х рр. – розширення кола літератури з стратегічного менеджменту; після 1990-х рр. – розвиток стратегічного менеджменту
А. Зуб	Бюджетування і контроль Довгострокове планування Стратегічне планування Стратегічний менеджмент
А. Стерлин, А. Тулин	Управління на основі бюджетно-фінансового контролю Довгострокове планування (на основі екстраполяції) Стратегічне планування: – стратегічне планування на рівні господарської одиниці; – стратегічне планування на корпоративному рівні Стратегічне управління

Джерело: розроблено на основі (Aeker, 2007; Ansoff, 1988; Minzberg, 2005; Зуб, 2002; Стерлин та ін., 1990)

Враховуючи те, що більшість науковців акцентують увагу на мінливості зовнішнього середовища та відповідність стратегічного управління цим змінам, нами підтримано протилежну позицію щодо важливості ресурсного забезпечення підприємства, яке визначає його можливості та обмеження, а відповідно і конкурентні позиції на ринку

Вчені неодноразово зазначають, що однією із найважливіших ланок в системі стратегічного управління підприємством є управління фінансовими ресурсами, які виступають головним чинником здійснення успішної господарської діяльності та подальшого розвитку підприємства. Таким чином фінансові ресурси є об’єктом загальної системи менеджменту.

Наукова література нараховує безліч точок зору щодо визначення сутності фінансових ресурсів. На думку В. Кудряшова, фінансові ресурси – це сукупність фондів, які беруть участь у забезпеченні діяльності суб'єктів і здійснюють обіг у грошовій формі. Ю. Сафонов окреслює наступні диференційні ознаки фінансових ресурсів: економічна категорія, що становить матеріальну основу фінансів; грошова форма коштів; перебувають у фондовій і нефондовій формах; виражають відношення власності; мають певне місце та джерело створення (механізм формування); мають цільове призначення; виражають фінансовий результат процесу відтворення; є показником соціально-економічного розвитку; їх формування й використання регламентується законодавчо-нормативними актами (Сафонов, 2015).

Проаналізувавши наукову літературу, доцільним буде сформувати наступне визначення: фінансові ресурси – це сукупність коштів фондового та нефондового характеру, які знаходяться у власності держави, органів муніципального самоврядування, суб’єктів підприємницької діяльності та забезпечують їх ефективне функціонування, здійснення фінансової функції, процеси суспільного виробництва з метою надання різного роду послуг та задоволення соціальних потреб й утворені в результаті розподілу та перерозподілу сукупного суспільного продукту і національного доходу.

Економічна наука розділяє фінансові ресурси на державні та ресурси суб’єктів господарювання. М. Коробов стверджує, що фінансові ресурси підприємства – це його власні і позичкові грошові фонди, які мають цільове призначення, та які формуються у процесі

розподілу і перерозподілу національного багатства, внутрішнього валового продукту і національного доходу та використовуються у статутних цілях підприємства (Коробов, 2002).

На думку В. Родіонової, фінансові ресурси підприємства – це грошові доходи і надходження, які перебувають у розпорядженні суб'єкта господарювання і призначенні для виконання фінансових зобов'язань, здійснення затрат із розширеного відтворення і економічного стимулювання працівників (Родіонова, 1995).

Таким чином, можна узагальнити, що фінансові ресурси підприємства – це власні, залучені та позикові кошти у фондовій та нефондовій формах, які знаходять у власності організацій та забезпечують його безперервну ефективну діяльність, здійснення фінансових відносин, зобов'язань та задоволення соціальних потреб.

У своїй діяльності суб'єкти господарювання можуть використовувати власні фінансові ресурси, тобто ті, що сформовані за рахунок власних джерел (статутний, додатковий і резервний капітал, нерозподілений прибуток), а також залучені – ті, що знаходяться в тимчасовому користуванні на обумовлених засадах: кредити та позики, кредиторська заборгованість, інші зобов'язання (Богма, 2012, с. 19).

Специфіка сутності фінансових ресурсів визначається їхніми ознаками (*рис. 1*), відповідно яким і формується в подальшому політика управління ними.

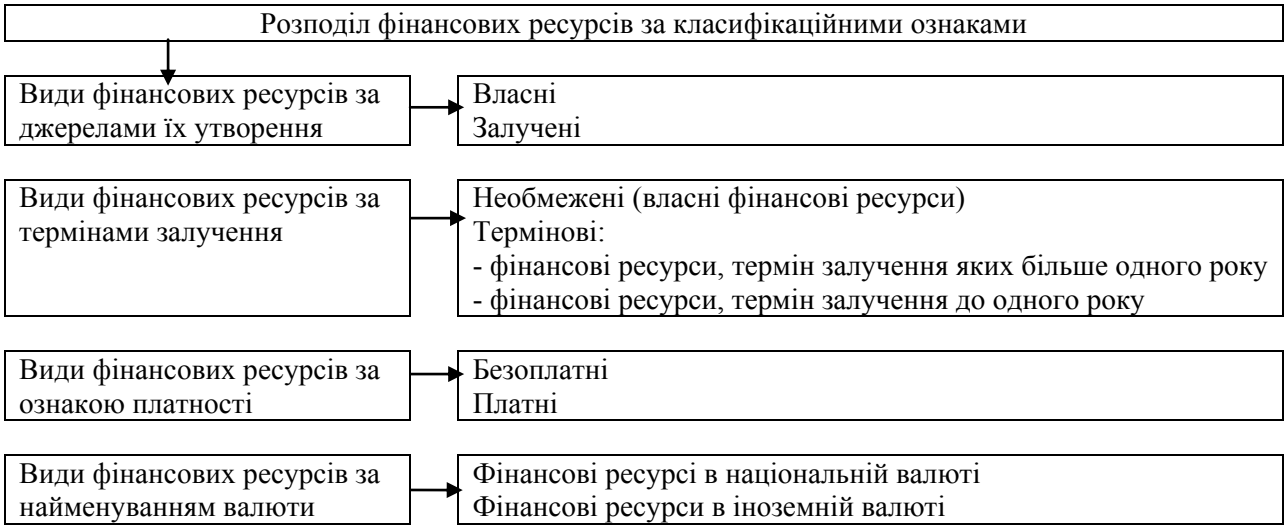

Рис. 1. **Класифікація фінансових ресурсів організації**

Джерело: розроблено автором на основі (Джерелейко, 2010)

О. Богма зазначає, що в основі формування ефективного менеджменту фінансових ресурсів має знаходитись розуміння того, що вони виступають основоположним (домінантним) елементом всієї ресурсної бази будь-якого суб'єкта господарювання. Саме завдяки наявності необхідної кількості фінансових ресурсів організацій отримують доступ до потрібних земельних, матеріальних, трудових, інтелектуальних ресурсів тощо. На жаль, у сучасних умовах саме фінансові ресурси слід розглядати як найбільш дефіцитний для вітчизняних підприємств ресурс, нестача якого гальмує загальний розвиток та зумовлює слабшання інших елементів ресурсної бази суб'єктів господарювання (Богма, 2012). Науковець робить висновок, що спроможність вітчизняних суб'єктів господарювання не просто виживати, а й досягти успіху в ринкових умовах, насамперед, залежить від ефективності управління наявними фінансовими ресурсами.

Функціонування ринкової системи можливе лише за умови ефективного використання фінансових ресурсів. З метою забезпечення ефективного управління цим процесом в організаціях має розроблятись фінансова політика, яка б представляла собою частину фінансової стратегії та забезпечувала достатній рівень самофінансування для подальшого розвитку суб'єкта господарювання.

О. Богма визначає управління фінансовими ресурсами як систему інструментів, методів, форм розробки і реалізації управлінських рішень, пов'язаних із процесами формування, розподілу й використання фінансових ресурсів для досягнення стійкого фінансового стану й ефективної діяльності підприємства (Богма, 2012).

Відповідно, метою такого управління науковець вважає забезпечення діяльності підприємства оптимальним обсягом фінансових ресурсів у кожний конкретний період часу відповідно до напрямів його розвитку, формування необхідного рівня та раціонального використання фінансових ресурсів, максимізація прибутку та забезпечення підвищення ринкової вартості підприємства.

С. Джерелейко трактує управління фінансовими ресурсами як:

– один з найважливіших факторів забезпечення ефективної фінансово-господарської діяльності підприємства в сучасних умовах;

– діяльність, що спрямована на оптимізацію фінансового механізму підприємства, координування фінансових операцій, забезпечення їх впорядкування та точного «балансування»;

– процес управлінських дій у сфері формування та використання грошових коштів фондового та нефондового характеру (Джерелейко, 2010).

За своєю сутністю управління фінансовими ресурсами підприємств передбачає прийняття управлінських рішень в умовах швидкої зміни зовнішнього середовища (Бердар, 2012, с. 20). На рівні підприємства управління фінансовими ресурсами повинне розглядатися як адаптивний, механізм з допомогою якого воно постійно перебудовується в процесі пошуку найбільш ефективних зв'язків з навколишнім економічним середовищем (Карась, 2012).

Пріоритетом управління на стратегічному рівні має бути забезпечення необхідним обсягом фінансових ресурсів найбільш вагомих (у відповідності з встановленими довготерміновими цілями) проектів, заходів та операцій, результатом яких можуть бути значні зміни фінансового стану підприємства, різка зміна структури та величини усіх господарських засобів (активів) та джерел їх утворення (пасивів) (Вознюк, 2013).

Забезпечення достатніми обсягами фінансових ресурсів є однією з найважливіших умов досягнення цілей та завдань, передбачених фінансовою стратегією підприємства. Конкретні шляхи досягнення відповідних цілей визначає фінансова політика, яка охоплює політику управління структурою капіталу, цінову політику, податкову політику, політику управління доходами, політику управління витратами, політику управління формуванням і використанням прибутку, дивідендну політику, інвестиційну політику тощо (Паршин, 2009).

Ряд вчених схильні ототожнювати поняття фінансової стратегії та фінансової політики. Проте, таке розуміння є невірним з позиції управління, зазначає М. Бердар, оскільки політика є похідною від стратегії і розробляється після того, як будуть визначені цілі стратегії, вона уточнює їх і має менший часовий інтервал дії. Разом з тим, основні задачі фінансової політики, такі як максимізація прибутку, формування оптимальної структури капіталу, досягнення фінансової стійкості, забезпечення інформаційної прозорості для власників, кредиторів, інвесторів, досягнення інвестиційної привабливості, залучення додаткових ресурсів доцільно розглядати як цілі фінансової стратегії (Бердар, 2012).

А. Ковалева визначає фінансову стратегію як систему довгострокових цілей фінансової діяльності підприємства і найбільш ефективних шляхів їх досягнення, відношення підпорядкованості якої до загальної стратегії розвитку враховується при формуванні системи цілей (Ковалева, 2009).

Л. Павлова дотримується іншої точки зору, та розглядає фінансову стратегію як засіб досягнення підприємством такого стану, за якого покриваються усі витрати, необхідні для внутрішнього та зовнішнього економічного зростання (Павлова, 2001).

В. Герасимчук стверджує, що в рамках стратегії фінансування доцільно здійснювати пошук джерел фінансування усіх видів ресурсів, способів використання резервів, вибір механізмів нарощування капіталу для підтримки виробничої, дослідницької, маркетингової та інших стратегій (Герасимчук, 2000).

Фінансову стратегію можна трактувати як результат прийняття стратегічних рішень щодо можливих варіантів залучення та розподілу фінансових ресурсів, вибору об'єктів та напрямів їх використання для досягнення цілей підприємства (Бердар, 2012). Таке тлумачення характеризує фінансову стратегію, з позиції управління, як стратегічний процес.

Варто погодитись із тлумаченням фінансової стратегії М. Бердар, оскільки науковець зважує на важливість процесу розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, дане визначення охоплює також кінцевий результат – досягнення цілей підприємства.

Так, зважаючи на вище зазначене та враховуючи зміст поняття ресурсної стратегії, варто визначити стратегічне управління фінансовими ресурсами як комплексний процес формування та реалізації системи фінансових стратегій, що має на меті забезпечення раціонального розподілу ресурсів між напрямками діяльності та їх ефективного використання для якнайкращого досягнення поставлених стратегічних цілей.

4. Висновки та обговорення одержаних результатів

Результати наукового дослідження, завдання якого полягало в удосконаленні теоретичного апарату стратегічного управління фінансовими ресурсами закладів культури, дозволили зробити наступні висновки:

1. Узагальнивши погляди різних науковців, вважаємо, що стратегію варто тлумачити як комплексну програму правил, орієнтирів та рішень, які корегують діяльність організації, з метою досягнення довгострокових цілей. Фінансові ресурси, в свою чергу, це власні, залучені та позикові кошти у фондовій та нефондовій формах, які знаходяться у власності організацій та забезпечують їх безперервну ефективну діяльність. Відповідно, управління фінансовими ресурсами – це процес управлінських дій у сфері формування та використання грошових коштів фондового та нефондового характеру.

2. Виділяють функціональний, процесний, системний і ситуаційний підходи до визначення суті стратегічного управління, за яких дане поняття визначається як – діяльність, процес, система та сукупність засобів і методів відповідно. З огляду на це, стратегічне управління доцільно трактувати як комплексний процес управління організацією, який дозволяє їй здійснювати своєчасні структурні та організаційні зміни у відповідь на переміни зовнішнього середовища, з метою досягнення довгострокових цілей.

3. Враховуючи особливості, які характеризують явище стратегічного управління фінансовими ресурсами, його сутність можна визначити як комплексний процес формування та реалізації системи фінансових стратегій, що має на меті забезпечення раціонального розподілу фінансових ресурсів між напрямками діяльності та їх ефективного використання для якнайкращого досягнення поставлених стратегічних цілей та ефективних результатів функціонування закладів культури.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розширенні теоретичного базису поняття «стратегічне управління фінансовими ресурсами», шляхом систематизації еволюції формування поняття у площині стратегічного та фінансового менеджменту із глибинним аналізом фундаментальних економічних шкіл і концептуальних підходів, що дозволили, на відміну від існуючих тлумачень, уточнити зміст за рахунок введення поняття фінансів як об'єкта стратегічного управління, зберігаючи при цьому принцип евентуальності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані теоретичні положення можуть бути використанні для формування стратегічних засад управління фінансами у вітчизняних організаціях соціокультурної сфери, що дозволить, в кінцевому підсумку, підвищити ефективність їх функціонування за рахунок розробки ефективної стратегічної моделі управління фінансовими ресурсами.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у ґрунтовному дослідженні специфіки системи та процесу стратегічного управління фінансовими ресурсами в закладах соціокультурної сфери.

Література

1. Ансофф, И. (1989). *Стратегическое управление*. Москва: Экономика
2. Бердар, М. М. (2012). Стратегічне управління розвитком фінансових ресурсів промислових підприємств в сучасних умовах. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*, *139*, 18-21.
3. Богма, О. С. (2012). Особливості управління фінансовими ресурсами вітчизняних підприємств. *Вісник Запорізького національного університету*, *13*, 195-199.
4. Бойко, І. А. (2008). Використання ресурсного підходу формування стратегії. *Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій*, *27*, 17-19.
5. Винокуров, В. А. (1996). *Организация стратегического управления на предприятии*. Москва: Центр экономики и маркетинга.
6. Вознюк, М. А. (2013). Проблемні аспекти управління процесами енергозбереження на регіональному рівні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики, 1*, 175-182.
7. Герасимчук, В. Г. (2000). *Стратегічне управління підприємством*. Київ: КНЕУ.
8. Гусєва, Ю. М. (2007). Еволюція концепції стратегічного управління. *Наукові праці НУХТ*, *21*, 39-42.
9. Джерелейко, С. Д. (2010). Управління фінансовими ресурсами промислових підприємств. *Сталий розвиток економіки, 1*, 156-160.
10. Зуб, А. Т. (2002). *Стратегически менеджмент: теория и практика*. Москва: Аспект Пресс.
11. Карась, П. М. (2012). Особливості управління фінансовими ресурсами підприємств машинобудівної галузі. *Економічні науки, 22(2)*, 19-24.
12. Ковалева, А. М., Лапуста, М. Г., & Скамай, Л. Г. (2009). *Финансы фирмы*. Москва: ИНФРА-М.
13. Коробов, М. Я. (2002). *Фінансова діяльність підприємства*. Київ: Либідь.
14. Лебідь, В. С. (2015). Розробка механізму формування та реалізації ресурсної стратегії у процесі стратегічного управління підприємством. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики, 3*, 47-54.
15. Павлова, Л. Н. (2001). *Финансовый менеджмент*. Москва: Юнити-Дана.
16. Паршин, Г. О. (2009). Фінансова стратегія у системі управління фінансами підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*, *19.6*, 208-214.
17. Родіонова, О. М. (1995). *Основи економіки*. Київ: Зодіак-еко.
18. Сафонов, Ю. М., & Патинська, М. М. (2015). Концептуальні аспекти управління фінансовими ресурсами установи соціального спрямування. *Ефективна економіка*, *10*, 49-51.
19. Стерлин, А. А., & Тулин, А. С. (1990). *Стратегическое планирование на промышленных предприятиях США*. Москва: Наука.
20. Aaker, D. (2007). *Strategic Market Management*. New York: Wiley
21. Ansoff, I. (1988). *The New Corporate Strategy*. New York: Wiley
22. Chandler, A. (2008). *Strategy and Structure Chapters in the History of the American Industrial Enterprises*. Cambridge: MIT Press.
23. Higgins, J. (1983). *Organizational Policy and Strategic Management*. Chicago: The Dryden Press.
24. Mintzberg, H., Ahlstrand, B., & Lampel, J. (2005). *Strategy Safari*. Englisch: Taschenbuch.
25. Pearce, J., & Robinson, R. (1985). *Strategic Management*. New York: Mc Graw Hill
26. Porter, M. (1980) *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. New York: The Free Press.
27. Ries, Al., & Trout, J. (1980) *Positioning: The Battle for Your Mind*. New York: McGraw-Hill Companies.
28. Schendel, D., & Hatten, K. (1972). *Business Policy of Strategic Management: A Broader View for an Emerging Discipline*. Academy of Management Proceedings
29. Thompson, A. (1987). *Strategic Management: Concept and Cases*. Plano, Texas: University of Alabama, Business Publication.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2015

Alina Hrushyna
Postgraduate, National Academy of Supervisory Frame of Culture and Arts
9 Lavrs'ka Str., Kyiv, 01015, Ukraine

Conceptual approaches to defining the essence Strategic Management of financial resources of cultural institutions

Abstract:

1. Introduction. *The activities of any organization, operating under limited resources, based on effective management. Therefore, the actual problem is of strategic managementwhere is the subject of the financial resources of cultural institutions. This problem was investigated Aeker D., I. Ansoff, Porter, A. Thompson, A. Chandler and other scientists. But despite importance of these studies, cultural institutions devoid of reasonable theoretical developments regarding the strategic management of financial resources, which are limited and are deprived of the capacity of these institutions.*

2. Purpose. *The study is to generalize concepts to determine the nature of the strategic financial management of cultural institutions, that puts the following goals: uncover the content of concepts "strategy", "financial resources" and management; analyze conceptual approaches to defining the essence of strategic management; determine the nature of the strategic financial management of cultural institutions.The object is a process, and the subject is the nature and specifics of the strategic financial management of organizations Theoretical and methodological basis of the study were the provision of strategic management, applied abstract logic, terminology and methods of analysis and synthesis, and also works of local and foreign scientists.*

3. Results. *We were considered Conceptual approaches to defining the essence of strategic financial management of cultural institutions. Revealed the content of the concepts of "strategy", "financial resources", "financial management" and established the peculiarities of their formulation in different historical periods. Discovered the signs of distribution of financial resources and their impact on the financial policy of the institution of culture. Proposed* the finalized *definition of "strategic financial management", which unlike existing took into account classifications of resources and resource approach to defining management financial resources.*

4. Conclusions. *Generalization of theoretical positions allowed to specify and substantiate the essence of strategic financial management as an integrated process. Scientific novelty of the results is to improve the theoretical basis of the concept of "strategic financial management" by the introduction of finance as an object of strategic management. The practical significance of the results is that the proposed theoretical principles can be used to form the strategic principles of financial management at local organizations sociocultural sphere. Prospects for further scientific studies is a thorough study of the specific system and the strategic management of financial resources in the cultural institutions.*

Keywords: strategy, strategic management, financial resources, cultural institution.
JEL Classification: D 21, L 1.

References:

1. Aaker, D. (2007). *Strategic Market Management*. New York: Wiley
2. Ansoff, I. (1988). *The New Corporate Strategy*. New York: Wiley
3. Ansoff, I. (1989). *Strategic Management*. Moskov: Ekonomika (in Russ.).
4. Berdar, M. M. (2012). Strategic management of financial resources of industrial enterprises in modern conditions. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Seriia: Ekonomika (Bulletin of Kyiv National Taras Shevchenko. Series: Economics), 139,* 18-21 (in Ukr.).
5. Bohma, O. S. (2012). Features of financial management of domestic enterprises. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu (Zaporizhzhya National University Bulletin), 13,* 195-199 (in Ukr.).
6. Bojko, I. A. (2008). Using resource approach strategy formation. *Nauk. pr. Nats. un-tu kharch. Tekhnolohij (Science. pr. Nat. Univ food. Technology), 27,* 17-19.
7. Chandler, A. (2008). *Strategy and Structure Chapters in the History of the American Industrial Enterprises*. Cambridge: MIT Press.
8. Dzherelejko, S. D. (2010). Financial management industry. *Stalyj rozvytok ekonomiky (Sustainable economic development), 1,* 156-160 (in Ukr.).
9. Herasymchuk, V. H. (2000). *Strategic management.* Kyiv: KNEU (in Ukr.).

10. Higgins, J. (1983). *Organizational Policy and Strategic Management*. Chicago: The Dryden Press.
11. Husieva, Yu. M. (2007). The evolution of the concept of strategic management. *Naukovi pratsi NUKhT (Proceedings NUFT), 21,* 39-42 (in Ukr.).
12. Karas', P. M. (2012). Features of financial management enterprise engineering industry. *Ekonomichni nauky (Economic science), 22(2),* 19-24 (in Ukr.).
13. Korobov, M. Ya. (2002). *The financial activities of the company*. Kyiv: Lybid' (in Ukr.).
14. Kovaleva, A. M., Lapusta, M. G., & Skamai, L. G. (2009). *Finance company*. Moscow: INFRA-M (in Russ.).
15. Lebid', V. S. (2015). Development of the mechanism of formation and implementation of resource strategies in strategic management. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky (Economics, finance, management: issues of science and practice), 3,* 47-54.
16. Mintzberg, H., Ahlstrand, B., & Lampel, J. (2005). *Strategy Safari*. Englisch: Taschenbuch.
17. Parshyn, H. O. (2009). The financial strategy in the management of financial companies. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy (Scientific Journal NLTU Ukraine), 19.6,* 208-214 (in Ukr.).
18. Pavlova, L. N. (2001). *Financial management*. Moscow: Iuniti-Dana (in Russ.).
19. Pearce, J., & Robinson, R. (1985). *Strategic Management*. New York: Mc Graw Hill
20. Porter, M. (1980) *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. New York: The Free Press.
21. Ries, Al., & Trout, J. (1980) *Positioning: The Battle for Your Mind*. New York: McGraw-Hill Companies.
22. Rodionova, O. M. (1995). *Fundamentals of Economics*. Kyiv: Zodiak-eko (in Ukr.).
23. Safonov, Yu. M., & Patyns'ka, M. M. (2015). Conceptual aspects of the financial management of institutions of social direction. *Efektyvna ekonomika (Effective economy), 10,* 49-51 (in Ukr.).
24. Schendel, D., & Hatten, K. (1972). *Business Policy of Strategic Management: A Broader View for an Emerging Discipline.* Academy of Management Proceedings
25. Sterlin, A. A., & Tulin, A. (1990). *Strategic planning at industrial enterprises of the USA.* Moskov: Nauka (in Russ.).
26. Thompson, A. (1987). *Strategic Management: Concept and Cases*. Plano, Texas: University of Alabama, Business Publication.
27. Vinokurov, V. A. (1996). *Organization stratehycheskoho management in the enterprise.* Moskov: Tsentr ekonomiki i marketinga (in Russ.).
28. Vozniuk, M. A. (2013). Problematic aspects of energy saving processes at regional level. *Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii ta praktyky (Financial and credit activities: Issues of Theory and Practic), 1,* 175-182 (in Ukr.).
29. Zub, A. T. (2002). *Strategic Management: Theory and Practice*. Moskov: Aspekt Press (in Russ.).

Received 28.04.2015

ПОТЕНЦІАЛ І ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО СЕРВІСУ

POTENTIAL AND ORGANIZATIONALLY ECONOMIC MECHANISM FUNCTIONING OF ENTERPRISES SOCIO-CULTURAL SERVICE

УДК 338.24.01

Оксана ФЕЙЧЕР
аспірант кафедри публічного управління та гуманітарних наук,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, Україна
senechka0702@mail.ru

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ» У КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

У статті розглянуто теоретичні аспекти визначення сутності організаційно-економічного механізму у системі управління вищими навчальними закладами мистецької освіти. Розкрито зміст понять «механізм», «господарський механізм», «організаційно-економічний механізм», «вищий навчальний заклад» і встановлено історичні особливості їх формування. Виявлено ознаки класифікації наукових підходів до визначення організаційно-економічного механізму та їх вплив на формування поняття в економічному полі. Запропоновано уточнене визначення «організаційно-економічний механізм» у системі управління вищим навчальним закладом, яке на відміну від існуючих, враховує комплексність та взаємодії його компонент. Таке розуміння сутності дозволить доповнити теоретичні основи менеджменту вищих навчальних закладів в контексті розробки ефективного організаційно-економічного механізму управління ними.

***Ключові слова*:** механізм, господарський механізм, організаційно-економічний механізм, система управління, вищий навчальний заклад.

1. Актуальність проблеми

В сучасних глобалізаційних умовах розвитку економіки, враховуючи реформаційні перетворення суспільства в цілому, вища освіта зазнає кардинальних змін, які насамперед стосуються цілей та стратегічних напрямів розвитку, відбувається ускладнення умов функціонування самого вищого навчального закладу як відкритого соціально-економічного організму. У даному випадку слід пам’ятати, що саме вища освіта чинить значний вплив на формування національної економіки та виступає одним з основних інструментів забезпечення відтворення і розвитку інноваційного потенціалу країни. Враховуючи вище зазначене, особливої уваги заслуговує проблема подальшого глибинного дослідження теоретичних основ, які б допомогли з'ясувати сутність механізму управління вищим навчальним закладом, його організаційної та економічної компонент, що сприяло б розробці ефективного методичного інструментарію щодо його формування.

Стан вивчення проблеми. Проблеми, пов’язані з визначенням сутності поняття «організаційно-економічний механізм», його впливу на функціонування суб’єктів господарювання, зокрема вищих навчальних закладів, знаходились в колі наукових інтересів, як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, а саме: Є. Ануфрієва, Г. Кучерук (Ануфрієва & Кучерук 2009),

© Фейчер О., 2016

О. Грішнова, О. Василик, (Грішнова & Василик, 2008), В. Гросул (Гросул, 2008), Л. Довгань, Г. Дудукало (Довгань & Дудукало, 2012), О. Єрмаков, В. Кушнірук, О. Шебаніна (Кушнірук та ін., 2009), А. Малицький (Малицький, 2015), М. Місюк, К. Кориткіна (Місюк & Кориткіна, 2014), О. Паламарчук (Паламарчук, 2012), С. Сазонова (Сазонова, 2015), Г. Скотт, І. Хоук. (Scott & Hawke, 2013), Л. Гурвіц, С. Рейтер (Hurwicz & Reiter, 2006), Дж. Верховен (Verhoeven, 2007) та ін. Вищезгадані вчені-економісти стоять у витоків управлінських досліджень даного спрямування та є основоположниками основних концептуальних підходів щодо розвитку даного понятійно-категоріального апарату, наукові доробки яких активно використовуються на практиці і сьогодні.

Невирішені питання. Проте сучасні глобалізаційні умови функціонування формують нові вимоги до управлінців і потребують негайної трансформації основних наукових положень та їх здатності пристосуватись до викликів сьогодення. Вдосконалення механізмів управління освітніми навчальними закладами є передумовою вдосконалення вітчизняної освітньої системи в цілому та її функціональних компонент. Адже дієва освітня система може забезпечити у перспективі гармонійний розвиток і ефективне функціонування національної економіки, підвищення рівня життя населення та динамічне зростання його добробуту. Аналізуючи стан та розвиток освітнього ринку України, очевидними є реальні проблеми його функціонування, спричиненні в першу чергу низьким рівнем якості управління освітніми навчальними закладами. Тому проблема формування ефективного організаційно-економічного механізму управління вищими навчальними закладами сьогодні постає вкрай гостро і потребує негайного вирішення.

2. Мета і методи дослідження

Метою дослідження є узагальнення теоретичних підходів до трактування сутності організаційно-економічного механізму управління вищим навчальним закладом, уточнення змісту та передумов формування даного поняття в економічному науковому полі.

Досягнення вказаної мети передбачає вирішення наступних завдань:

– розкрити зміст понять «механізм», «господарський механізм», «організаційно-економічний механізм», «вищий навчальний заклад», як складових категорії організаційно-економічного механізму управління вищим навчальним закладом мистецької освіти;

– проаналізувати і узагальнити теоретичні підходи до визначення суті організаційно-економічного механізму організації;

– обґрунтувати сутність і значення організаційно-економічного механізму у системі управління вищим навчальним закладом.

Об'єкт дослідження – процес управління вищим навчальним закладом.

Предмет дослідження – сутність і специфіка організаційно-економічного механізму вищого навчального закладу мистецької освіти.

Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний, системний та історичний підходи до вивчення економічних процесів, фундаментальні положення економічної теорії, наукові здобутки провідних вчених, присвячені проблемам формування організаційно-економічного механізму суб'єкта господарювання, зокрема вищого навчального закладу.

Під час дослідження було застосовано загальнонаукові та спеціальні методи. Так, під час узагальнення теоретичних аспектів формування організаційно-економічного механізму вищого мистецького навчального закладу використано абстрактний, історичний, логічний методи, методи аналізу та синтезу. Термінологічний метод дав можливість визначити та узагальнити понятійно-категоріальний апарат дослідження.

Інформаційна база дослідження представлена науковими працями вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем формування організаційно-економічного механізму управління підприємствами, довідкова та енциклопедична література, відомості мережі Internet.

3. Основні результати дослідження

Організаційно-економічний механізм управління вищим навчальним закладом відповідно до системного підходу слід розглядати з одного боку як елемент системи механізмів управління розвитком закладів вищої освіти, а з іншої – як елемент надсистеми управління вищою освітою загалом, враховуючи взаємозв'язок та єдність цілей, місій та принципів цих дефініцій.

Для комплексного і ґрунтовного визначення даного поняття, на нашу думку, необхідно насамперед з'ясувати значення таких термінів, як «механізм», «господарський механізм», «економічний механізм», «організаційний механізм», що сприятиме реалізації системного підходу щодо трактування даної економічної категорії. Не зважаючи на широке використання вищезазначених термінів, погляди на їх сутність та значення мають суттєві розбіжності, а іноді й суперечності. До цього часу не існує єдиної методології дослідження даних категорій в економічному вимірі.

Так, слово «механізм» запозичене з грецької мови і в прямому значенні означає знаряддя, пристрій. Зокрема пристрій розглядається як сукупність рухомо з'єднаних між собою ланок, що передають або відтворюють рух. Даний механізм слугує складовою частиною переважної більшості машин. Механізм тлумачать також як сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ (механізм хімічних реакцій, механізм випромінювання тощо) (Антонов, 1981). Будь-який механізм є категорією історичною, тому його структура і зміст мають здатність змінюватися в процесі суспільного розвитку. Тому згодом поняття «механізм» стало елементом формування багатьох наукових визначень як гуманітарного, так і природничого характеру.

Цікавим є визначення даного поняття у Політехнічному словнику (Ишлинский, 1989), де механізм визначається системою тіл, яка призначена для перетворення руху одного або декількох тіл в необхідні рухи інших тіл. У переносному ж значенні «механізм» є системою, яка визначає порядок якого-небудь виду діяльності, процесу. У Великому тлумачному словнику української мови поняття «механізм» визначається як внутрішня будова, система, сукупність станів і процесів, з яких складається звичайне явище (Бусел, 2001).У словнику Ожегова дефініція «механізм» розглядається у трьох вимірах: 1) внутрішній устрій (система ланок) машини, що призводить їх у дію; 2) послідовність станів, процесів, що визначають собою яку-небудь дію чи явище; 3) система, пристрій, що визначають порядок якого-небудь виду діяльності (Ожегов, 1987).

Трансформація технічного терміну «механізм» в економічний простір мало за мету пояснення систем управління різними об'єктами (Сазонова, 2015). Дане перенесення в жодному разі не мало змінити або спотворити саму сутність даного терміну. Тому в основою економічного значення механізму є його трактування як сукупності, послідовності деяких дій. Так, сучасний економічний словник визначає термін економічного механізму як «сукупність методів і засобів впливу на економічні процеси» (Райзенберг та ін., 1996). Економічна енциклопедія (Мочерний, 2001) тлумачить механізм як систему чи спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності. Таким чином механізм полягає у визначеній послідовності явищ між взаємодіючими елементами, яка має за мету забезпечення досягнення кінцевого результату. Існуючи незалежно від людської свідомості, механізм є об'єктивною категорією і характерний всім явищам без винятку. За визначенням І. Моргачова, як економічне явище «механізм» застосовується у чотирьох значеннях: як сукупність цілеспрямованих впливів; як взаємозв'язок і взаємодія факторів; як комплекс послідовних заходів; як сукупність закономірних зв'язків і відносин (Моргачов, 2006).

В економічній площині цей термін є двоїстим, тобто його слід розглядати як з точки зору процесу, так і сукупності елементів (*рис. 1*).

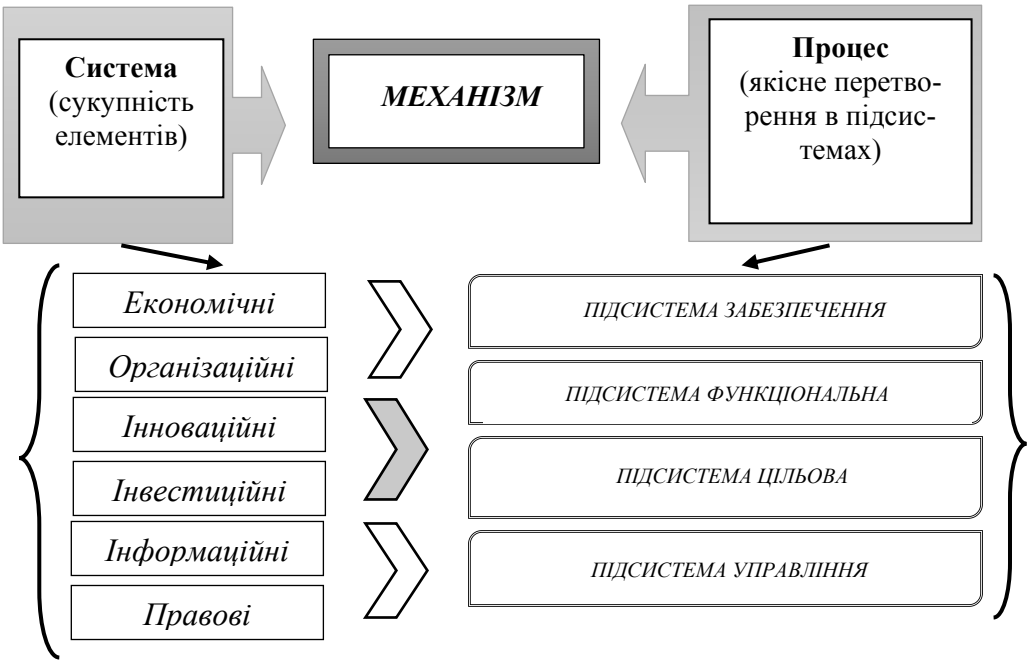

Рис.1. **Двоїстість категорії «механізм»**

Джерело: авторська розробка

Аналізуючи *рис. 1*, слід відзначити, що механізму перш за все притаманні динамічність і системність. З однієї сторони, він виступає як процес якісного перетворення у функціональній, цільовій, керуючій підсистемах та підсистемі забезпечення, кожна з яких є базисом для певної частини виробничого циклу. З іншого боку, механізм є сукупністю елементів правового, інформаційного, фінансового, інноваційного, економічного, організаційного, інвестиційного, технічного, екологічного спрямування. Кожна з даних підсистем, як складова «механізму-процесу», включає певний ряд елементів, а кожний елемент «механізму-сукупності» є складовою певної підсистеми. Розглянемо на *рис. 2* існуючі різновиди категорії механізм.

Механізм	
→	Відкритий (оновлений стан первинного явища; збалансованість і рівновага)
→	Закритий (дублювання (відтворення) первинного явища; чергування циклів)
→	Знаряддя (інструмент реалізації рішень)
→	Процес (послідовність певних дій, кроків)
→	Система (набір взаємопов'язаних компонент)

Рис. 2. **Класифікація визначення «механізм»**

Джерело: розроблено автором на основі (Місюк & Кориткіна, 2014)

Механізм в економічному значенні слід розглядати у вимірі як знаряддя, так і системи, і процесу залежно від варіації рівнів його впровадження і функціонування. Механізм визначає суть господарської системи як сполучної ланки між її елементами – продуктивними силами, виробничими відносинами та надбудовою. У функціонуванні даного механізму важливе значення відіграють економічні закони, які виражають сутнісні, об'єктивно необхідні економічні зв'язки і відносини та найбільш повно відображають фундаментальний принцип науки – пізнання об'єктивних процесів розвитку суспільства (Місюк & Кориткіна, 2014).

Питання дефініції категорії «механізм» у економічному полі не є принципово новим. Оскільки вперше даний термін для характеристики процесів функціонування капіталістичної

виробничої системи застосував К. Маркс у 1 томі своєї праці «Капітал», де він зазначав наявність тенденції до централізації, яка визначається досягнутою величиною капіталістичного багатства та домінуванням економічного механізму (Маркс, 1973). Надалі науковці активно досліджували процеси щодо формування механізму економічних процесів і явищ. Найчастіше і найбільш широко розглядається поняття господарського механізму як цілісної системи взаємопов'язаних елементів.

Категорія «господарський механізм» у вітчизняному економічному вжитку з'явилося в 1960–1970 рр. XX ст. як наукове осмислення недосконалості виробничих відносин існуючої командно-адміністративної економічної системи. Вагомий внесок у формування та розвиток теорії господарського механізму зробили Л. Абалкін, П. Бунін, І. Лукінов, Б. Пасхавер, В. Андрійчук, А. Аганбегян, В. Мєдвєдьєв, В. Федоренко, Є. Капустін та інші. Як зазначає Б. Пасхавер (Пасхавер та ін., 2001), у той період кількісне зростання виробництва забезпечувалося величезним рентним потенціалом країни та закритістю її економіки. Господарський механізм розглядався як елемент системи управління народним господарством і поєднував сфери планування, стимулювання та організації як на макрорівні (національному, галузевому, регіональному), так і на мікрорівні (окремого підприємства чи організації). Особливістю економічних досліджень було використання категорій «господарський механізм», «економічний механізм», «механізм дії економічних законів», «механізм функціонування економіки», «виробничо-економічний механізм» поряд з такими поняттями «організація виробництва», «економічне стимулювання», «методи управління» тощо. Економічний і господарський механізми розглядали як рівнозначні категорії, прирівнюючи їх сутність і прояви в об'єктивній реальності. Головним економічним базисом виступала суспільна власність на засоби виробництва, яка доповнювалась плановою економікою.

Так, у своїх економічних доробках Л. Абалкін визначає господарський механізм як спосіб організації суспільного виробництва з усіма притаманними йому формами і методами, економічними стимулами і правовими нормами (Абалкин, 1973). Особливість даного механізму дослідник вбачає в його здатності відображати конкретне коло процесів та явищ, що характерні для того чи іншого об'єкта на певному етапі його розвитку (Абалкин, 1980). Саме ним було визначено і класифіковано групу окремих економічних категорій, які, неперервно взаємодіючи та взаємодоповнюючи один одного, комплексно формують господарський механізм. До них належать наступні категорії: форми організації суспільного виробництва (концентрація, спеціалізація, кооперування); структура і методи управління економікою (структура органів господарського управління, система планування, критерії ефективності розвитку виробництва, економічні та адміністративні методи впливу на виробництво); форми економічних зв'язків у господарстві; економічні стимули і важелі впливу на виробництво; правові форми і методи регулювання виробництва; соціально-психологічні фактори впливу, які формують самостійний аспект дослідження механізму як елемента організації суспільного виробництва (Абалкин, 1973).

Всі елементи господарського механізму є взаємозалежними та взаємодоповнюючими, формуючи в результаті єдине ціле. Їх відокремлене функціонування не може бути ефективним, а самостійно вони можуть розглядатися лише у цілях теоретичного дослідження. Господарський механізм носить комплексний характер, а його дослідження має забезпечувати система наук.

Професор С. Мочерний дав своє авторське тлумачення даного поняття, а саме: господарський механізм – це система основних форм, методів та інструментів використання економічних законів, розв'язання протиріч суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини, формування її потреб, створення системи стимулів та узгодження економічних інтересів основних класів і соціальних груп (Мочерний, 1999).

Відповідно до трактування П. Саблук господарський механізм є нормативно і організаційно забезпечена сукупність правил (обмежень і можливостей) ведення підприємницької діяльності, тобто її інституціональна структура. Його центральною складовою є економічний механізм, тобто «правила гри», який включає ціновий, фінансово-кредитний та податковий механізми (Саблук, 2002).

Наприкінці 80-х років у ХХ ст. чеський вчений Я. Феріанц розмежував економічні категорії «економічний механізм» та «господарський механізм», підкресливши, що перший являється частиною другого(Ферианц, 1987). Окрім власне економічного механізму до господарського механізму відносяться також сфери державного або господарського управління, державно-правова сфера, господарсько-правова та самоуправління. В поняття «економічний механізм»він вкладав наступне значення: це система об'єктивних відносин, виходячи з яких люди працюють для задоволення своїх матеріальних потреб. Сутність даного механізму полягає в економічних категоріях та законах.

Згодом А. Кульман зазначав, що економічний механізм ми спостерігаємо у тому випадку, якщо деяке вихідне явище стимулює за собою ряд наступних, причому для їх появи немає необхідності здійснення додаткового імпульсу. Вони здійснюються послідовно з певним інтервалом і ведуть до очевидного результату. Сам економічний механізм визначається або природою вихідного явища, або кінцевим результатом серії явищ. Складовими елементами економічного механізму завжди одночасно виступають і вихідне явище, і завершальне явище, і весь процес, який відбувається в інтервалі між ними. Також від розділи в економічні механізми на групи механізмів закритого та відкритого типів (Кульман, 1993).

Нобелівські лауреати Л. Гурвіц, Р. Майерсон, Е. Маскін внесли суттєвий вклад у розвиток теорії економічного механізму. Л. Гурвіц прийшов до наступного висновку: той, хто формує механізм, знає, що він хоче отримати при визначених обставинах. Але самі обставини йому невідомі, тому дизайн механізмів – це підрозділ економічної теорії інформації. Чесний творець механізму намагається придумати універсальні правила гри на всі випадки життя, щоб кожен раз виходило саме те, що він бажає (Hurwicz & Reiter, 2006). А його партнери Р. Майерсон та Е. Маскін змоделювали апарат для вирішення даної задачі. Рішення даного абстрактного питання спричинило зміну парадигми не тільки в мікроекономіці, але й в багатьох інших сферах економічної науки (теорія стратегій, корпоративне управління). Саме Л. Гурвіц зосередив увагу на необхідності моделювання передачі інформації в економічних процесах. Також було запропоновано методологію для проведення даного аналізу, ввівши авторське трактування понять «економічний механізм» та «умови сумісності стимулів».

У 90-х рр. ХХ ст. увага науковців актуалізується на питанні визначення проблем самофінансування підприємств, їх самоокупності та самоорганізації. Питання про сутність та взаємодію понять «економічний механізм» та «господарський механізм» залишало дискусійним. Згідно одного наукового підходу ці поняття ототожнювались (Круглов та ін., 1989), відповідно до іншого (Москаленко & Шипунова, 2003; Сичевський, 2004) – кардинально відрізнялись. На нашу думку, більш точним є другий підхід, оскільки поняття «господарський механізм» є ширшим, а економічний є однією з його основних підсистем на рівні з організаційною, правовою, технічною тощо. Т. Мостенська теж наголошує на різниці трактувань понять «економічний механізм», «господарський механізм» та «економічна політика». З точки зору автора, економічний механізм – це окрема економічна категорія, один із багатьох елементів економічної теорії. Це механізм реалізації економічної політики держави, який за допомогою використання державних важелів регулювання спрямовує дію ринкових законів у необхідному для держави напрямі, механізм взаємодії державного регулювання та ринкових законів, який працює на досягнення поставлених стратегічних цілей і є тактичним засобом досягнення цих цілей (Мостенська, 2001).

Науковець В. Абросов також відзначив необхідність розмежованості економічного і господарського механізму, оскільки перший має галузі, підгалузі, регіони і чітко виконувати цілі економічної політики держави, а другий в свою чергу повинен впливати на рівні господарських структур – підприємств, об'єднань, керуючись засадами економічної політики (Абросов, 2005).

Досить ємне за змістом визначення економічного механізму І. Лукінова, який зазначає, що він являє собою складну сукупність регуляторів, за допомогою яких реалізуються складові загальнодержавної і ринкової політики – монетарної, валютної, цінової, фінансової, банківсько-кредитної, платіжної, страхової, митної, бюджетної, податкової тощо. У свою чергу,

механізм – це послідовність взаємопов'язаних дій окремих елементів, узгоджених з наявною сукупністю засобів і регламентуючих методів, що забезпечує перетворення вихідних рішень у результат (Лукінов, 1997).

Аналізуючи багатогранну сукупність трактувань понять «господарський механізм» та «економічний механізм», й враховуючи специфіку об'єкта даного дослідження, вважаємо за доцільне сформувати власне визначення даних понять.

Під господарським механізмом пропонуємо розуміти такий спосіб організації суспільного виробництва з необхідними йому формами, методами здійснення взаємодії, структурою, принципами з метою створення сприятливих умов для підвищення ефективності виробництва. Ця економічна категорія включає всі економічні, організаційні, правові форми, методи та норми господарювання. Господарський механізм тісно взаємодіє з соціальною сферою і виступає конкретною формою реалізації активної ролі соціальних відносин по відношенню до виробництва. В свою чергу, економічний механізм є його підсистемою, яка характеризує внутрішнє значення та сутність взаємозв'язків, їх якісні ознаки, пропорційність ресурсного забезпечення, здійснює аналіз функціонування і розвитку економічної одиниці та забезпечує отримання певного результату виробництва.

Важливим елементом господарського механізму також є організаційний механізм, який являє собою систему взаємозв'язку і взаємодії форм та методів господарювання, за допомогою яких здійснюється організація та управління діяльністю підприємства та визначається економічна ефективність його діяльності. Так, В. Гросул констатує, що розробка організаційного механізму передбачає формування сукупності цілей, які обумовлюють необхідність його функціонування. При цьому необхідно визначити структуру елементів процесу формування цілей та їх взаємозв'язок, оскільки організаційний механізм повинен охоплювати всі рівні та напрями діяльності підприємства, систему цілей, яка включає цілі діяльності та цілі розвитку підприємства, а також можливості їх реалізації (Гросул, 2008). Організаційний механізм поєднує у собі певну сукупність конкретних організаційних елементів, які забезпечують організовувати ефективну діяльність суб'єкта господарювання як виробничо-соціальної системи, що діє в умовах мінливого ринкового середовища.

Виокремлення таких двох ключових підсистем господарського механізму і актуалізація їхнього впливу на його функціонування спричинило виокремлення в термінологічній системі категорії «організаційно-економічний механізм» в контексті функціонування економічної одиниці.

Як економічна категорія, організаційно-економічний механізм (ОЕМ) є відносно новим, а тому його трактування в економічному полі постає досить гостро і визначається різними авторами по різному – як сукупність методів і інструментів; як система взаємопов'язаних елементів; як управлінська система; як спосіб забезпечення реалізації певних вимог і цілей та ін.

Перша наукова течія трактує ОЕМ як сукупність методів та інструментів, і представлена науковими доробками наступних вчених: Є. Ануфрієва, Г. Кучерук (Ануфрієва & Кучерук, 2009), Г. Козаченко (Козаченко, 2003) та ін. Так, згідно даного підходу, Є. Ануфрієва та Г. Кучерук визначають ОЕМ як комплекс взаємопов'язаних та взаємоузгоджених методів, засобів і прийомів, націлених на реалізацію управлінської діяльності підприємств, на основі законодавчих актів, та регулюють підприємницьку діяльність, планових документів, різноманітних проектів та програм (Ануфрієва & Кучерук, 2009). Г. Козаченко в свою чергу зазначає, що ОЕМ виступає інструментом управління, який виражений через сукупність управлінських елементів і способів підтримки їх у організації, інформаційному забезпеченні, мотивації та правовому полі. Їх використання, за умови врахування особливостей функціонування кожного окремо взятого підприємства, забезпечить досягнення оперативних і стратегічних цілей підприємства, організації (Козаченко, 2003).

Системний підхід щодо тлумачення ОЕМ представляють наступні вчені-економісти: І. Моргачов (Моргачов, 2006), О. Паламарчук (Паламарчук, 2012), А. Малицький (Малицький, 2015). Л. Довгань, Г. Дудукало (Довгань & Дудукало, 2012) та ін. Слід зазначити, що, на думку І. Моргачова, ОЕМ є цілеспрямованою, керованою та відкритою системою взаємозалежних і взаємодіючих принципів, процедур, інструментів, критеріїв, суб'єктів, засобів реалізації,

стратегій, яка складається з відповідних підсистем і гармонізує усі процеси в середині організації з метою зниження рівня невизначеності та підвищення якості управлінських рішень (Моргачов, 2006). О. Паламарчук з А Малицьким, у свою чергу, доповнюють вищенаведене визначення наступними критеріями: дана комплексна система включає наступні підсистеми: функціональну, цільову та підсистему забезпечення, які містять економічні та організаційні важелі впливу на систему управління підприємства і спонукають створення його конкурентних переваг (Паламарчук, 2012; Малицький, 2015). Л. Довгань та Г. Дудукало визначають ОЕМ як сукупність організаційних та економічних важелів (кожному з яких властиві власні форми управлінського впливу), які здійснюють вплив на економічні та організаційні параметри системи управління підприємством, що сприяє формуванню та підвищенню організаційно-економічного потенціалу, отриманню конкурентних переваг та ефективної діяльності підприємства в цілому (Довгань & Дудукало, 2012).

Наступна група авторів трактує ОЕМ як систему управління. Зокрема, Ю. Лисенко та П. Єгоров ОЕМ відносять до макроекономічного поля і визначають його як систему формування цілей і стимулів, що сприяє трансформації матеріальних і духовних потреб суспільства у процесі трудової діяльності у рух засобів виробництва і його кінцевих результатів задля задоволення споживчого попиту(Лисенко & Єгоров, 1997). О. Грішнова та О. Василик тлумачать ОЕМ як цілісну систему елементів організаційного та економічного впливу на процес управління організацією чи підприємством, де вплив елементів управління перетворюється на об'єкт управління, а вхідні запити спонукають відповідну результуючу реакцію. Дана система складається з відповідних підсистем, а саме: управлінської, мотиваційної, регулюючої, стимулюючої і координаційної. (Грішнова & Василик, 2008)

На нашу думку, сутність організаційно-економічного механізму змінювалась відповідно до часових потреб. Тому відповідні часові етапи формування дефініції ОЕМ (*табл. 1*).

Табл. 1. **Еволюція наукових підходів щодо трактування поняття ОЕМ**

Науковий підхід	Представники	Визначення ОЕМ
Методичний	Є. Ануфрієва, Г. Козаченко, І. Булєєв, А. Тридіда та ін.	ОЕМ – комплекс взаємопов'язаних та взаємоузгоджених методів, засобів і прийомів, націлених на реалізацію управлінської діяльності підприємств; виступає інструментом управління.
Системний	І. Моргачов, І. Біла, О. Паламарчук, А. Малицький, В. Кушнірук, О. Єрмаков, Л. Довгань, Г. Дудукало	ОЕМ є цілеспрямованою, керованою та відкритою системою взаємозалежних і взаємодіючих елементів: принципів, інструментів, цілей, форм і методів ведення господарської діяльності, яка спрямована на дотримання економічних законів та досягнення поставлених стратегічних цілей суб'єктами господарювання. В свою чергу дана система складається з відповідних підсистем.
Управлінський	Е. Смирнов, Л. Баластрик, Л. Транченко, Т. Безруков, Ю. Лисенко, П. Єгоров, О. Василик, О. Грішнова, Г. Астапова	ОЕМ – це система організації й управління, що включає певну сукупність взаємопов'язаних організаційно-правових, економічних та мотиваційних методів. Дана система складається з відповідних підсистем мотивації, управління, регулювання, стимулювання і координації. Також ОЕМ є системою організаційних та економічних важелів впливу на параметри системи управління суб'єкта господарювання, що сприяє підвищенню ефективності його діяльності.
Прагматичний	Ю. Лузан	ОЕМ – спосіб забезпечення реалізації вимог об'єктивних законів у процесі суб'єктивної людської діяльності (охоплює широкі надбудовні відносини – політичні, ідеологічні, морально-етичні, правові тощо), що активно впливають на базис.

Джерело: розроблено автором на основі (Моргачов, 2006; Паламарчук, 2012; Малицький, 2015; Довгань & Дудукало, 2012; Белая & Егоров, 2004; Кушнірук та ін., 2009; Ануфрієва & Кучерук, 2009; Грішнова & Василик, 2008; Козаченко, 2003; Лисенко & Єгоров, 1997)

Підсумовуючи вищезазначене, маємо відмітити наступне: підходи щодо трактування поняття ОЕМ в сучасних глобалізаційних умовах зазнають постійних модифікацій, проте, вищеперераховані наукові течії і сьогодні знаходять відображення в управлінських дослідженнях і практиці. Враховуючи специфіку об'єкта даного дослідження, слід зазначити, що формування ефективного організаційно-економічного механізму вищого навчального закладу є запорукою створення нових можливостей економічного середовища України в глобалізаційних умовах сьогодення, оскільки система вищої освіти чинить значний вплив на формування економіки та виступає стимулятором відтворення й розвитку інноваційного потенціалу країни в цілому. Так, на нашу думку, найбільш повно ОЕМ вищого навчального закладу розкривається в системі управління ним, оскільки саме організаційні та економічні важелі впливають на прийняття управлінських рішень, від яких залежить рівень ефективності його функціонування та результати від даного виду діяльності.

В той же час, сам вищий навчальний заклад слід розглядати як складну, відкриту, динамічну, здатну до самоорганізації, комплексну систему, яка функціонує через призму внутрішнього і зовнішнього управління та має можливість прогресивно розвиватися. Так, бельгійський дослідник Дж. Верховен зазначає, що не тільки країни змінили свою політику у відношенні освітнього закладу, але й змінилась його інституційна складова. Зокрема, багато вузів помітно розвиваються від колегіально керованих до установ з інституційним управлінням. В даний час спостерігається тенденція до обрання управлінцями вищих навчальних закладів викладачів-менеджерів, які обирають політику швидкого реагування на виклики сьогодення і вирішення зростаючих проблем ВНЗ (Verhoeven, 2007). В свою чергу Г. Скотт та І. Хоук наголошують на досить низькому рівні аудиту управлінської складової функціонування вищої школи та недостатність інструментарію для його проведення (Scott & Hawke, 2003). Тому ОЕМ вищого навчального закладу повинен забезпечувати перш за все його економічну стійкість та спонукати його до нових трансформаційних змін.

Враховуючи вищезазначене, слід розглянути особливості складових даного ОЕМ: економічної та організаційної. Організаційна складова забезпечує обґрунтування ефективних систем менеджменту відповідно до законодавчої бази, що регламентує діяльність освітніх закладів в Україні. Економічна складова в свою чергу відповідає за вибір форм та методів планування, прогнозування, координації та контролю вищих навчальних закладів з метою підвищення якісного рівня їх функціонування. Тому під організаційно-економічним механізмом управління вищим навчальним закладом пропонуємо розуміти таке комплексне поєднання організаційної та економічної підсистем ВНЗ, які гармонізують вплив зовнішніх та внутрішніх чинників середовища на систему управління вищого навчального закладу, забезпечують його ефективне функціонування і сприяють прийняттю ефективних управлінських рішень задля реалізації поставлених цілей та досягнення економічного ефекту.

Тобто, даний механізм слід розглядати через сукупність окремих складових його підсистем, які пов'язані функціональними зв'язками між собою і забезпечують досягнення як оперативних, так і стратегічних цілей вищого навчального закладу. Процес формування організаційно-економічного механізму є тривалим і затратним зі сторони усіх ресурсів: як людських, так і економічних, часових. Перш за все слід розпочати з узгодження цілей ОЕМ, тобто його мету треба трансформувати у в завдання-критерії, а критерії сформують вже цілі. Наступний кроком є визначення факторів впливу, які необхідні для досягнення поставлених цілей. Тобто формування структури ОЕМ вищого навчального закладу потребує набору послідовних кроків, а саме: 1) визначення мети, завдань, цілей ОЕМ відповідно до специфіки суб'єкта дослідження; 2) формування плану та методів управління; 3) визначення вибору реалізації управлінської системи; 4) аналіз зовнішнього середовища та пошук конкурентних переваг; 5) раціональний розподіл та використання ресурсного потенціалу; 6) зміцнення конкурентного профілю суб'єкта дослідження.

Комплексність ОЕМ означає необхідність формування комплексної системи забезпечення інтеграції і диференціації усіх компонент для забезпечення ефективного функціонування вищого навчального закладу як відкритої системи в глобалізаційних умовах сьогодення.

4. Висновки та обговорення одержаних результатів

За результатами наукового дослідження узагальнено теоретичні засади організаційно-економічного механізму вищого навчального закладу, що дозволило зробити наступні висновки:

1. Господарський механізм слід тлумачити як спосіб організації суспільного виробництва з метою створення умов ефективного функціонування організації, і включає організаційну та економічну підсистеми. Організаційна поєднує елементи, які забезпечують організацію діяльності суб'єкта господарювання, а економічна – характеризує сутність економічних взаємозв'язків, їх якісні ознаки. Відповідно організаційно-економічний механізм – це сукупність взаємозалежних організаційних та економічних елементів, яка спрямована на досягнення поставлених стратегічних цілей суб'єктами господарювання.

2. Виділяють методичний, системний, управлінський та прагматичний підходи до визначення організаційно-економічного механізму, за яких дане поняття різними авторами визначається як – сукупність методів та інструментів; система взаємопов'язаних елементів; управлінська система; спосіб забезпечення реалізації певних вимог і цілей відповідно. Організаційно-економічний механізм доцільно трактувати через призму системи управління організації, оскільки саме організаційні та економічні важелі впливають на прийняття управлінських рішень, від яких залежить ефективність функціонування.

3. Враховуючи особливості функціонування вищого навчального закладу як відкритої економічної системи, сутність його ОЕМ можна визначити як таке комплексне поєднання організаційної та економічної підсистем ВНЗ, які гармонізують вплив зовнішніх та внутрішніх чинників середовища на його систему управління, забезпечують ефективне функціонування і сприяють прийняттю дійових управлінських рішень для реалізації стратегічних цілей та досягнення економічного ефекту. Комплексність поняття ОЕМ означає необхідність забезпечення інтеграції і диференціації усіх його компонент.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розширенні теоретичних основ поняття «організаційно-економічний механізм» у системі управління вищим навчальним закладом, шляхом систематизації існуючих наукових поглядів щодо визначення поняття у площині управлінських досліджень та уточненні його змісту за допомогою врахування специфіки функціонування освітніх закладів в умовах глобалізаційних змін сьогодення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані теоретичні положення можуть бути використанні для формування ефективного організаційно-економічного механізму управління в системі вітчизняних вищих навчальних закладів, що в результаті дозволить підвищити ефективність їх функціонування за рахунок створення ефективних моделей управління, здатних адаптуватися до мінливих ринкових умов.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у ґрунтовному дослідженні специфіки системи та організаційно-економічного механізму управління вищими навчальними закладами мистецької освіти.

Література

1. Абалкин, Л. И. (1973). *Хозяйственный механизм развитого социалистического общества.* Москва: Мысль.
2. Абалкин, Л. И. (1980). *Что такое хозяйственный механизм?* Москва: Мысль.
3. Абросов, В. Я. (2005). Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства. *Економіка АПК, 10,* 14-18.
4. Антонов, О. К. (Ред.). (1981). *Украинская советская энциклопедия.* Киев: Главная редакция украинской советской энциклопедии.
5. Ануфрієва, Є. І., & Кучерук, Г. Ю. (2009). Аналіз методів технологічного оновлення авіатранспортних підприємств. *Економіка. Фінанси. Право, 8,* 17-19.
6. Белая, И. П., & Егоров, П. В. (2004). Концептуальная модель организационно-экономического механизма управления гибкостью производственных систем. *Вісник Донецького університету. Економіка і право, 2,* 7-16.

7. Бусел, В. (Ред.). (2001). *Великий тлумачний словник сучасної української мови.* Київ; Ірпінь: Перун.
8. Грішнова, О. А., & Василик, О. В. (2008). Організаційно-економічний механізм управління інтелектуалізацією трудової діяльності. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка, 6,* 22-27.
9. Гросул, В. А. (2008). Організаційний механізм формування та функціонування соціально-економічної системи підприємства. *Проблеми формування нової економіки XXI століття: I Міжнародна науково-практична інтернет-конференція.* Відновлено від *http://www.confcontact.com/2008dec/2_grosul.php*
10. Довгань, Л. Е, & Дудукало, Г. О. (2012). Формирование организационно-экономического механизма эффективного управления предприятием. *Экономический весник НТУУ «КПИ», 9.* Відновлено від *http://economy.kpi.ua/uk/node/376.*
11. Ишлинский, А. Ю. (1989). *Политехнический словарь.* Москва: Советская энциклопедия.
12. Козаченко, Г. В. (2003). Організаційно-економічний механізм як інструмент управління підприємством. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво, 11*, 107-109.
13. Круглов, М. И., Беркович, Е. Е., & Круглова, Н. Ю. (1989). *Хозяйский механизм управления в легкой промишлености.* Москва: Всесоюзный заочный институттекстильной и легкой промышлености.
14. Кульман, А. (1993). *Экономические механизмы.* Москва: Прогресс Универс.
15. Кушнірук, В. С., Єрмаков, О. Ю., & Шебаніна, О. В. (2009). *Організаційно-економічний механізм ефективного ведення садівництва в аграрних підприємствах регіону.* Миколаїв: МДАУ.
16. Лисенко, Ю., & Єгоров, П. (1997). Організаційно-економічний механізм управління підприємством. *Економіка України, 1,* 86-87.
17. Лукінов, І. І. (1997). *Економічні трансформації (наприкінці XX ст.).* Київ: Інститут економіки НАН.
18. Малицький, А. А. (2015). *Організаційно-економічний механізм управління підприємством: сутність та структура.* Відновлено від *http://intkonf.org/malitskiy-aa-organizatsiyno-ekonomichniy-mehanizm-upravlinnya-pidpriemstvom-sutnist-ta-struktura*
19. Маркс, К. (1973). Капитал (Т. 1) (М. Бакунин, Г. Лопатин, & Н. Даниельсон, Пер.). Відновлено від *http://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Kapital1/*
20. Місюк, М. В., & Кориткіна, К. А. (2014). Сутність організаційно-економічного механізму формування і функціонування ринку яловичини. *Збірник наукових праць ПДАТУ. Економічні науки, 22,* 139-144.
21. Моргачов, І. (2006). Організаційно-економічний механізм управління ефективною діяльністю проектних організацій. *Схід, 5(77),* 88-92.
22. Москаленко, В. П., & Шипунова, О. В. (2003). *Финансово-экономический механизм промышленного предприятия: научно-методическое издание.* Суммы: Довкілля.
23. Мостенська, Т. Л. (2001). Економічний механізм формування і ефективного функціонування молочної промисловості України. *Автореферат докторської дисертації*. Київ: ІАЕ УААН.
24. Мочерний, С. В. (1999). *Економічна теорія.* Київ: Академія.
25. Мочерний, С. В. (2001). *Економічна енциклопедія.* Київ: Академія.
26. Ожегов, С. И. (Ред.). (1987). *Словарь русского языка. Ок. 57000 слов.* Москва: Рус. яз.
27. Паламарчук, О. М. (2012). *Сутність та формування організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства.* Відновлено від http://www.uran.donetsk.ua/~masters/2012/iem/latyshev/library/5.pdf
28. Пасхавер, Б. Е. (2001*). Господарський механізм агропромислового комплексу кризового періоду.* Київ: Ін-т економіки НАН України.
29. Райзенберг, Б. А., Лозовский, Л. М., & Стародубцева, Е. Б. (1996). *Современный экономический словарь.* Москва: ИНФРА-М.
30. Саблук, П. Т. (2002). *Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології.* Київ: ІАЕ.

31. Сазонова, С. В. (2015). Наукові засади формування та реалізації організаційно-економічного механізму надання загальнодоступних телекомунікаційних послуг підприємствами України. *Економіка. Менеджмент. Бізнес, 3,* 99-107.
32. Сичевський, М. П. (2004). *Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості України*. Київ: Науковий світ.
33. Ферианц, Я. (1987). *Хозяйсвенный механизм и экономия времени.* Москва: Экономика.
34. Hurwicz, L., & Reiter, S. (2006). Designing economic mechanisms. New York: Cambridge University Press.
35. Scott, G., & Hawke, I. (2003). Using an external quality audit as a lever for institutional change. *Assessment and Evaluation in Higher Education, 28(3),* 323-332.
36. Verhoeven, C. J. (2007). Assessment and management institutions of higher education. *Assessment and management in institutions of higher education, 27,* 27-41.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2016

Oksana Feicher
Postgraduate, National Academy of Supervisory Frame of Culture and Arts
9 Lavrs'ka Str., Kyiv, 01015, Ukraine

Theoretical aspects of formation concept «Organizational and Economic Mechanism» in the context of Management of higher educational institutions

Abstract:

1. Introduction. *In modern development conditions of globalization of the national economy, higher education has a significant impact on its formation and is one of the main instruments of ensuring the reproduction and development of innovative country potential. Therefore, the actual problem is to ensure its effective management system, including the creation of effective organizational and economic mechanism of governance. These issues were investigated in many works of domestic and foreign scholars as Je. Anufrieva, O. Grishnov, L. Dougan, A. Yermakov, M. Misyuk., K. Korytkina, the depth and significance of these studies, this subject stays topical today too.*

2. Purpose. *The study is a synthesis of concepts to determine the organizational and economic mechanism of management of high education institutions, which set itself the following objectives: to reveal the meaning of "mechanism", "economic mechanism", "organizational and economic mechanism", "higher education institution"; determine the nature and specifics of the organizational and economic mechanism in the system of higher education institution. The object is a process, and the subject is the nature and specificity of the organizational and economic mechanism of higher education. Theoretical and methodological basis of research by providing management, application of abstract logic, terminology and methods of analysis and synthesis, domestic and foreign scientists' works.*

3. Results. *We reviewed the conceptual approaches to defining the essence organization and economic mechanism of higher education institution. Showed meaning of "mechanism", "institutional mechanism", "economic mechanism", "higher education institution" and established management features in different historical periods. The signs classification mechanisms in the economic field and their impact on the financial policies of higher education. Proposed definition of "organizational and economic mechanism of higher education institution" which unlike the current account for the complexity and consistency between all its components.*

4. Conclusions. *Generalization of theoretical positions allowed to specify and justify the nature and specifics of the organizational and economic mechanism of higher education. Scientific novelty of the results is to expand the theoretical foundations of the concept of "organizational and economic mechanism" in the system of higher education institution with consideration specific of the industry. The practical significance of the results is to use the survey results to create effective organizational and economic mechanism of a national system of higher education that in result will improve their functioning. Prospects of further research is thorough research of*

specific systems and organizational-economic mechanism of higher education institutions of arts education.

Keywords: mechanism, organizational and economic mechanism, governance, institution of higher education.

JEL Classification: I21, I23, I25, M11, M12.

References:

1. Abalkin, L. I. (1973). *The economic mechanism of a developed socialist society.* Moskov: Mysl' (in Russ.).
2. Abalkin, L. I. (1980). *What is the economic mechanism?* Moskov: Mysl' (in Russ.).
3. Abrosov, V. Ja. (2005). Scientific and economic position of improvement of economic mechanisms for agricultural development. *Ekonomika APK (Economy of AIC), 10,* 14-18 (in Ukr.).
4. Antonov, O. K. (Ed.). (1981). *Ukrainian Soviet Encyclopedia*. Kiev: Glavnaia redaktsiia ukrainskoi sovetskoi entsiklopedii (in Russ.).
5. Anufrieva, E. I., & Kucheruk, G. Y. (2009). Analysis methods for technological modernization of air transport companies. *Ekonomika. Finansy. Pravo (Economy. Finances. Right), 8,* 17-19 (in Ukr.).
6. Belaya, I. P., & Egorov P. V. (2004). Conceptual model of organizational-economic mechanism of management of flexible production systems. *Visnyk Donets'koho universytetu. Ekonomika i pravo (Bulletin of Donetsk university. Economics and Law), 2,* 7-16 (in Russ.).
7. Busel, V. (Ed.). (2001). *Great Dictionary of the modern Ukrainian language.* Kyiv; Irpin': Perun (in Ukr.).
8. Coleman, A. (1993). *Economic mechanisms.* Moskov: Progress Univers (in Russ.).
9. Dougan, L. E., & Dudukalo, H. O. (2012). Formation organizational-economic mechanism эffektyvnoho enterprise management. *Ekonomycheskyj vesnyk NTUU «KPY» (The Economic Journal NTU «KPI»), 9.* Retrieved from *http://economy.kpi.ua/uk/node/376*(in Ukr.).
10. Feriants, Ja. (1987). *The economic mechanism and time-saving.* Moskov: Ekonomika (in Russ.).
11. Grishnova, O. A., & Vasiliko, O. V. (2008). Organizational-economic mechanism of intellectualization of work. *Visnyk Prykarpats'koho universytetu. Ekonomika (Bulletin Prikarpatsky University. Economy),6,* 22-27 (in Ukr.).
12. Grosul, V. A. (2008). Organizational mechanism of formation and functioning of the socio-economic system of the company. *Problems of the new economy XXI century: the First International Scientific and Practical Internet Conference.* Retrieved from *http://www. confcontact. com /2008dec/2_grosul.php*(in Ukr.).
13. Hurwicz, L., & Reiter, S. (2006). Designing economic mechanisms. New York: Cambridge University Press.
14. Ishlinskii, A. Ju., (1989). *Polytechnic Dictionary*. Moskov: Sovetskaia entsiklopediia (in Russ.).
15. Kozachenko, G. (2003). Organizational-economic mechanism as a tool for management. *Ekonomika. Menedzhment. Pidpryiemnytstvo (Economy. Management. Business), 11,* 107-109 (in Ukr.).
16. Kruglov, M. I., Berkowitz, E. E. & Kruglov, N. Ju. (1989). *Master control mechanism in the light Buisness.* Moskov: Vsesoiuznyi zaochnyi institut tekstil'noi i legkoi promyshlenosti (in Russ.).
17. Kushniruk, V. S., Ermakov, O. Ju., & Shebanin, O. V. (2009). *Organizational-economic mechanism of effective management of gardening in agricultural enterprises of the region.* Mykolaiv: MDAU (in Ukr.).
18. Lukinov, I. I. (1997). *Economic Transformation (late twentieth century).* Kyiv: Instytut ekonomiky NAN (in Ukr.).
19. Lysenko, Ju., & Egorov, P. (1997). Organizational-economic mechanism of management. *Ekonomika Ukrainy* (*Economy of Ukraine), 1,* 86-87 (in Ukr.).
20. Malitskyi, A. A. (2015). *Organizational-economic mechanism of business management: essence and structure.*Retrieved from *http://intkonf.org/malitskiy-aa-organizatsiyno-ekonomichniy-mehanizm-upravlinnya-pidpriemstvom-sutnist-ta-struktura* (in Ukr.).

21. Marx, K. (1973). *Capital* (Vol. 1) (M. Bakunin, G. Lopatin & N. Danyelson, Trans.). Retrieved from *http://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Kapital1/* (in Russ.).
22. Misyuk, M. V., & Korytkina, K. A. (2014). The essence of organizational and economic mechanism of formation and functioning of the market beef. *Zbirnyk naukovykh prats' PDATU. Ekonomichni nauky (Proceedings of PDATU. Economics), 22,* 139-144 (in Ukr.).
23. Mochernyi, S. (1999). *Economic theory.* Kyiv: Akademiia (in Ukr.).
24. Mochernyi, S. (2001). *Economic Encyclopedia*. Kyiv: Akademiia (in Ukr.).
25. Morhachov, I. (2006). Organizational-economic mechanism of effective activity design organizations.*Skhid (East), 5(77),* 88-92. (in Ukr.).
26. Moskalenko, V. P., & Shipunova, O. V. (2003). *Financial and economic mechanism industrial enterprise: scientific and methodological edition.* Summy: Dovkillia (in Russ.).
27. Mostenska, T. L. (2001). The economic mechanism of formation and effective functioning of the dairy industry of Ukraine. *Abstract of thesis candidate's dissertation*. Kyiv: IAE UAAN (in Ukr.).
28. Ozhegov, S. I. (Ed.). (1987). *Dictionary of Russian language. About 57,000 words.* Moskov: Rus. iaz. (in Russ.).
29. Palamarchuk, O. M. (2012). *The essence and form the organizational and economic mechanism of competitive enterprises.* Retrieved from http://www.uran.donetsk.ua/~masters/2012/iem/latyshev/ library/5.pdf (in Ukr.).
30. Paskhaver, B. E. and others. (2001). *The economic mechanism agricultural complex crisis period*. Kyiv: In-t ekonomiky NAN Ukrainy (in Ukr.).
31. Raizberg, B. A., Lozovsky, L. M., & Starodubtseva, E. B. (1996). *Modern Dictionary of Economics.* Moskov: INFRA-M (in Russ.).
32. Sabluk, P. T. (2002). *Formation of interbranch relations: problems of theory and methodology.* Kyiv: IAE (in Ukr.).
33. Sazonova, S. V. (2015). Scientific basis for the formation and implementation of organizational and economic mechanism to provide public telecommunications services enterprises in Ukraine. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes (Economy. Management. Business), 3,* 99-107 (in Ukr.).
34. Scott, G., & Hawke, I. (2003) Using an external quality audit as a lever for institutional change. *Assessment and Evaluation in Higher Education, 28(3),* 323-332.
35. Sychevskyi, M. (2004). *Improving organizational and economic mechanism of development of food industry of Ukraine*. Kyiv: Naukovyj svit (in Ukr.).
36. Verhoeven, C. J. (2007). Assessment and management institutions of higher education. *Assessment and management in institutions of higher education, 27,* 27-41.

Received 07.05.2016

РИНКОВІ ВІДНОСИНИ І ПІДПРИЄМНИЦТВО У ГАЛУЗЯХ МИСТЕЦТВА, СПОРТУ, РОЗВАГ ТА ВІДПОЧИНКУ

MARKET RELATIONS AND ENTERPRISE ARE IN INDUSTRIES OF ART, SPORT, ENTERTAINMENTS AND REST

УДК 335.13:631.1

Ігор ОХРІМЕНКО
доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи,
Київський кооперативний інститут бізнесу і права, Київ, Україна
iv.okhrim@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ АГРАРНОГО РИНКУ

У статті обґрунтовується необхідність у здійсненні макроекономічного аналізу аграрного ринку. Визначаються теоретико-методологічні підходи до такого аналізу та вказуються напрями його проведення. Запропонований алгоритм виконання, який передбачає два етапи: аналіз формування аграрного ринку та аналіз його функціонування. В якості критеріїв оцінки рівня сформованості аграрного ринку пропонується виділяти системоутворюючий елемент та підсистеми. Критеріями ефективності функціонування виступатиме повнота виконання ним своїх функцій. Наведені результати проведення такого аналізу, які вказують на незадовільний стан аграрного ринку України. Запропонована методика забезпечує кількісну оцінку досліджуваного явища, що сприятиме розробці комплексу заходів спрямованих на удосконалення вітчизняного аграрного ринку.

Ключові слова: макроекономічний аналіз, аграрний ринок, функції ринку, ринкові підсистеми.

1. Актуальність проблеми

Соціальна спрямованість державотворення втілюється у повному забезпеченні населення країни продуктами харчування в необхідному асортименті та за доступними цінами. Світова практика давно підтвердила і продовжує підтверджувати на всіх континентах можливості вичерпного розв'язання цього завдання на базі ринкового варіанту організації суспільного виробництва. Сполучені Штати Америки та країни Європейського Союзу вже давно досягли самозабезпечення продовольством і експортують його за межі своїх територій. Високими темпами нарощують виробництво продукції аграрні сектори Китаю, багатьох африканських країн, Австралії та Нової Зеландії. Тому курс України на перехід від адміністративно-командної до ринкової економічної системи у свій час був цілком виправданим і правомірним. Він мав би сприяти її становленню як соціальної держави, перш за все, в частині вичерпного вирішення багатьох проблем, зокрема, продовольчої.

Проте цього, на жаль, не відбулося. Душове споживання біологічно найбільш повноцінних продуктів харчування тваринного походження – м'яса, молока, яєць, риби – складає 40–60 % від науково обґрунтованих норм. Загальна калорійність добового раціону хоча й забезпечується на дещо вищому рівні – понад 90 % до фізіологічних норм, але переважно за рахунок продуктів рослинного походження – картоплі, хліба, олії, цукру. Значним є і дефіцит вітамінів.

Адміністративно-командні важелі управління аграрним сектором в Україні повністю демонтовано, тому є всі підстави покласти відповідальність за появу озвучених проблем на аграрний ринок, як правонаступник колишньої адміністративної вертикалі. Проте сучасний ринок, в тому числі й аграрний, потребує і сучасних методів організації та управління. Як цього досягти, може показати ретельний аналіз ринку, що закономірно породжує необхідність його глибокого вивчення.

© Охріменко І., 2016

Стан вивчення проблеми. За роки незалежності вітчизняна наукова думка в галузі економічного аналізу не стояла на місці. Проте досягнення і напрацювання у цьому напрямі практично не виходили за межі аналізу господарської діяльності підприємства, тобто удосконалювався аналіз для мікрорівня (Азаренков та ін., 2003; Барабаш, 2005; Румянцев, 2014). Щодо змістовного удосконалення аналітичної роботи, то воно звелося скоріше до своєрідної «вестернізації», ніж до реального збагачення форм та методів аналізу як передумови поліпшення управління діяльністю підприємницьких структур. Силами вітчизняних і зарубіжних науковців було істотно розширено арсенал видів (управлінський, стратегічний, фінансовий тощо) (Герасимович, 1999; Герасименко, 2003; Сіменко та ін., 2013) та методів (CVP-аналіз, SWOT-аналіз, кластерний аналіз, аналіз витрат та вигод і т.п.) аналізу (Балабанова, 2001; Буднікевич, 2013; Гордієнко, 2009; Кілієвич, 1999; Hill, 2008; Leigh, 2009; Wallerstein, 2012).

Невирішені питання. Проте новий макроекономічний об'єкт аналізу – аграрний ринок – залишився поза увагою дослідників. Байдужими до нього залишились і державні чиновники, яких, очевидно, більше влаштовував «ринковий романтизм», ідеологія невтручання держави в ринкові процеси. Таким чином, можемо аргументовано констатувати, що методики макроекономічного аналізу аграрного ринку в Україні практично не існує, що вимагає принаймні дослідження її теоретичних основ.

2. Мета і методи дослідження

Метою нашого дослідження, яке лише частково може бути представлене в межах даної статті з огляду на її обсяг, є розробка теоретичних основ та комплексу логічних та техніко-економічних розрахункових прийомів макроекономічного аналізу стану аграрного ринку України.

Досягнення вказаної мети передбачає вирішення таких завдань:

– визначити критерії, на основі яких здійснюватиметься аналіз аграрного ринку;

– запропонувати алгоритм здійснення такого аналізу;

– проаналізувати фактичний стан аграрного ринку України, виходячи із визначених критеріїв.

Об'єкт дослідження – процес формування та функціонування аграрного ринку України.

Предмет дослідження – методологічні та прикладні аспекти оцінювання повноти формування та ефективності функціонування вітчизняного аграрного ринку.

Методологічною основою дослідження виступає визнання провідної ролі аграрного ринку у розв'язанні фундаментальних завдань соціально-економічного розвитку країни та створення громадянського суспільства, встановлення відповідності цій ролі та спроба кількісної оцінки отриманих результатів.

При викладенні результатів досліджень використовувалися наступні економічні методи: економіко-статистичний, за допомогою якого здійснювався аналіз результатів господарювання досліджуваних сільськогосподарських підприємств; монографічний і розрахунково-конструктивний, які сприяли вивченню і оцінці сучасного стану формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств; абстрактно-логічний, метод соціологічних досліджень, метод системного аналізу та інші.

Інформаційну базу дослідження становили дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики і продовольства України, департаментів агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій, моніторингові дані спеціалізованих періодичних видань.

3. Основні результати дослідження

Аграрний ринок як складова ринкової економічної системи закономірно прийшов на зміну централізовано регульованій економіці, а точніше повернувся після багатьох десятиліть її безроздільного панування. Семидесяти років адміністративно-командній системі вистачило лише для того, щоб продемонструвати свою нездатність до поступального саморозвитку на

власній основі, а численні спроби реформування в рамках соціалістичного вибору лише рельєфніше підкреслили її безперспективність. Проте кардинальна трансформація економічної системи зовсім не означає зміни фундаментальних орієнтирів суспільного розвитку, соціальних цілей та пріоритетів громадянського суспільства. Більше того, ринок є правонаступником тих суспільних інститутів, які найвищою цінністю проголошували людину та достойні людини умови її життя. Ринок змінює лише засоби вирішення цих гуманних завдань. Він створює основу і закріплює реальні кроки демократизації суспільних відносин за рахунок створення надійних передумов прояву економічних інтересів на приватній основі. Приватна власність на результати та засоби виробництва стимулює і зміцнює економічну самостійність виробників як незалежних повноправних громадян. Нарешті, повернення до ринкових засад функціонування вітчизняної економіки виступає обов'язковою передумовою включення країни у світогосподарські зв'язки, її входження в міжнародні об'єднання, союзи, конвенції та угоди.

Така багатогранна роль ринку, в тому числі й аграрного, не може проявити себе в автоматичному режимі. На жаль, до цього часу надії на краще покладались саме на «ринкову автоматику» і через це позитивні можливості, конструктивний потенціал ринку як економічної системи не проявили себе в Україні повною мірою і переважна більшість населення бажаних змін в рівні життя не відчула. Проте повернення до старої економічної системи вже неможливе, здійснені економічні зміни – незворотні. За таких умов надзвичайно важливо детально проаналізувати хід та результати аграрних перетворень в Україні, виявити недоліки та зробити правильні висновки для їх усунення та недопущення в майбутньому. Для цього і потрібен макроекономічний аналіз аграрного ринку України як соціально важливої складової її національної економіки.

Аналіз – слово грецького походження і в загальному теоретичному розумінні означає самостійний універсальний напрям пізнання, що базується на розкладі, розчленуванні досліджуваного матеріального чи нематеріального об'єкту (процесу, явища, події тощо) на складові частини, вивченні окремо кожної з них та у взаємозв'язку, з'ясуванні причин та наслідків інформаційно доступних кількісних та якісних змін, що спостерігаються. З точки зору місця в раціональному управлінні, аналіз виступає засобом обґрунтування управлінських рішень. Чим детальніше і точніше сформульовано аналітичні висновки, тим точнішим і дієвішим буде і управління. Повною мірою сказане стосується і такого складного об'єкту управління як аграрний ринок.

Його аналіз рекомендується розпочинати з формулювання досконалого, повного визначення аграрного ринку. Завдяки цьому одержимо адекватну цілісну характеристику об'єкта аналізу і на цій основі здійснимо його розчленування, виділення окремих складових для відповідних аналітичних дій. Досконале визначення аграрного ринку має своїм завданням відокремити, виділити об'єкт аналізу серед колосальної різноманітності, невичерпного розмаїття явищ та процесів навколишнього буття, створити загальне уявлення про його природу та призначення.

Розуміння аграрного ринку як системи складає другу відмітну і кардинальну рису наведеного визначення. Система є антиподом механічної сукупності. Системна природа аграрного ринку дозволяє рекомендувати двохетапну схему чи послідовність проведення його макроекономічного аналізу. Перший етап – це аналіз його формування, другий – функціонування.

Формування аграрного ринку в системному розумінні означає його організацію, тобто створення цілісної системи аграрного ринку із необхідних складових частин. Їх можна виділяти за багатьма ознаками, найважливішими серед яких є: характер участі у формуванні системи; продуктова; рольова.

За першою ознакою у складі системи аграрного ринку в цілому необхідно виділити системоутворюючий елемент та підсистеми. Системоутворюючий елемент – це одна з підсистем, яка крім власних завдань виконує ще й завдання системоутворюючої ланки. Системоутворюючий елемент сучасного аграрного ринку – платоспроможний попит. За другою ознакою аграрний ринок країни як цілісний об'єкт управління необхідно структуризувати на окремі продуктові ринки (сектори), на яких предметом купівлі-продажу виступають один або кілька

продуктів з однаковими маркетинговими властивостями. Рольові ознаки застосовуються, перш за все, до окремо взятого продуктового ринку. Основних рольових ознак дві:

– форма торгівлі (оптова, роздрібна);

– побудова продуктового ринку – атомістична або біполярна.

Окремо слід розглянути взаємозв'язок аграрного ринку з його державним регулюванням. Воно ніби перебуває поза ринком і до його складу не має ніякого відношення. Проте така оцінка надто поверхова. Адже важелі державного регулювання застосовуються для нормалізації стану аграрного ринку, стабілізації його параметрів у соціально доцільних межах. Це завдання може вирішуватись і самим ринком, але ринкові механізми іноді не спрацьовують і тоді включаються важелі державного регулювання. Крім того, вплив на ринок здійснюється за допомогою переважно ринкових інструментів – цін та обсягів продаж. З цих позицій державне регулювання можна розглядати як гарант того, що ринкове саморегулювання не даватиме «відмов», працюватиме надійно і буде забезпечувати його функціонування в інтересах всього суспільства. Тому рекомендується вважати державне регулювання аграрного ринку однією з його рольових складових.

В теоретичному плані слід звернути особливу увагу і на територіальну ознаку класифікації складових аграрного ринку. В сучасній економічній літературі та господарській практиці часто вживається термін «регіональний ринок» чи навіть аграрний ринок окремої адміністративної області як територіальної одиниці. Спостерігаються численні спроби регіоналізації навіть ринків окремих видів сільськогосподарської продукції: молока, цукрових буряків і т.п. На нашу думку, регіоналізація аграрного ринку, виділення регіональних його складових як суто територіальних теоретично неправомірне. Ринок – відкрита система, яка обмінюється з навколишнім середовищем речовиною, енергією та інформацією. Навіть виділення внутрішнього та зовнішнього аграрного ринку є досить умовним. Глобалізація економіки є одночасно і глобалізацією ринку. Територіальні межі країн та адміністративних одиниць всередині них можуть перетворитись на перешкоду на шляху руху товарів лише завдяки штучним заходам позаекономічної природи, тобто адміністративним.

Реальна світова практика розвивається в діаметрально протилежному напрямі – формуванні міждержавних союзів (ЄС, ЄЕП і т.д.). Адже фундаментальною властивістю ринку є конкуренція – рушійна сила ринкової економічної системи. Створити регіональний ринок – значить замкнути, ізолювати обмінні процеси рамками окремої території і цими ж рамками обмежити конкурентні відносини. Такі завдання іноді ставились лише окремими країнами і на обмежений період. Наприклад, після другої світової війни Японія довго не відкривала свій ринок рису, захищаючи власного виробника від зовнішньої конкуренції. Спроби локалізації територіальних ринків молока або зерна шляхом заборони їх вивозу за межі області, що спостерігалися в Україні, мають суть адміністративну природу і не можуть розглядатись як закономірний процес формування регіональних ринків. Навпаки, закономірним є процес формування єдиного національного аграрного ринку, забезпечення розвитку конкурентних відносин на всій території України та якомога повніше включення у світогосподарські зв'язки. Отже, територіальна класифікація, регіоналізація аграрного ринку є неправомірною в теоретичному і недоцільною в практичному плані. Об'єктом аналізу можуть виступати не територіальні регіони, а лише територіальні особливості виробництва чи збуту продукції.

Другий етап аналізу – аналіз функціонування аграрного ринку. Змістом цього етапу є визначення повноти виконання ринком своїх функцій. Ефективність функціонування аграрного ринку залежить саме від цього. Термін «функції ринку» означає перелік завдань, які він виконує та цілей, що за його допомогою досягаються. Виходячи з наведеного розуміння функцій аграрного ринку та їх тлумачення у спеціальній літературі рекомендується наступний їх перелік: соціальна, виявлення ринкових цін, стимулююча, селективна, координаційно-управлінська.

Соціальна функція аграрного ринку є найважливішою і її доцільно розглядати як результативну. Тут необхідно ще раз нагадати, що в рамках даного дослідження аграрний ринок розглядається не як пасивний елемент господарського механізму, не як технічний другорядний засіб «товаропросування», а як засіб управління економікою, її аграрним сектором у

відповідності з потребами, запитами споживачів. Аграрний ринок має завданням, призначенням трансформувати «ринкові сигнали», що генеруються споживачем, у відповідні дії операторів ринку з боку пропозиції, тобто суб'єктів господарювання, виробників сільськогосподарської продукції. Якщо раніше завдання щодо обсягів виробництва та збуту сільськогосподарської продукції їм ставились офіційно як директивний план, то в ринкових умовах вони просто зобов'язані, змушені самі визначати потреби споживачів, керуючись «ринковими сигналами». Одночасно зберігають свою роль і соціальні нормативи, що характеризують потенційні можливості споживання кінцевого результату функціонування аграрного ринку – продовольства. Тому соціальну функцію аграрного ринку слід розуміти як задоволення потреб громадян країни щодо споживання продуктів харчування вітчизняного виробництва на рівні науково обгрунтованих норм.

Відповідно предметом аналізу в даному випадку виступає фактичне споживання продуктів харчування на душу населення за рік в динаміці у співставленні з прийнятими нормами. Матеріалами для аналізу виступають дані офіційної державної статистики. Вони показують, що аграрний ринок України свою соціальну функцію виконує далеко не повною мірою

Змістом другої – виявлення ринкових цін – є генерація ринкових цін на сільськогосподарську продукцію та продовольство як цін, що складаються виключно під впливом попиту та пропозиції, врівноважених ринкових цін. Це завдання покладається на ринкову інфраструктуру. Вона є функціональною підсистемою аграрного ринку, його функціональною складовою і відображає особливості здійснення обмінних операцій, торгівлі сільськогосподарською продукцією та продовольством. Одночасно з генерацією ринкових цін вона має виконувати і техніко-економічне завдання сприяння так званому товаропросуванню, тобто переміщенню товарних мас від виробника до споживача. Фізична ринкова інфраструктура включає систему підприємств різних організаційно-правових форм, що виступають ареною фізичної взаємодії покупців та продавців, попиту та пропозиції. В залежності від конкретних особливостей окремих товарів як предметів обміну використовуються такі елементи ринкової інфраструктури: товарні біржі, ф'ючерсні біржі, оптово-продовольчі ринки, ярмарки, аукціони, міські ринки, магазини, ларьки, палатки. Нині активно розвивається електронна торгівля з використанням спеціалізованих інформаційних систем як елементів ринкової інфраструктури.

Стимулююча означає заохочення виробництва потрібних споживачеві товарів. Інша форма її прояву – визначення ступеню суспільної необхідності та значимості вироблених товарів. Показником повноти прояву стимулюючої функції аграрного ринку по відношенню до виробників (операторів ринку з боку пропозиції) може бути прибуток (абсолютний показник) та рентабельність (відносний показник). Ці показники можна одержати з матеріалів офіційної статистики для сільськогосподарських підприємств. Вони представляють крупнотоварний уклад аграрного сектора.

Під селективною функцією аграрного ринку розуміється його здатність відбирати, селекціонувати найбільш ефективних конкурентноспроможних операторів ринку і створювати їм можливості розширення масштабів підприємницької діяльності. Селективна функція пов'язана з фундаментальною ідеєю ринкової економіки – ідеєю економічної конкуренції, економічного змагання товаровиробників на відкритому ринку. Прямим свідченням дії селективної функції і матеріалом для аналізу повноти її прояву могла б бути інформація про припинення діяльності неефективних операторів ринку, їх банкрутство та перехід майна до ефективних товаровиробників. Проте зміна власника землі та майна є крайнім проявом конкурентних відносин. Достатнім було б і переведення переможеного в конкурентній боротьбі до сфери впливу ефективного менеджменту. Таких даних відшукати в офіційній статистиці практично неможливо. Тому при аналізі виконання аграрним ринком селективної функції доцільно використовувати непрямі свідчення відношення, ставлення ринку до господарських одиниць з нижчим відносно середнього рівнем ефективності виробництва. Зокрема, якщо варіація показників ефективності в часі зростає, то це можна інтерпретувати як індиферентне, байдуже ставлення аграрного ринку до кінцевих наслідків господарювання, його низьку вимогливість до високих результатів господарської діяльності конкуруючих суб'єктів.

Координаційно-управлінська функція означає забезпечення дотримання суто ринковими важелями бажаних пропорцій в обсягах виробництва та збуту сільськогосподарської продукції та продовольства в рамках агропромислового комплексу країни з урахуванням зовнішньоекономічних зв'язків. У вичерпно повному обсязі аграрний ринок цю функцію не виконує і тому доповнюється державним регулюванням.

4. Висновки та обговорення одержаних результатів

Результати проведеного дослідження щодо концептуальних підходів до організації макроекономічного аналізу аграрного ринку дозволяють зробити такі висновки:

1. В теоретичному плані складовими частинами аграрного ринку і одночасно його підсистемами та об'єктами аналізу мають бути: платоспроможний попит (системо-утворюючий елемент), продуктові ринки (сектори), канали і ціни оптового та роздрібного збуту сільськогосподарської продукції й продовольства, наявність чи відсутність інтеграції операторів ринку з боку пропозиції, установи, методи та масштаби державного регулювання ринкових процесів.

2. Першим етапом макроекономічного аналізу аграрного ринку є аналіз його формування, тобто повноти завершення створення його підсистем. В той же час, другий етап аналізу не можна вважати виключно аналізом функціонування аграрного ринку. Частково на цьому етапі продовжується і аналіз його формування в частині ринкової інфраструктури. Тому характеристику змісту та послідовності аналітичного процесу можна дещо змінити наступним чином. Перший етап – це аналіз формування статичних компонентів ринкового процесу у вигляді підприємств, установ та організацій спеціального призначення (персоніфікації продуктових ринків, інтеграції виробників, ринкової інфраструктури, установ державного регулювання), другий – аналіз функціонування статичних компонентів як функціонування аграрного ринку.

3. Обидва етапи макроекономічного аналізу показали незадовільний стан вітчизняного аграрного ринку. Так, незважаючи на тривалий період з початку його формування, створення підсистем все ще залишається неповним, тому є усі підстави розглядати аграрний ринок України як несформований. Аналіз виконання ним своїх безпосередніх функцій, проведений на другому етапі, виявив, що жодна з них не виконується в повному обсязі, що закономірно змушує говорити про його неефективність.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в тому, що запропонований алгоритм макроекономічного аналізу аграрного ринку послідовно реалізує схему організації систем як послідовну побудову трьох моделей – таксонометричної, структурної та динамічної. Перша включає простий перелік елементів створюваної системи, її складових частин, підсистем. Друга передбачає кількісне визначення обсягів, величини кожного елементу у створюваній системі. Ключова роль тут належить системоутворюючому елементу, розміри якого визначають розміри підсистем. Третя характеризує систему в дії, в процесі функціонування.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості чітко встановити проблемні моменти у формуванні та функціонуванні аграрного ринку, кількісно їх оцінити та обґрунтувати шляхи і напрями їх усунення. Таким чином, привертається увага до якісно нової проблеми організації та управління сільськогосподарським ринком, забезпеченню його ефективного функціонування на макро- та мікрорівні.

Перспективи подальших досліджень у напрямі побудови системи організації аналізу аграрного ринку полягатимуть в більш глибокій розробці алгоритмів за кожним із наведених критеріїв, врахуванні їх особливостей та конкретизації впливу того чи іншого критерію на загальний стан ринку.

Література

1. Азаренков, Г. Ф., Петряєва, З. Ф., & Хмеленко, Г. Г. (2003). *Економічний аналіз.* Харків: ХДЕУ.
2. Балабанова, Л. В. (Ред.). (2001). *SWOT-аналіз – основа формування маркетингових стратегій підприємства*. Донецьк.
3. Барабаш, Н. С. (2005). *Аналіз господарської діяльності*. Київ: КНТЕУ.
4. Буднікевич, І. М. (2013). *SWOT-аналіз у маркетингу: методика та практика*. Чернівці: Рута.

5. Герасименко, Т. О. (Ред.). (2003). *Аналіз господарсько-фінансової діяльності виробничих підприємств*. Львів: ЛКА.
6. Герасимович, І. А. (1999). Управлінський облік і функціонально-вартісний аналіз технологічних затрат. *Кандидатська дисертація.* Київ: КНЕУ.
7. Гордієнко, М. І. (2009). CVP-аналіз в аграрному виробництві: проблеми впровадження та переваги застосування. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки, 16,* 161-165.
8. Кілієвич, О. (Ред.). (1999). *Аналіз вигід і витрат*. Київ: Основи.
9. Румянцев, М. В. (2014). *Економічний аналіз і моделювання господарської діяльності підприємства.* Донецьк: Ноулідж.
10. Сіменко, І. В., Гречина, І. В., & Ващенко, Л. О. (2013). *Фінансовий та управлінський аналіз підприємств: теорія та методологія*. Донецьк: Донбас.
11. Hill, C. (2008). *Strategic Management an integrated approach*. Houghton: Mifflin Company.
12. Leigh, D. (2009). SWOT Analysis. *Handbook of Improving Performance in the Workplace, 2*, 115-140.
13. Wallerstein, I. (2012). The West, Capitalism, and the Modern World-System. *Review,15 (4),* 561-619.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2016

Igor Okhrimenko
D.Sc. (Economics), Professor, Vice Rector for Academic and Sciences,
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law
18 Lomonosov Str., Kyiv, 03022, Ukraine

Conceptual Framework Agricultural Market Analysis

Abstract:

1. Introduction. *Present a market needs the modern methods of organization and management. How to attain it, can show a careful market that generates the necessity of him deep study analysis. However an achievement and work in this direction practically kept indoors economic activity of enterprise outside an analysis, id est an analysis improved for a microlevel. By forces mainly the scientists of educational establishments were extended arsenal of kinds and methods of analysis. However an agrarian market remained out of eyeshot researchers. Thus, can establish, that methodology of macroeconomic agrarian market analysis in Ukraine practically does not exist, that requires at least research of her theoretical bases.*

2. Purpose. *A research aim is development of theoretical bases and complex of calculation receptions of macroeconomic agrarian market of Ukraine analysis. Gaining end envisages the decision of tasks : to define criteria on the basis of that an agrarian market analysis will come true; to offer the algorithm of realization of such analysis; to analyse an actual agrarian market of Ukraine condition, going out certain criteria. A research object is a process of forming and functioning of agrarian market of Ukraine. The article of research is methodological and applied aspects of evaluation of plenitude of forming and efficiency of functioning of home agrarian market. As methodological basis of research confession of leading role of agrarian market comes forward in the decision of fundamental tasks of socio-economic development of country and creation of civil society, establishment of accordance to this role and attempt of quantitative estimation of the got results.*

3. Results. *In a theoretical plan by component parts of agrarian market and simultaneously his subsystems and objects of analysis must be: solvent demand (systems of formation element), food markets (sectors), channels and costs of wholesale and retail agricultural production and food distribution, presence or absence of integration of market operators from the side of suggestion, establishments, methods and scales of government control of market processes. The first stage of analysis is an analysis of forming of static components of market process as enterprises, establishments and organizations of the special setting (personifications of food markets, integration of producers, market infrastructure, establishments of government control), second is an analysis of functioning of static components as functioning of agrarian market. Both stages of macroeconomic analysis showed an unsatisfactory home agrarian market condition.*

4. Conclusions. *The offered algorithm of macroeconomic agrarian market analysis will realize the chart of organization as construction of three models – tacsonometrical, structural and dynamic. A key role here belongs to the systems of formation element the sizes of that determine size subsystems. The practical value of the got results consists in possibility clearly to set problem moments in forming and functioning of agrarian market, in number to estimate them and ground ways and directions of*

their removal. The prospects of further researches in the direction of construction of the system of organization of agrarian market analysis will consist in deeper development of algorithms after each of the brought criteria over.

Keywords: macroeconomic analysis, the agricultural market, the market features, market subsystem.
JEL Classification: Q 18.

References:

1. Azarenkov, G. F., Petryayeva, Z. F., & Khmelenko, G. G. (2003). *Economic analysis. Kharkiv*: KDEU (in Ukr).
2. Balabanova, L. V. (Ed.). (2001). *SWOT-analysis is basis of marketing strategies of the company.* Donetsk (in Ukr).
3. Barabash, N. S. (2005). *Business analysis*. Kyiv: KNTEU (in Ukr).
4. Budnikevich, I. M. (2013). *SWOT-analysis in marketing: methods and practice*. Chernivtsi: Ruta (in Ukr).
5. Gerasimenko, T. O. (Ed.). (2003). *The analysis of economically-financial activity of industrial enterprises*. Lviv: LKA (in Ukr).
6. Gerasimovich, I. A. (1999). Managerial Accounting and Costing process losses. *Candidate's dissertation.* Kyiv: KNEU (in Ukr).
7. Gordiyenko, M. I. (2009). CVP-analysis in agricultural production: implementation issues and benefits of using. *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauki (Scientific works of KNTU. Economic sciences), 16,* 161-165 (in Ukr).
8. Hill, C. (2008). *Strategic Management an integrated approach*. Houghton: Mifflin Company.
9. Leigh, D. (2009). SWOT Analysis. *Handbook of Improving Performance in the Workplace, 2,* 115-140.
10. Rumyantsev, M. V. (2014). *Economic analysis and modeling of business enterprises.* Donetsk: Knowledge (in Ukr).
11. Simenko, I. V., Grechina. I. V., & Vashchenko, L. O. (2013). *Financial analysis and management companies: Theory and Methodology*. Donetsk: Donbas (in Ukr).
12. Wallerstein, I. (2012). The West, Capitalism, and the Modern World-System. *Review,15 (4),* 561-619.
13. Kiliyevich, O. (Ed.). (1999). *Cost-benefit analysis*. Kyiv: Osnovi (in Ukr).

Received 23.04.2016

УДК 336.1:351

Андрій ДУБОК
студент, Київський національний торговельно-економічний університет, Київ, Україна
astonse@yandex.ua

ФІНАНСУВАННЯ ГАЛУЗІ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА: ДОСВІД ЯПОНІЇ

У статті досліджено фінансування галузі культури та мистецтва в Японії. Визначено роль державних і приватних джерел фінансування галузі культури та мистецтва в Японії. Розглянуто перспективи використання японського досвіду фінансування галузі культури та мистецтва в Україні. На відміну від попередніх досліджень, наголошено на фінансуванні галузі культури та мистецтва Японії за принципом «витягнутої руки», сформульовано особливість фінансування галузі культури та мистецтва в Японії з приватних джерел через механізм корпоративного меценатства. Використання основних теоретичних положень та запропонованих висновків можливе у науково-дослідній і викладацькій роботі, у практичній діяльності органів державної влади при формуванні та реалізації культурної політики в Україні, що дозволить покращити фінансування галузі культури і мистецтва та сприятиме її подальшому розвитку.

Ключові слова: культура та мистецтво, модель, культурна політика, принцип «витягнутої руки», джерело фінансування, корпоративне меценатство.

© Дубок А., 2016

1. Актуальність проблеми

Культура та мистецтво відіграють важливу роль у житті суспільства і потребують підтримки з боку держави. Належне функціонування галузі культури та мистецтва забезпечується за допомогою відповідних механізмів держави: політичного, економічного, соціального, організаційного, правового тощо. Кожен із зазначених механізмів виконує певне призначення. Зокрема, економічний механізм виконує важливу функцію фінансового забезпечення діяльності галузі культури та мистецтва на основі поєднання державних та приватних джерел фінансування, створення системи пільгового оподаткування культурної діяльності тощо.

Однією з основних проблем розвитку галузі культури та мистецтва в Україні є недостатній рівень фінансування. Із зазначеною проблемою стикаються більшість держав світу, вирішуючи її в різний спосіб. Важливим, на нашу думку, є дослідження фінансування галузі культури та мистецтва Японії, яка належить до держав з високим рівнем соціально-економічного розвитку. У глобалізованому світі, де стираються кордони між культурами і державами, в Японії змогли зберегти та підтримувати свою національну ідентичність, держава забезпечує громадянам доступ до національних і світових досягнень в галузі культури та мистецтва й дбає про те, щоб гідно представляти національну культуру на світовій арені. Вивчення найкращого зарубіжного досвіду фінансування галузі культури та мистецтва та можливість його застосування в Україні з урахуванням українських реалій визначає актуальність дослідження.

Стан вивчення проблеми. Культуру як частину суспільного життя, моделі культурної політики, проблеми державного регулювання галузі культури і мистецтва, загальні та окремі питання фінансування зазначеної галузі вивчали українські та зарубіжні вчені: В. Бакальчук, О. Кузьмук (Бакальчук & Кузьмук, 2008), К. Драскович (Draskowitch, 2003), О. Євсєєва (Євсєєва, 2013), К. Малкахі (Mulcahy, 2003), П. Мошняга (Мошняга, 2008), С. Овчаренко (Овчаренко, 2013) та інші. Зокрема, К. Драскович розглядає культурну політику Японії, характеризує особливості культурного життя в Японії. Автор зазначає, що рушійною силою процесу розвитку культурної політики були амбіції Японії, її прагнення стати країною «першого класу» не тільки в економіці, але й в культурі. Автор досліджує нормативно-правову базу функціонування галузі культури та мистецтва Японії, діяльність Агентства у справах культури (The Agency for Cultural Affairs) Японії впродовж 1968–2002 рр., приділяє увагу приватним джерелам фінансування культури та мистецтва (Draskowitch, 2003).

П. Мошняга розглядає особливості культурної політики Японії в умовах глобалізації. Автор виділяє три основні напрями культурної політики Японії: збереження культурної спадщини (діяльність Японії в рамках програми ЮНЕСКО «Світова спадщина»); культурне відродження регіонів (розвиток «культурної індустрії» в кризових регіонах); зовнішня культурна політика (формування сприятливого іміджу Японії на світовій арені, що забезпечується, зокрема, поширенням корпоративної японської культури за кордоном) (Мошняга, 2009 , с. 13-14).

Невирішені питання. Віддаючи належне теоретичній та практичній значущості досягнень українських та зарубіжних науковців, зазначимо, що проблема фінансування галузі культури та мистецтва в Україні стоїть гостро та потребує вирішення з боку держави. Тому потрібно досліджувати зарубіжний досвід фінансування галузі культури та мистецтва, особливо економічно розвинутих країн світу, щоб сформувати ефективну модель розвитку галузі культури та мистецтва в Україні.

2. Мета і методи дослідження

Мета статті – дослідити фінансування галузі культури та мистецтва в Японії й запропонувати пропозиції щодо застосування прийнятного зарубіжного досвіду в Україні з урахуванням українських реалій. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

–дослідити державні джерела фінансування галузі культури та мистецтва в Японії;

–визначити роль приватних джерел фінансування зазначеної галузі в Японії;

–запропонувати пропозиції щодо впровадження прийнятного досвіду Японії щодо фінансування галузі культури та мистецтва в Україні.

Об'єкт дослідження – процес фінансування галузі культури та мистецтва в Японії.

Предмет дослідження – теоретичні, методичні і практичні аспекти фінансування галузі культури та мистецтва в Японії.

Для вирішення завдань, поставлених у дослідженні, використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, що надало змогу системно дослідити проблему фінансування галузі культури та мистецтва в Японії. Зокрема, використані такі методи дослідження: узагальнення та порівняння – для визначення ролі державних та приватних джерел фінансування галузі культури та мистецтва в Японії; статистичний аналіз – при вивченні державного фінансування галузі, зокрема бюджету Агентства у справах культури Японії; синтез – для вироблення пропозицій щодо впровадження японського досвіду щодо фінансування галузі культури та мистецтва в Україні; графічний – для кращого сприйняття та розуміння представленої інформації.

Інформаційну базу дослідження склали монографії, наукові статті вітчизняних і зарубіжних учених, щорічна фінансова звітність Агентства у справах культури Японії, дані офіційних сайтів, представлених у мережі Інтернет.

3. Основні результати дослідження

Існують різні моделі культурної політики, найбільш відомими серед яких є «французька», «британська», «американська». Ці моделі відрізняються системою побудови органів державного управління галузі культури та мистецтва, методами регулювання культурної політики, способами здійснення фінансування з боку держави, системою податкових пільг тощо. Особливості фінансування галузі культури та мистецтва згаданих моделей наведені у *табл. 1*.

Досвід фінансування галузі культури та мистецтва в Японії заслуговує на особливу увагу. По-перше, сьогодні Японія належить до економічно розвинутих і впливових держав світу, яка відіграє провідну економічну, а останнім часом і політичну роль. За обсягом ВВП (номінал) Японія в 2014 р. поступалася лише США та Китаю, при цьому частка Японії в світовому ВВП (номінал) у 2014 р. становила 6,18 % (International Monetary Fund, 2015). По-друге, внутрішньо-економічна політика японського уряду характеризується наголошенням на вирішення соціальних проблем. На відміну від «жорсткої» американської моделі в Японії культивується «доброзичливий» капіталізм, коли перевага надається економічній стабільності, безпеці, збереженню соціальної рівноваги (Бородаевский, 2007, с. 22).

Табл. 1. **Моделі культурної політики**

Тип моделі	Суть моделі
Американська	- державне бюджетне фінансування декількох загальнонаціональних закладів; - допоміжне фінансування некомерційних культурно-мистецьких акцій та творчості окремих митців; - законодавче регулювання пільгового оподаткування підприємців для заохочення спонсорства та меценатства.
Британська	- розподіл державного фінансування через адміністративно незалежні інституції (принцип «витягнутої руки»); - конкурсне виділення фінансування культурно-мистецьких проектів та закладів; - державне заохочення фінансової участі місцевих громад та спонсорів.
Французька	- централізований державний контроль бюджетного фінансування сфери культури на всіх етапах та рівнях; - державне забезпечення фінансування всіх національно-орієнтованих культурно-мистецьких акцій та закладів незалежно від форм власності та комерційної спрямованості; - пріоритетне фінансування культури на рівні місцевих бюджетів.

Джерело: розроблено на основі (Овчаренко, 2013, с. 119)

Джерела фінансування культури Японії в загальному вигляді поділяються на державні та приватні. На державному рівні в Японії у 1968 р. було створено Агентство у справах культури, яке займається питаннями традиційної культури, захистом пам'яток, розвитком архітектури та прикладного мистецтва, дбає про розвиток мистецтва, японської мови, авторських прав та релігійних організацій тощо. У підпорядкуванні Агентства у справах культури перебувають національні музеї, дослідні інститути, Японська академія мистецтв. Перед організацією не поставлено якихось конкретних завдань у галузі культурної політики. Замість цього в офіційних документах формулюється місія Агентства у справах культури, його відповідальність за реалізацію заходів, націлених на те, щоб «зробити Японію країною, орієнтованої на культуру» (Agency for cultural affairs, 2014, p. 5). Серед заходів – підготовка працівників культури та мистецтва, підтримка творчої діяльності та роботи муніципалітетів, що піклуються про культуру, створення і збереження закладів культури. В Японії докладають максимальних зусиль аби країна стала центром культурного обміну до 2020 р., коли в Японії пройдуть літні Олімпійські ігри 2020.

Бюджет Агентства у справах культури Японії виріс з 5,9 млрд ієн у 1968 р. до 103,6 млрд ієн в 2014 р. (*рис. 1*).

Значне зростання бюджету відбулося у 1980 р. (до 40 млрд ієн), 1998 р. (до 81,9 млрд ієн). Надалі, незважаючи на економічний бум, різкого зростання не сталося. У 2001 р. був відзначений значний підйом до 90,9 млрд ієн, що становить зростання на 12 % у порівнянні з 2000 р. У 2002 р. збільшення фінансування відбулося на 8,4 % у порівнянні з 2001 р. Зростання відбулося у період важкого спаду в японській економіці, що змушує деяких вчених говорити про те, що бюджет галузі культури та мистецтва Японії безпосередньо не залежить від стану економіки і, відповідно, обсягу зібраних податків. Надалі збільшення фінансування відбувалося не таким значними темпами, а у 2006 та 2009 рр., навіть, спостерігалося незначне скорочення фінансування (менше 1 %).

Однак, незважаючи на абсолютне зростання асигнувань, частка коштів, що виділяються урядом Японії на культуру і мистецтво, залишається відносно низькою: 1,38 % від загального бюджету міністерств освіти, культури, спорту, науки і технології; 0,11 % видаткової частини державного бюджету (Draskowitch, 2003).

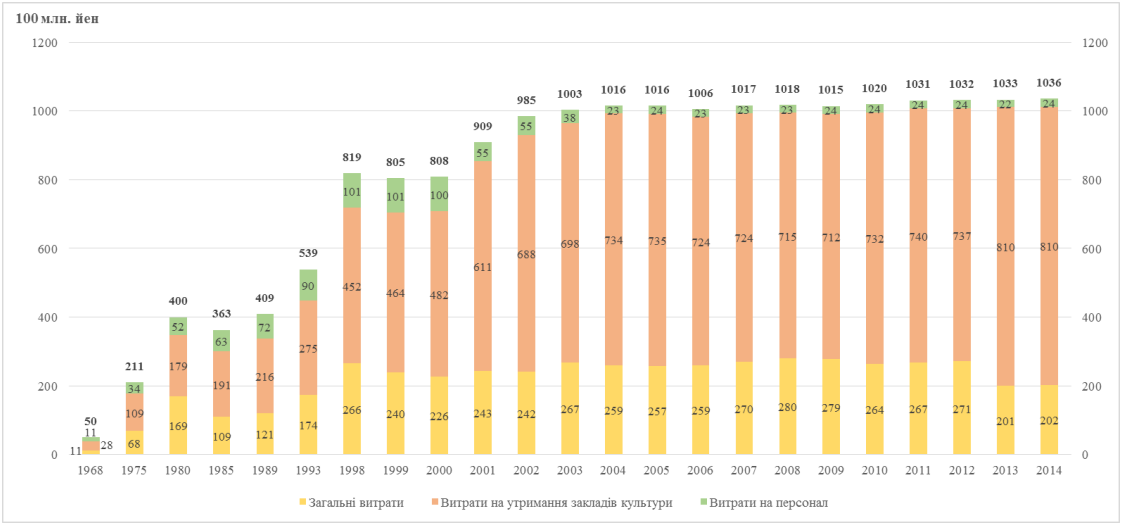

Рис. 1. **Бюджет Агентства у справах культури Японії, 1968-2014 рр.**

Джерело: розроблено на основі (Agency for cultural affairs, 2014, p. 7)

Важливо наголосити, що в Японії держава виділяє кошти на утримання галузі культури та мистецтва, втім уникає відповідальності за їх розподіл. Це завдання делегується культурним організаціям та експертним комітетам, які розподіляють державні гранти на конкурсній основі. Кошти на культурні програми або проекти можуть отримати не тільки державний, але й недержавний сектор культури та мистецтва. При цьому держава здійснює контроль за

використанням коштів. Тож можна говорити про те, що у фінансуванні галузі культури та мистецтва Японії держава відіграє важливу, втім допоміжну роль, наслідуючи «британську» модель культурної політики, коли розподіл державного фінансування відбувається за принципом «витягнутої руки» (arm's lenth principle) через адміністративно незалежні інституції.

У 2014 р. бюджеті кошти, виділені урядом Японії Агентству у справах культури, розподілися наступним чином: охорона культурної спадщини – 43,5 %, розвиток культури і мистецтва – 21,8 %, утримання та розвиток національних культурних об'єктів – 31,7 %, інше – 3 % (*рис. 2*).

Японський уряд, дотримуючись політики децентралізації, наполягає на фінансуванні галузі культури та мистецтва регіональними та місцевими органами влади. Префектури і муніципалітети виділяють на культуру набагато більше коштів, ніж центральний уряд: майже 3/4 бюджетних коштів надходить від муніципалітетів. Структура фінансування галузі культури та мистецтва приблизно однакова для префектур і муніципалітетів. На відміну від структури бюджету Агентства у справах культури Японії, на регіональному та місцевому рівні на будівництво та утримання об'єктів культури й мистецтва направляється основна частина коштів, в середньому 71 %, але існують випадки, коли на це йде до 97 % коштів (Кузнецов & Фирсов, 2003, с. 17-23).

Японських дослідників турбує той факт, що вже протягом багатьох років бюджетні кошти витрачаються на «коробки» (будівництво та утримання об'єктів культури та мистецтва), але мало робиться для того, щоб ці «коробки» наповнити гідним культурним змістом. Втім є багато прикладів того, як муніципалітети фінансують фонди з управління побудованих об'єктів культури. Самі фонди незалежні, але діють за рахунок муніципальних коштів.

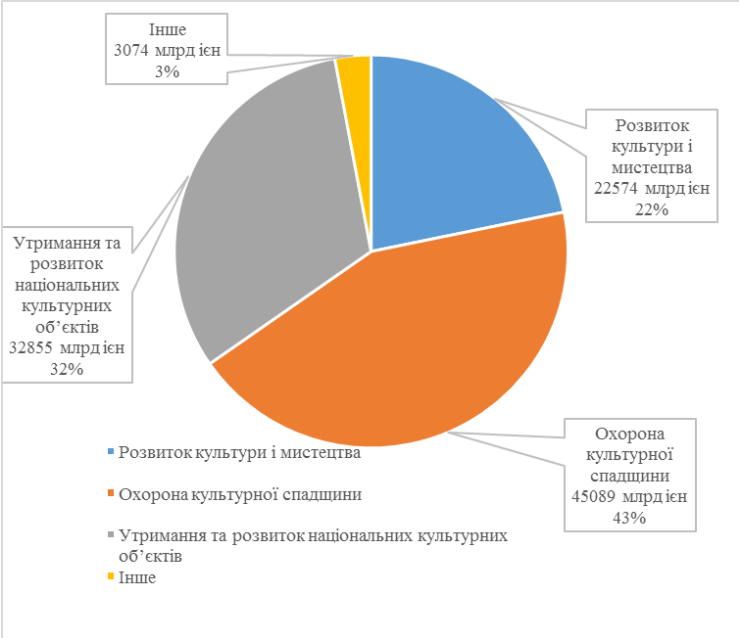

Рис. 2. **Структура бюджету Агентства у справах культури Японії, 2014 р.**

Джерело: розроблено на основі (Agency for cultural affairs, 2014, p. 7)

Питаннями культури та мистецтва в країні займається також Японський фонд мистецтв, Асоціація корпоративної підтримки мистецтв, Рада художніх фондів тощо. Японський фонд мистецтв був створений у 1990 р. з метою надання стійкої і постійної підтримки широкого спектру культурно-мистецької діяльності. Ідея полягала в тому, щоб створити фонд із капіталом 400 млрд єн: 200 млрд єн мав внести центральний уряд, 200 млрд – муніципалітети та приватний сектор (в основному, найбільші японські корпорації). Проте, в результаті, уряд вніс близько 50 млрд єн, а приватний сектор – 11, 2 млрд єн. (Draskowitch, 2003). Щорічний бюджет фонду починаючи з 1990 р. неухильно знижується, оскільки він працює з низькими процентними ставками.

До приватних джерел фінансування галузі культури та мистецтва відносять меценатство, спонсорство та державно-приватного партнерство. Меценатство, що є різновидом благодійної

діяльності, відрізняється специфічними соціальними й культурними цілями. Через меценатську діяльність здійснюється некомерційна підтримка діяльності закладів, організацій, підприємств культури, окремих митців та мистецьких проектів. Водночас приватні особи та компанії мають змогу формувати позитивний імідж та демонструвати політику соціальної відповідальності. Спонсорство у галузі культури та мистецтва значно актуалізувалося у 1970-х роках у розвинутих країнах світу, коли організації культури почали змагатися за отримання благодійницької допомоги з соціальною сферою, спортом, охороною довкілля. Державно-приватне партнерство в галузі культури та мистецтва, як достатньо новий механізм формування та реалізації культурної політики, відносять до найбільш універсальних механізмів залучення приватних джерел фінансування у галузь культури та мистецтва (Дубок, 2015, с. 66-67).

В галузі культури та мистецтва Японії завжди відчувався потужний прояв приватної ініціативи. Зокрема, театри Кабукі весь час спиралися на значну приватну підтримку, і деякі з них досі працюють з прибутком. Така ситуація наштовхує деяких вчених на думку про те, що мистецтву та культурі взагалі не потрібна підтримка держави, втім, це дискусійне питання. На нашу думку, кожна держава, усвідомлюючи важливість культури та мистецтва, дбає про створення, збереження, розповсюдження та засвоєння культурних цінностей, забезпечуючи відповідні матеріальні, фінансові, організаційні, правові умови творчого процесу. Втім, ми погоджуємося, що скорочення бюджетних видатків на культуру та запровадження механізмів залучення позабюджетних коштів на розвиток галузі культури та мистецтва стало характерною тенденцією останніх десятиліть у більшості розвинутих країн світу. Зокрема, у Великобританії державні витрати на культуру почали скорочуватись ще у 1979 р. з приходом до влади уряду Маргарет Тетчер; у Польщі бюджетне фінансування культури різко скоротилось у 1989 р.; в Австрії ця тенденція набула свого поширення з 2002 р. (Бакальчук & Кузьмук, 2008, с. 262-263).

На відміну від європейських країн та США, значна частина пожертв на фінансування галузі культури та мистецтва в Японії надходить не від приватних осіб, а від великих корпорацій. Завдяки корпоративному меценатству фінансуються різні культурні програми, будуються і утримуються об'єкти культури та мистецтва. В країні майже відсутні традиції спонсорства та меценатства від окремих громадян (Петрова, 2005). Проте в абсолютному значенні, приватна підтримка культури знаходиться на незначному рівні. Це пояснюється тим, що в Японії існують нормативи максимального розміру приватних пожертвувань. Зокрема, для фізичних осіб максимальна сума пожертви становить 10 тис ієн, за умови, що величина пожертвування не перевищує 25 % всього доходу. Для корпорації ліміт неоподатковуваних пожертв складає 2,5 % поточного чистого прибутку та 0,25 % від оплаченої частини капіталу й від надлишкового капіталу (Draskowitch, 2003).

4. Висновки та обговорення одержаних результатів

Отже, результати проведеного наукового дослідження теоретичних, методичних і практичних аспектів фінансування галузі культури та мистецтва в Японії, дозволяють дійти таких висновків і пропозицій:

1. Уряд Японії приділяє значну увагу розвитку культури та мистецтва. Фінансування галузі культури та мистецтва відбувається за принципом «витягнутої руки»: держава виділяє кошти на утримання галузі, втім розподіл державних коштів здійснюють адміністративно незалежні інституції. Японський уряд делегує значну частину повноважень щодо фінансування і управління галуззю культури та мистецтва з центрального на регіональний і місцевий рівень. У структурі фінансування галузі органами регіональної і місцевої влади переважають видатки на будівництво й утримання об'єктів культури та мистецтва.

2. Приватна підтримка галузі культури та мистецтва в Японії знаходиться на незначному рівні. В країні майже відсутні традиції спонсорства та меценатства від окремих громадян, натомість переважає корпоративне меценатство, що є особливістю японської культури. Завдяки корпоративному меценатству великі корпорації демонструють соціальну відповідальність та покращують свій імідж шляхом некомерційної підтримки галузі культури та мистецтва.

3. Застосування досвіду Японії щодо фінансування галузі культури та мистецтва в Україні можливо за умови реалізації політики децентралізації влади, розвитку діалогу між владою та громадськістю, довіри суспільства до діяльності інститутів громадянського суспільства. Застосовуючи досвід розвинених країн, потрібно враховувати власні громадські, політичні, культурні традиції, стан економіки загалом та галузі культури і мистецтва зокрема.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що у дослідженні дістали подальшого розвитку вивчення сучасного зарубіжного досвіду щодо фінансування галузі культури і мистецтва та можливість застосування прийнятного досвіду в Україні з урахуванням українських реалій. На відміну від попередніх досліджень, наголошено на фінансуванні галузі культури та мистецтва Японії за принципом «витягнутої руки», досліджено фінансування діяльності Агентства у справах культури Японії впродовж 1968–2014 рр., сформульовано особливість японської культури щодо фінансування галузі культури та мистецтва в Японії з приватних джерел через механізм корпоративного меценатства.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні теоретичні положення та запропоновані висновки можуть бути використані у науково-дослідній та викладацькій роботі, при підготовці лекційних курсів і семінарських занять з актуальних питань культурного менеджменту, курсів підвищення кваліфікації; у практичній діяльності центральних та місцевих органів державної влади при формуванні та реалізації культурної політики, що покращить забезпечення фінансування і сприятиме розвитку галузі культури та мистецтва в Україні.

Перспективи подальших розвідок, на нашу думку, повинні спрямовуватися на вироблення дієздатної моделі фінансування галузі культури та мистецтва в Україні з урахуванням кращого досвіду розвинутих країн.

Література

1. Бородаевский, А. (2007). Тенденции социально-экономического развития в разных регионах мира. *Мировая экономика и международные отношения, 4,* 18-28.
2. Бакальчук, В., & Кузьмук, О. (2008). Зарубіжний досвід залучення позабюджетних коштів на розвиток культури. *Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку.* Київ: НІСД, 262-268.
3. Дубок, І. П. (2015). Джерела фінансування сфери культури в Україні та напрями їх розширення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України, 2,* 63-70.
4. Євсєєва, О. О. (2013). Вдосконалення державного регулювання розвитку системи культури в регіоні. *Бізнес Інформ, 4,* 22-28.
5. Кузнецов, Е. И., & Фирсов В. Р. (Ред.). (2003). *Мир культуры. Международная мозаика: сравнительный анализ культурной политики зарубежных стран.* Москва: Либерия.
6. Мошняга, П. А. (2009). Особенности глобализации культуры в Японии (философский анализ). *Автореферат кандидатской диссертации.* Москва: Московский гуманитарный университет.
7. Овчаренко, С. В. (2013). *Гуманітарна та культурна політика*. Одеса: ОРІДУ НАДУ.
8. Петрова, І. В. (2005). *Дозвілля в зарубіжних країнах*. Київ: Кондор.
9. Agency for cultural affairs, Government of Japan (2014). *Fiscal 2014 Policy of Cultural Affairs in Japan.* Tokyo: Author.
10. Draskowitch, K. (2003). Cultural Policy in Japan. *Государственная служба за рубежом. Управление культурой, 5,* 139-148.
11. International Monetary Fund (2015). *Report for Selected Countries and Subjects.* Washington: Author.
12. Mulcahy, K. V. (2002). The State Arts Agency: An Overview of Cultural Federalism in the United States. *The Journal of Arts Management, Law, and Society, 32,* 67-80.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2016

Andrii Dubok
Student, Kyiv National University of Trade and Economics
19 Kyoto Str., Kyiv, 02156, Ukraine

Financing of culture and art: the experience of Japan

Abstract:

Introduction. *Low level of funding is a major problem of culture and art in Ukraine. General and specific issues of culture and art funding were considered by many foreign and Ukrainian scientists. However, the problem of culture and art funding in Ukraine is acute and it has to be solved by the state. Therefore, it is necessary to examine the international experience of culture and arts financing, especially the experience of economically developed countries, which will help to form an effective model of culture and art development in Ukraine, which determines the relevance of the study.*

Purpose. *The aim of the article is to explore the funding of culture and art in Japan. The task of the article is to consider public and private sources of culture and arts funding in Japan, offer suggestions for the implementation an acceptable foreign experience in finance field of culture and art in Ukraine. The object of study is the process of culture and arts financing in Japan. Subject of research is theoretical, methodological and practical aspects of culture and art financing in Japan. General scientific and special methods were used during the study. Infobase of the study consisted of research papers of domestic and foreign scientists, the financial statements of the Agency for Culture Japan, official data sites listed on the Internet.*

Results. *The Japanese government pays a lot of attention to the development of culture and art and allocates funds for its maintenance. Government grants are distributed on a competitive basis by cultural organizations and expert committees. In Japan, local governments allocate most funds for culture and art. Local governments finance expenditures are primarily assigned for the construction and maintenance of culture and art. Individuals also finance culture and art, but their contribution is negligible. Mainly large corporations fund culture and art in Japan.*

Conclusions. *The state has an important role in the culture and art financing in Japan. Private support for culture and art in Japan is at insignificant level. Applying the experience of Japan in the financing of culture and art in Ukraine is subject to implementation of the decentralization policy of power in Ukraine, dialogue between the government and community, public trust in the institutions of civil society. In contrast to the previous studies, our research highlights the culture and arts financing of Japan on the principle of "arm's length", describes the peculiarities of culture and art financing in Japan from private sources through the mechanism of corporate philanthropy. The proposed findings can be used in research, teaching and in the practice of public authorities to ensure the development of culture. Further exploration should be directed at developing a viable financial model for culture and art in Ukraine on the basis of best practice in developed countries.*

Key words: culture and art, model, cultural policy, arm's length principle, funding source, corporate philanthropy.

JEL Classification: H 54, P 43, Z 10.

References:

1. Agency for cultural affairs, Government of Japan (2014). *Fiscal 2014 Policy of Cultural Affairs in Japan.* Tokyo: Author.
2. Bakal'chuk, V., & Kuz'muk, O. (2008). Foreign experience attract extra-budgetary funds for the development of culture. *Ukraine in 2008: the annual assessment of the political and socio-economic development.* Kyiv: NISD (in Ukr.).
3. Borodaevskii, A. (2007). Trends in social and economic development in different regions of the world. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia (World Economy and International Relations), 4*, 18-28 (in Russ.).
4. Draskowitch, K. (2003). Cultural Policy in Japan. *Gosudarstvennaia sluzhba za rubezhom. Upravlenie kul'turoi (Public service abroad. Culture management, 5*, 139-148 (in Russ.).
5. Dubok, I. P. (2015). The sources of financing of culture in Ukraine and ways of its expanding. *Visnyk Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy (Bulletin of the National Academy of Public Administration, Office the President of Ukraine), 2*, 63-70 (in Ukr.).
6. International Monetary Fund (2015). *Report for Selected Countries and Subjects.* Washington: Author.
7. Kuznetsov, E. I., & Firsov V. R. (Red.). (2003). *The world of culture. International mosaic: a comparative analysis of cultural foreign policy.* Moscov: Liberiia (in Russ.).
8. Moshniaga P. A. (2009). Features globalization of culture in Japan (philosophical analysis). *Abstract of thesis candidate's dissertation.* Moscov: Moskovskii gumanitarnyi universitet (in Russ.).
9. Mulcahy, K. V. (2002). The State Arts Agency: An Overview of Cultural Federalism in the United States. *The Journal of Arts Management, Law, and Society, 32,* 67-80.
10. Ovcharenko, S. V. (2013). *Humanitarian and cultural policy*. Odesa: ORIDU NADU (in Ukr.).
11. Petrova, I. V. (2005). *Leisure in foreign countries.* Kyiv: Kondor (in Ukr.).
12. Yevsieieva, O. O. (2013). Perfection of State Regulation of Development of the Culture System in a Region. *Biznes Inform (Business Inform), 4*, 22-28 (in Ukr.).

Received 21.05.2016

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Науковий журнал «Економіка і менеджмент культури» входить до **Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук** (наказ МОН України від 06.11.2014 № 1279) та індексується в міжнародних каталогах і науко-метричних базах.

Для участі у формуванні наукового журналу необхідно подати (biguss@meta.ua):

1. Електронний варіант статті, оформлений відповідно до наведених нижче вимог (див. на сайті взірець оформлення статті), виконаний у редакторі **MS Word 2003.** Стаття має містити результати досліджень, які є новими, обґрунтованими, достовірними та практично значущими.

2. Файл із відомостями про автора (прізвище, ім`я та по батькові, поштова адреса, контактні телефони, адреса електронної скриньки).

3. Після подачі матеріалів автор повинен співпрацювати із редакцією для усунення висунутих зауважень (контактна інформація наведена наприкінці).

Структура статті

1. УДК (див. http://teacode.com/online/udc/).

Частина статті українською мовою:

2. Автор (вказується повне ім'я та прізвище автора).

3. Відомості про автора (у називному відмінку: науковий ступінь, вчене звання, посада; організація, місто, країна; особистий e-mail).

4. Назва статті (до 8 слів).

5. Анотація – дуже коротко, конкретно й достатньо для розуміння описуються результати дослідження, методика їх одержання, новизна та сфера практичного застосування (обсяг 10 рядків).

6. Ключові слова – 5-7 слів, які відображають зміст статті.

7. Основний текст статті (у структурованому вигляді із виділенням таких елементів):

7.1. Актуальність проблеми, що включає: 1) постановку проблеми; 2) аналіз останніх публікацій (найбільш значимих, визнаних у світі), на які спирається автор (обов'язковим є посилання на зарубіжні праці); 3) визначення невирішених питань у цій проблемі;

7.2. Мета і методи дослідження. У цьому підрозділі вказуються: 1) мета дослідження та виокремлюються, як мінімум, три завдання, спрямовані на досягнення цієї мети; 2) об'єкт і предмет дослідження; 3) загальні методологічні засади дослідження; 4) перелік конкретних методів із зазначенням завдань, які вирішувалися з їх використанням; 5) інформаційна база;

7.3. Основні результати дослідження, які подаються логічно, послідовно з повним обґрунтуванням їх отримання, аналізом й оцінкою, з посиланнями на джерела, таблиці, рисунки.

7.4. Висновки та обговорення одержаних результатів. Висновки повинні випливати з результатів дослідження, бути конкретними, чітко сформульованими і містити загальну преамбулу та, як мінімум, три пронумеровані позиції (5-7 рядків кожна) – відповіді на поставлені завдання. Обговорення результатів здійснюється окремими абзацами, де зазначається їх новизна і практичне значення та перспективи подальших досліджень у даному напрямі.

8. Література. Перелік використаної літератури (не менше 10 джерел) подається мовою оригіналу згідно з міжнародним стилем APA (приклади оформлення див. на нашому сайті).

Частина статті англійською мовою:

9. Автор.

10. Відомості про автора (посада вказується без назви структурного підрозділу організації; замість e-mail вказується поштова адреса організації).

11. Назва статті.

Пункти 9–11 за змістом тотожні пунктам 2–4.

12. Abstract (розширена структурована анотація – реферат статті обсягом 30 рядків):

12.1. Introduction (*актуальність* – включає постановку проблеми, аналіз останніх досліджень та визначення невирішених питань);

12.2. Purpose (*мета і методи* – вказується мета й наводяться методологія й конкретні методи дослідження, за допомогою яких вирішувалися поставлені завдання);

12.3. Results (*результати* – описуються основні результати проведеного дослідження);

12.4. Conclusions (*висновки і дискусія* – формулюються висновки, зазначається новизна і практичне значення одержаних результатів та перспективи подальших досліджень).

13. Keywords (*ключові слова* – за змістом тотожно пункту 6).

14. JEL Classification – від 1 до 5 (*коди теми статті* – див. у Інтернеті «Тематичний класифікатор Journal of Economic Literature»).

15. References (*література* – ті самі джерела, але якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати.

УВАГА: слідкуйте за дотриманням відповідності між назвою статті, метою, завданнями, частинами основного матеріалу, анотацій та висновками.

Технічні вимоги до оформлення статті

Обсяг статті – від *10 до 14* сторінок (зазначеними нижче шрифтами).

Формат сторінки – А 4, поля – 2 см.

Шрифт – Times New Roman, міжрядковий інтервал – 1,0.

Вирівнювання, відступи, абзаци і розміри шрифту:

1. УДК (вирівнювання по лівому краю; великими літерами, шрифт – 11).

Частина статті українською мовою:

2. Автор (вирівнювання по лівому краю; шрифт – 11, жирний, курсив; прізвище – великими літерами).

3. Відомості про автора (вирівнювання по лівому краю; шрифт – 11).

4. Назва статті (вирівнювання по лівому краю, шрифт – 14, жирний, великими літерами).

5. Анотація (вирівнювання по ширині; шрифт – 11, курсив).

6. Ключові слова (вирівнювання по ширині; шрифт – 11; заголовок «*Ключові слова*» – жирний, курсив).

7. Основний текст статті (вирівнювання по ширині; абзац – 1 см; шрифт – 12; назви структурних елементів – жирним).

8. Література (вирівнювання по ширині, шрифт – 11; заголовок «Література» – вирівнювання по центру, шрифт – жирний; розміщення джерел – за алфавітом: спочатку джерела написані кирилицею, потім – латиницею).

Частина статті англійською мовою:

9. Автор.

10. Відомості про автора.

11. Назва статті (з великої літери).

Пункти 9–11 оформлюються аналогічно пунктам 2–4.

12. Abstract (вирівнювання по ширині, курсив; заголовок і назви структурних елементів: «Introduction», «Purpose», «Results», «Conclusions» – жирним).

13. Keywords (оформлюється аналогічно пункту 6).

14. JEL Classification(оформлюється подібно пункту 6).

15. References (вирівнювання по ширині, шрифт – 11; заголовок – жирним; розміщення джерел за латинським алфавітом; див. приклади оформлення на нашому сайті).

Пункти 2–6, 8–15 розміщуються із відступом зліва 1 см.

Табличний і графічний матеріал. Цифровий матеріал подається у таблицях, що мають порядковий номер і назву, які друкуються посередині над таблицею 12-м шрифтом (наприклад, *Табл. 1*. Динаміка попиту).

Графічний матеріал також потрібно нумерувати і він повинен мати назви, які вказують під кожною ілюстрацією по центру 12-м шрифтом (наприклад, *Рис. 2.* Види капіталу).

Під таблицями та ілюстраціями 10-м шрифтом вказується джерело (для таблиці – з абзацу; для рисунку – по центру). Наприклад, *Джерело*: розроблено на основі (Porter, 2005).

Таблиці та рисунки мають бути книжкового формату і розміщуватися по ширині усього поля сторінки.

Формули виконуються курсивом, розміщуються по центру і нумеруються з правого боку.

Посилання на літературу в тексті необхідно давати у такому вигляді: (Oliver, 2012), (Porter, 2004, p. 45), (Ивановский, 2011, с. 20), (Porter, 2004; Василів, 2015), (Porter & Yansen, 2001b; Яцків, 2009).

Посилання на праці трьох і більше авторів даються у скороченому вигляді: (Міщенко та ін., 2012), або (Bevan et al., 2011).

Посилання на статистичні збірники, звіти, довідники і т. п. подаються так: (Статистичний збірник..., 2014, с. 50), (Статут..., 2002, с. 35).

Посилання на таблицю, рисунок і формулу здійснюються у такому вигляді: (*табл. 2*); (*рис. 1*); (*формула (4)*).

Інші рекомендації. У тексті не допускаються порожні рядки (окрім відступів між таблицями, ілюстраціями і текстом), зайві пробіли, знаки переносу, елементи псевдографіки та інші нетекстові символи.

Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

Використання дефісу (-) дозволяється лише у передбачених для цього випадках. У переліках – використовується тільки тире (–).

Для довідок

E-mail: biguss@meta.ua
Контактний телефон: (098) 895-18-89

Сподіваємося на плідну співпрацю!

Редакційна колегія наукового журналу «Економіка і менеджмент культури»

Підп. до друку Формат 60x84 1/8. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Ум.друк. арк. Зам. Тираж 1000 прим.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.